

მოგზაური

1904 წელს შურნალი

„მოგზაური“

20609

დს. რ-134002

მავე პროგრამით, ე. ი. ჟურნალში დაიბეჭდება ზე-
 რედაქციის, სამკურნალო, სამკურნალო, სამეცნიერო და ისტო-
 რიკული წერილები. რედაქცია სთხოვს მასწავ-
 ლელებს, მეურნეებს, მკურნალებს და სამეცნიერო საგნების
 მოაწოდონ მას ყოველგვარი წერილები მოხსენე-
 ბის სახით. 1904 წელს ხელის-მომწერი, ჟურნალს გა-
 ზიანდებენ ხუთს პრემიას: 1) ნიკოლოზ ბარათაშვი-
 ლის სურათს; 2) სურათებიანს დამატებას, ე. ი. თე-
 აქსისმეტს სურათს ჟურნალის ყოველ წიგნთან; 3) ვა-
 „სრულიად საქართველოს გეოგრაფიას“, მის საკუთარ
 მ. გ. ჯანაშვილის რედაქციით დაბეჭდილს;
 რენო-საოჯახო ნარკვევს და 5) სამკურნალო-საჰიგი-
 ნარკვევს.

ესი ჟურნალის იგივე 5 პრემია, ხოლო ბარათაშვი-
 ლის სურათის დაგზავნისათვის უნდა დაემატოს ერთი
 პრემია და მეორე პრემიები მარტო იმათ გაეგზავნე-
 თეს, ვინც მოხსენებულს ხუთს მანეთს და ერთს აბაზს ერ-
 თე მოიტანს.

ესა ფასით:

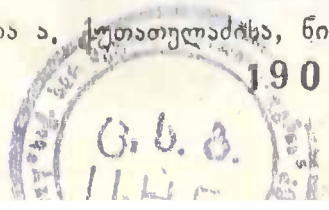
Листъ, Редакциѣ „МОГЗАУРИ“ (Межевая № 72).

რედაქტორ-გამომცემელი ი. პ. როსტომაშვილი.

თ ბ ი ლ ი ს ი

ტამბა ა. ქუთათელაძისა, ნიკოლოზის ქუჩა, № 21.

1904

Дозволено цензурою, Тифлисъ, 12 Февраля 1904 г.

კიდევ ტირილი! *)

კიდევ ძველებურად გათავდა კანიკულები. კიდევ დადგა დრო ჩვენთა შვილთა განსჯისა. კიდევ გაისმის საყოველთაო გლოვა-ტირილი... სტირის მოხუცი, სტირის ჩვილი; სტირის ყველა, ვისაც კი სწავლა ჰსურს ვინმესათვის. ამ დროში ვის არ ჰსურს სწავლა? სწავლა ყველას ჰსურს, მაგრამ, ჩვენდა საუბედუროდ, სასწავლებელი არა გვაქვს. მთელ ქუთაისის გუბერნიაში ყველა სოფელ-დაბებ-ქალაქებში ხუთი სავაჟო და საქალებო საშუალო სასწავლებელი გვაქვს: სასულიერო სემინარია, კლასიკური გიმნაზია და რეალური სასწავლებელი ვაჟთათვის, ხოლო ქალთათვის წმ. ნინოს სასწავლებელი და ეპარქიალური. ეს არის და ეს. მაგრამ, იცით, ბატონებო, რამდენი სული ადამიანი ვართ მთელ გუბერნიაში? მილიონზე მეტი. ყოველ სასწავლებელში ორთაშუა რიცხვით ექვსას-ექვსასი მოსწავლე რომ ვიანგარიშოთ შესდგება დიდი-დიდი სამი ათასი მოსწავლე, ე. ი. მთელი მცხოვრების $\frac{1}{400}$ სწავლობს. ასე რომ უსწავლელი რჩება $99\frac{3}{400}$, ე. ი. ნამდვილად რომ ვთქვათ საშუალო სასწავლებელში არავინ არ სწავლობს. (აქ ისიც უნდა მოგახსენოთ, რომ მთელ კავკასიაში ყოველგვარ სასწავლებელში ორი პროცენტი სწავლობს!!) ამის შემხედვა-

*) ეს წერილი დაბეჭდილი იყო წარსული წლის „ივერიის“ № 194-ში. გბეჭდავთ მას „მოგზაურშიაც“, რადგანაც გვსურს ვსთქვათ ორიოდ სიტყვა მასში აღძრულ კითხვისა გამო.

რენი, არა თუ ენკენისთვის დამდეგში, არამედ მთელი წლის განმავლობაში უნდა ვსტიროდეთ. ან კი რას გვიშველის ტირილი?! „მტერი არ შეგვიშინდება ტირილითა და ვიშითა“. მაშ თუ არც ტირილი გვიშველის და თუ არც ჩვენთა შვილთა უმეცრად დარჩენა გვსურს, უნდა დღისით და ღამით, დღლით და საღამოთი, ვზრუნავდეთ ჩვენთა შვილთა აღზრდასა და კეთილ-დღეობაზე. ჩვენ კი, ჩვენდა საუბედუროდ და სამარცხვინოდ, ყოველთვის ჩქარა ვივიწყებთ ჩვენს თავ-გადასავალს. აი თუნდა დღევანდელი ჩვენი გლოვა-ტირილი. ეს დიდი, დიდი ენკენისთვის ოცამდის მიგვყვეს, შემდეგ კი ყოველივე დავავიწყდება და ვეძღვევით ქეიფსა და დროს ტარებას. ან კი როგორ შეიძლება გლოვა-ტირილი იმ დროს, როცა თბილი, ჩუხჩუხა მაჭარი ქვევრიდან გვეჩურჩულება: მოდი, იხილე ჩემი წვენი, ყოველი სენის მკურნალი, შემდეგისათვისაც მოესწრები ტირილსო. თქვენ, ბატონებო, კარგად მოგეხსენებათ, თუ რა გავლენა აქვს კაცის ნერვებზე ღვინოს. ის ჩვენებურ კაცს მხოლოდ აცინებს და აჩხუბებს. ის სტირის მხოლოდ ერთხელ წლიდან-წლობამდის, აგვისტოს გასვლისას, იმ დროს, როცა იმის შვილს სასწავლებელში არ იღებენ. სხვა დროს მას შვილისათვის არა სცალიან. მას სძინავს, ის ქეიფობს და ერთმანეთ-შორის ღალატსა და მტრობაში ატარებს დროს. ქართველმა კაცმა კარგა იცის, რომ „Москва слезамъ не вѣритъ“. ტირილი ბებრის საქმეაო, — ამბობენ ხოლმე ქართველები. მართლაც რომ ბებრის საქმეა. ჩვენ ცრემლები ვერ გვიხსნის. ჩვენ გვესაჭიროება რიგიანი სასწავლებლები, ჩვენ უნდა ვიცოდეთ, რომ ჩვენ, მხოლოდ ჩვენ ვართ ჩვენი მშველელნი და ჩვენვე უნდა დავებმართო ჩვენსავე თავს. გავანძრიოთ ტვინი, მოვიფიქროთ ჩვენთა შვილთა საკეთილდღეო საქმე, შევერთდეთ, ვიკმაროთ ასეთნაირი ცალკ-ცალკეობა და უქმად ცხოვრება. ჩვენებურ კაცს, ვინც უნდა იყოს ის, რომ შეჰხვდეთ და ჰკითხოთ, ვინა ხარო? გეტყვის თუ კახელია, კახელი ვარ, — თუ ქიზიყელია, ქიზიყელი ვარ, — თუ იმერელია,

იმერელიო, — თუ მეგრელია, მეგრელიო, თუ გურულია, გურულიო, თუ რაჭველია, რაჭველიო და სხვა ამ გვარად. სამარცხვინოა ჩვენთვის, რომ დღემდისაც ვერ შეგვიგნია, თუ ვინა ვართ. როდესაც ჩვენ, როგორც ერთი კაცი, ისე ყველა, ვიტყვით, ჩვენ ქართველები ვართო, მაშინ, მხოლოდ მაშინ მოგვენიჭება ჩვენ ღვთიური ძალა, მხოლოდ მაშინ იტყვის ჩვენი მტერი, რომ ჩვენც რამედ მისამჩნევი ვართ სხვა ერთა შორის. რა ერია ის ერი, რომელსაც არც ძველად არ ჰქონია არავითარი მნიშვნელობა და არც ახლა არაფრად აგდებს მას სხვა ერი? თუ ჩვენ ქართველები ერთის აზრით განვიმსჯვალენით, თუ ერთი მეორის ტკივილი ვიტყინეთ და ბედნიერებით ვიხარენით, მაშინ ჩვენც ვიქნებით ბედნიერნი და მომავალიც გვექნება. შეერთებული ღონე მძოეთა მძლევა. შევეერთდეთ, ხელი ხელს მივსცეთ ერთმანეთს, შეძლებისამებრ ფული გამოვიღოთ. (უწინ ქვეყნის საშველად ქუდზე კაცი მიდიოდა, ახლა რომ ქუდზე კაცმა ერთი-ორი მანეთი გამოიღოს, რა დიდი საქმეა?). იცით რა თანხა შედგება? მილიონზე მეტი. იცით, მილიონით რა დიდი საქმე გაკეთდება? მილიონით შეგვიძლიან ერთი საშუალო სასწავლებლის შენახვა უკუნისამდე და რამდენიმე პროგიმნაზია სხვადასხვა მოშორებულ მივარდნილ ადგილებში. შეძლება არა გვაქვსო, იძახიან. ყველანი ვსტყუვით. მანეთის და ორი მანეთის შეძლება ყველასა გვაქვს. ორი ბათმანი სიმინდი ან და ერთი ვედრო ღვინო რომ გადავდვათ, მეტი არ გვესაჭიროება ამ დიდი საშვილი-შვილო საქმის გასაკეთებლად. მანეთი ან ორი მანეთი ერთი უბრალო კაცის საუზმეა. რად დავეციოთ ისე, რომ ერთი საუზმე თუ სადილი ვეღარ დავთმეთ ჩვენთა იმედთა აღზრდისათვის? სირცხვილია ამისი თქმა ღმერთმანი! სურვილი და მისწრაფება იყოს, თორემ ყველა ჩვენგანს, ვინც უნდა ვიყოთ, თავის სიცოცხლეში არა ერთი მანეთი შეუჭამია ისე, რომ არც სულს რგებია და არც ხორცს. კეთილ, საშვილიშვილო ხაქმეს, რომ ერთი ან ორი მანეთი შევსწიროთ, ჩვენ არაფე-

რი დაგვეტყობა, ჩვენთა შვილთ კი ბევრი შეეძინება. მე ახლანდელი ჩვენებური ნასწავლი კაცების მაყურებელი ამას არ უნდა ვამბობდე, იმიტომ რომ ჩვენში, ვისაც კი რამე უსწავლია, ყველა თავის კუჭზე ჰფიქრობს და მოძმის გაცარცვა-გაგლეჯაზე, ქვეყანა და იმისი მომავალი მას ფეხებზე ჰკიდია. ამაოდ უმღერა ჩვენმა დიდებულმა პოეტმა ჩვენს ახალ თაობას: „მისი (ქვეყნის) ნატვრის იმედი შენ ხარ და შენ იქნებიო“. ჩვენებურ ნასწავლ ახალთაობას იმითი ამართლებენ ზოგნი, რომ ამათ გამოზრდაში სხვებს, გარდა მშობლებისა, არავის მონაწილეობა არ მიუღიაო. ეს არაფერი საბუთია. ჩვენებური, ახალი, თუ ძველი, ნასწავლები ისე მიეცენ ამ დროის გათარსებულ ცხოვრების ტალღას, რომ მათ აღარ ახსოვთ არც ქვეყანა და არც თავიანთი მშობლები, რომლებმაც უდიერად ვალში ჩაიგდეს თავი ამათ აღზრდისათვის. ყველა ჩვენებური ნასწავლი კაცისათვის დიდი სირცხვილია, ასეთ ნაირად მცონარება, ასეთ ნაირად თავის სამშობლო ქვეყნისადმი ზურგის მიქცევა. ტყუილია ზოგიერთ ჩვენებურ ვაჟბატონების ლაპარაკი, საცა უნდა ვიყო სულ ერთიაო. ნუ ფიქრობენ ეს ვაჟბატონები იქ, საცა სული სულს ვერ იცნობს და გული გულს, ერთი იყოს ცხოვრება; ნადირიც კი არ ჰშორდება, თუ ძრიელ არ შეაწუხა კაცმა, თავის სამშობლო ადგილს. აქ მას ყველაფერი უადვილდება; კაცი რაღა კაცია, რომელსაც თავისი სამშობლო ქვეყანა და არაბეთი ერთნაირად მიაჩნია. მართალია, ჩვენ, ყველა კაცს კაცი უნდა კაცად მიგვაჩნდეს, მაგრამ ეს იმას კი არ ნიშნავს, რომ ჩვენთვის დაჩაგრულთ საშველად მიმართული მოქმედება ერთი იყოს. ჩვენ ჩვენს მახლობელს, ჩვენს მოძმე მეზობელს უნდა მივეშველოთ, არაბი არაბს, ინგლისელი ინგლისელს და სხვა ასე. უწინ მამული თავის შვილთაგან მსხვერპლად სიცოცხლის მიცემას თხოულობდა, ახლა კი სიტყვის თქმისა და ცოტაოდენ ფულის მეტს არას თხოულობს. შევიგნოთ ჩვენი ვალი, შევერთდეთ, მოვილაპარაკოთ, ვარჩიოთ ესა თუ ის საშვალება.

ჩვენთა შვილთა ქკუა-გონების გასაუმჯობესებლად და საკეთილდღეოდ. ვაჩვენოთ ქვეყანას, რომ ჩვენ, ქართველებსაც, ღონე გვაქვს და საქმის გაკეთება შეგვიძლიან.

მე ამ მომავალ ზამთრისათვის, ე. ი. იმ დროისათვის, როდესაც უმეტესი ნაწილი ჩვენთაგანი მთელ, ზამთრის გრძელ ღამეებს სხვა და სხვა ადგილას კარტის თამაშში და სხვადასხვა გვარ გასართობში ვატარებთ, მსურს ჩვენს ქუთაისის მოწინავე ხალხს ვსთხოვო, დამითმოს ერთი-ორი საღამო და მოვილაპარაკოთ ჩვენს ავანჩავანზე. ვნახოთ, როგორ მიეგებებიან ეს ვაჟბატონები საქმეს! მე დარწმუნებული ვარ, სხვაფრივ თუ რა, ისე მაინც ერთი-ორი საღამო შემოგვწირონ ამ ვაჟბატონებმა ამ კეთილ და ქვეყნის საბედნიერო საქმისთვის. ამას წინად მე მქონდა ორს აგვისტოს „ივერიაში“ ნათქვამი, რომ ჩვენ დავაარსოთ ჩვენებურ მოსწავლე თაობისათვის საერთო დიდი ბინა. ეს კითხვაც, როგორც ზოგიერთმა ჩემმა ნაცნობებმა მითხრეს, დიდი ყურადღების ღირსიაო. ამ ზამთრობით ამ კითხვას უფრო დაწვრილებით და გარკვევით განვიხილავე. ვნახოთ ჩვენებური ინტელიგენცია რა თვალით შეხედავს მას.

ანთიმოზ ჯუღელი.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა.

მშვენიერი წერილია. ნათლად სჩანს რა გულის პატრონიც არის მისი ავტორი და ამიტომაც ვბეჭდავთ მის ამ წერილს „მოგზაურშიაც“. მაგრამ ჩვენ მაინც ჩვენი აზრი უნდა ვსთქვათ და ნურასუკაცრავათ, თუ ეს ჩვენი თქმა, მაინც და

მაინც, ისეთსავე აყალ-მაყალს ასტეხს, როგორც შარშანდელს 14-ს იანვარს თქმულმა ჩვენმა სიტყვამ ასტეხა. რა ვუყოთ: ალბათ ასეთი ბედი გვქონია, რომ ჩვენმა ნათქვამმა მუდამ უთუოდ აყალ-მაყალი და მიხლა-მოხლა უნდა გამოიწვიოს. ცუდს ამაში მაინც და მაინც არასფერს ვხედავთ: სიცოცხლეს ამაშია და ამითვე ირკვევა და მიდის იგი წინ. იმედია არც პატივცემულს ანთიმოზ ჯულელს ეწყინება ჩვენი აზრი, პირიქით, ესიამოვნება კიდევ, რადგანაც თვითონვე ითხოვს კრებას, სადაც მას შეეძლოს გამოლაპარაკება ჩვენს ავანჩა-ვანზედ. აი ჩვენი აზრი. ეს ტირილი და გოდება ჩვენის მშობლებისა, რომელიც ასე პოეტურად აწერილი აქვს ბ-ნს ჯულელს, არც მაშინ მოისპობა, როცა ქუთაისშიაც დაარსდება ერთი ჩვენი საშუალო სასწავლებელი, როგორც ამბობს ჯულელი. ამ ნატვრის შესრულება არც ისე ძნელია: საკმაოა თითო კლასი მიემატოს ყოველწლივ უკვე არსებულს ქუთაისის სათავად-აზნაურო სკოლას, რაზედაც უკვე ზრუნავენ ისინი, ვინც ამ საქმეს ახლო უდგანან და გათავდა საქმე... მაგრამ, განა მოსპობს იგი გოდებას და ტირილს ჩვენთა შვილთა და მშობელთა? არა, არ მოსპობს და, რომ ეს მართალია, ამის ცხადი მაგალითი თბილისის ასეთივე სათავად-აზნაურო სკოლაა, რომელიც საშუალო სასწავლებლად ირიცხება უკვე, მაგრამ რომ მისით გლოვა და ტირილი ჩვენთა შვილთა და მშობელთა არა თუ არ მოსპობილა, შემცირებითაც არ შემცირებულა, ამაში ეჭვი არ არის... მიზეზი კი ის არის, რომ ჩვენი მშობლები იძულებულნი არიან თითქმის ძუძუმწოვარა შვილები ცხრა მთას აქით გადმოკარგონ ხოლმე რაღაც ანბანის სასწავლებლად, თითქოს არ შეიძლებოდა მოგვარებულიყო, რომ ამ ანბანის სასწავლებელი თუ მოსამზადებელი კლასები ყველა სამაზრო ქალაქში დაეარსებინათ და მით ერთხელ და სამუდამოთ თავიდან აეცდინათ 7—8 წლის ბავშვების, ქალების და ვაჟების, ცხრა მთას აქეთ გადმოკარგვა!.. ეს ერთი. მეორე. ჩვენ უფრო შორს მივდივართ და ვა-

მზობთ, რომ 7—8 წლის შვილები მშობლებს არც თავიანთ სამაზრო ქალაქებში უნდა ჩაჰყავდეთ სასწავლებლად, არამედ თვით თავიანთსავე სოფელში უნდა ამზადებდნენ და მხოლოდ ოთხი-ხუთი წლის სწავლების მერესამშობლო სოფლის სკოლაში, ე. ი. როცა ბავშვი უკვე 11—12 წლისაა, მხოლოდ მაშინ გადაჰყავდეთ იგინი სამაზრო ქალაქებში მათთვის დაარსებულ მეორე რიგის სკოლაში. ხოლო აქედამ, ვისაც შეძლება და ნიჭი აქვს, თვით საშუალო სასწავლებელშიაც ჰქონდესთ მათ უეჭველი ადგილი და დანარჩენთათვის იმ საშუალო სამეურნეო სასწავლებლის კარები იყოს ღია, რომლის დაარსება უკვე გადაწყვეტილი აქვთ ქუთაისისა და თბილისის გუბერნიების თავად-აზნაურობას. ამ გვარად, ქვა-კუთხედადმთელი ჩვენი ერის განათლებისთვის უნდა დაიდვას სხადი სხსლსო სკოლა და ასეთი სკოლები დაარსებულ უნდა იქმნას ყველგან, სულ უკანასკნელ მიყრუებულს სოფელშიაც კი. ამ საქმის გასაძლოლად და მოსაგვარებლად ჩვენ საუკეთესოდ მიგვაჩნია ცალკე საზოგადოების დაარსება, რომელზედაც რამდენიმე სიტყვა უკვე იყო ნათქვამი ამ წლის „მოგზაურის“ პირველს წიგნში (გვ. 44). ჩვენ მარტო ასე მოწყობა სწავლა-განათლებისა მიგვაჩნია ჩვენის ქვეყნის მხსნელად და ამიტომ იმედია, რომ ჩვენი საზოგადოება უყურადღებოდ არ დასტოვებს ჩვენს მოწოდებას ასეთის საზოგადოების დაარსებაზედ, როცა დავბეჭდავთ და შევამუშავებთ პროექტს ამ საზოგადოების წესდებისას... დროა შევიგნოთ, რომ ცალ-ცალკედ გაწევა ჩვენის ერის წოდებათა—გლეხთა, თავად-აზნაურთა, სამღვდელთა, ვაჭართა, სამხედროთა და სხვათა ხერს არ დაგვაყრის და ამიტომ დროც არის დაუყოვნებლად შევუდგეთ ერის ერთიანობის ამ ძირის მთხრელ მიზეზების ფრთების შეკვეცას. ეს კი მარტო მოხსენებულ საზოგადოების დაარსებით შეიძლება, რომელიც მრავლად დააარსებს ყველგან ისეთს სკოლებს, რომლებშიაც ყველა წოდებათა შვილებს ერთგვარად შეეძლებათ შესაფერი სწავლა აღზრდა მიიღონ ადგილობრივ-

ვე... დიახ, ახალი სხალხს სკოლა *) იგივე ახალი ერა იქნება ქართველის ერისათვის და ამიტომ მის ყველგან დაარსებაზედ უნდა იყოს დღეს მიმართული ჩვენი ყოველი ძალა! გვეყო საქმისა შუადამ და თავიდან დაწყობა: დროა შევიგნოთ, რომ უსარძიკვლოდ კედლების აშენება ყოვლად ამაო საქმეა...

ივ. რესტომსვილი.

*) იხ. ჩვენი წიგნაკი „Новая народная школа и основы ея развитія и существованія“, ფასი კაკზაყნით ორი შაურა (შეიძლება მარკებიანად).

საფუძველი ზნეობრივის აღ- ზრდისა.

იყო ვინმე ოქრო-მჭედელი პანდუ, კაცი მდიდარი და ცნობილი მთელს ინდოეთში. შეაბმევინა ერთხელ პანდუმ მოსამსახურეს ეტლი, ჩაალაგა შიგ რაც საჭირო ნივთები იყო და გაუდგა გზას ქალაქ ბენარესისაკენ. არ გაეგლო ხუთი ვერსი, რომ პანდუმ თვალი მოჰკრა ერთს ბერს, რომელიც ფეხით მიდიოდა გზაზედ. სთქვა პანდუმ: „ეს ბერი პატიოსანი და წმინდა კაცი სჩანს; კეთილ ხალხთან ბაასი სასარგებლოა; მოდი, თუ ეგეც ქალაქისკენ მოდის, მოვიწვევ ჩემთან ეტლშიო“.

გაუსწორდა ბერს თუ არა, პანდუ თავაზიანად მიესალმა ბერს და თან შეეკითხა, თუ სად მიდის იგი.—ბენარესისკენაო, —უპასუხა ბერმა. პანდუმ სთხოვა ბერს ეტლში ჩამჯდარიყო იმასთან და ერთად წასულიყვნენ ქალაქში.

—გმადლობთ პატივის-ცემისათვის, —უპასუხა ბერმა პანდუს;—სწორეთ გითხრა ძალიან დავიღალე ხანგრძლივი სიარულით და სიამოვნებით ვასრულებ თქვენს თხოვნას. ვწუხვარ მხოლოდ, რომ არაფრით შემძლიან მაგიერი გადაგიხადოთ... მაინც ვეცდები რითიმე მოგემსახუროთ ანუ გამოგადგეთ იმ სულიერი საუნჯით, რომელიც მე შემიძენია ჩვენი დიდებული ბუდდას სწავლა-მოძღვრების შესწავლითაო...

გაუდგნენ გზას. ბერმა მოხსნა პირი და რაც კი იცოდა დიდებული ბუდდას საუკეთესო მოძღვრებიდამ, ყველაფერი ხელის

გულისხავით გადუშალა წინ ბუნებით ჭკვიანს და კეთილს პანდუს. პანდუა გულ-მოდგინეთ უსმენდა. მიადგნენ ხევს, რომელსაც ისე ჩაეთხარა გზა, რომ გამოცდილ გლეხსაც კი ვერ გაეგლო უზიფათოთ და ხრამში ჩაჰვარდნოდა ცალი თვალი ფეტვით დატვირთულ ურმისა. პანდუმ ნახა, რომ შეუძლებელია გზაზედ გავლა, თუ ურემს არ მისწევდნენ ნაპირისკენ, და ამიტომ უბრძანა მსახურს, რომ გზა საჩქაროთ გაენთავისუფლებინა. მეურმე გაუძალიანდა, რადგანაც ეშინოდა ურემი სულაც ხევში არ გადამივარდესო, მაგრამ პანდუმ ყურადღებაც არ მიაქცია გლეხის სამართლიან ჩივილს და კვლავ უბრძანა მსახურს, რომ ურემი გზიდან მოეშორებინა. მსახურმაც აღარ ათხოვა ყური გლეხის ჩივილს, მიაწვა ურემს და შიგ ხრამში კი გადუძახა ფეტვით სავსე ტომრებით. პანდუ უვნებლად გავიდა ხევს და გაუტია ქალაქისკენ, მაგრამ ბერი კი აღარ გაჰყვა, გლეხს უნდა ვუშველო ურმის აყენებაში და გამოტანაში გზაზედაო. პანდუს უნდოდა კვლავ ეთხოვა ბერისათვის ერთად მგზავრობა, მაგრამ შერცხვა თავისი საქციელისა და გაეჩქარა გზას.

ბერი მიესალმა მეურმეს, მიჰყვეს ორთავემ ხელი ურემს და რის ვაი-ვაგლახით და წვალებით ურემი კვლავ გზაზედ დააყენეს.

გლეხი განცვიფრებული უცქეროდა ბერს და გაიფიქრავს კაცი სწორეთ წმინდა უნდა იყოს, მოდი ვკითხავ, რით დავიმსახურე მისი ასეთი მოწყალებაო.

— ნუ გეწყინებათ კი, შენი ჭირიმე, და ერთი მითხარით: რა დავუშავე იმ კაცს, რომ ესე მომექცა?

— ეჰ, ჩემო ძმაო! უნდა გამოგიტყდე, რომ იმის აღაგას. შენც მაგ დღეს დააყრიდი შუა გზაზედ გაჩხირულს ურემსა და მის პატრონსა!.. მეურმეს ჭკვაში დაუჯდა ბერის სიტყვა. გასწიეს ქალაქისკენ. სულ სამი ვერსიც აღარ იქნებოდნენ დარჩომილი ქალაქამდის, რომ გლეხის ცხენი უეცრად შეფრუტუნდა და გვერდზე დაიხია.

— ჰარიქა გველი, გველია სწორეთ,—დაიყვირა შეშინე-

ბულმა გლახმა!.. ბერმა გადიხედა ურმიდგან ქვეით და დაინახა, რომ გველი კი არა და რალაცა პარკი კი გდია გზაზედ. ჩამოხტა საჩქაროთ, აიღო ხელში და ნახა, რომ პარკი სულ ოქროთია სავსე.

— ეს უთუოთ პანდუმ დაჰკარგა,—უთხრა ბერმა გლახს. —აჰა, ძმობილო, წადი ნახე ის ხიდის-ყურის სასტუმროში, უთხარ—მიპატიებია შენთვის ჩემი წყენათქო, აჰა შენი ოქრო, ღმერთმა კეთილად წარმართოს შენი საქმეებითქო. მერწმუნე ეს დიდ გავლენას იქონიებს მასზედა და იგი კეთილს საქმეს მოახმარებს თავისს სიმდიდრეს... ჰო, კიდევ, თუ რისამე გამოკითხვა მოისურვოს, შენ ჩემთან გამოასწავლე, ბენარესის მონასტერში...

დავუბრუნდეთ პანდუს. ჩამოვიდა ქალაქს თუ არა, პანდუ ყველაზე წინ ფულის პარკსა სწვდა, მაგრამ იგი ველარნახა. იქით ეცა, აქეთ ეცა, ყველაფერი გადააბრუნა ეტლში, მაგრამ პარკი აღარსად აღმოჩნდა. პანდუმ აღარ იცოდა რა ექნა. ექვი თავისს მსახურზედ შეიტანა. დაუძახა პოლიციელებს, მიათოკვინა საწყალი მოსამსახურე ბოძზედ და უბრძანა იქამდის ცემა, სანამ გამოტყდებოდა. მოსამსახურე ბლაოდა, ემუდარებოდა, ეფიცებოდა—ღმერთი, რჯული, მე არ მამიპარავსო,—მაგრამ ამაოდ: მტარვალნი არ წყნარდებოდნენ. ამ ამბავში იყო პანდუ, რომ გლახის ურემი გაჩერდა იქვე სასტუმროს წინ. გლახმა მაშინვე იცნო პანდუ, აიღო პარკი და გადასცა მას. ყველა გაჰკვირდა. მოსამსახურე საჩქაროთ გაანთავისუფლეს, მაგრამ იგი აღარ დადგა იქ: გაიქცა ტყეში, შეეურთდა ყაჩაღებს და თავ-ზარს სცემდა იქიდან მშვიდობიან მგზავრებს...

მოისმინა რა ბერის დანაბარი სიტყვები, პანდუ დაუყვენებლივ გაემართა მონასტრისაკენ, ნახა იგი და სთხოვა დარიგება.

— რა გელაპარაკო,—უთხრა ბერმა პანდუს;—შენ მაინც ვერ შეიგნებ სულიერ ჭეშმარიტებას, სჯობია დავჩუმდე, მაგ-

რამ რაკი არ დაგიშლია, გეტყვი: მოექეც ყველას ისე, როგორც შენ გინდა, რომ შენ სხვები მოგექცნენ. ეს უმთავრესია, უპირველესია.

— ოჰ, რო შესაძლო იყოს, მთელმა კაცობრიობამ შეიგნოს ქეშმარიტება თქვენის რჩევისა, რა კარგი იქნებოდა, რა ნეტარი მშვიდობა დამყარდებოდა მთელ ქვეყანაზედ!.. მაშ იცით რა გითხრათ, განაგრძო პანდუმ: მე ეს არის გამიელვა აზრმა და გადავწყვიტე კიდევ, რომ ჩემს სამშობლოში ავაშენო დიადი ტაძარი ბუდდას სწავლა-განათლებისა, რათა მოეფინოს იქილამ ნათელი მთელს ჩვენს ქვეყანასა...

გაიარა ხანმა. პანდუმ მართლაც ააშენა იშვიათი ტაძარი-სასწავლებელი. იგი შეიქმნა ინდოელთა განათლების კერად...

იმავე ხანებში მეზობელ სახელმწიფოს ერთმა მეფემ შემოუკვეთა პანდუს, როგორც გამოჩენილს ოქრომქედელს, იშვიათის გვირგვინის გაკეთება. პანდუმ შეასრულა ეს დავალება და გაემგზავრა მეფისაკენ გვირგვინის ჩასაბარებლად. აქ პანდუმ გაიფიქრა: იქ სხვა ბევრი სახირო საქმეც შემხვდება, თან სხვა ნივთებსაც წავიღებ, ზოგს დავყიდი, ზოგს ვიყიდი და ასე დავბრუნდები სამშობლოშიო. მოამზადა ყველაფერი, გაიყოლია თან მოსამსახურე კაცები და გაუდგა გზას. მაგრამ მიუახლოვდა მთას თუ არა, სადაც იმალებოდა ყაჩაღთა გავარდნილი იმისი მოსამსახურე, ეს უკანასკნელი განძინებული დაეცა პანდუს თავისი ამხანაგებით, კაცები დაუხოცა, წაართვა ყოფილს ბატონს რაც რამ ებადა და ცოცხალ-მკვდარილა მიატოვა იქ...

აუტანელი იყო ეს შემთხვევა პანდუსათვის. დიდათა სწუხდა, მაგრამ დარდს მაინც არ უტყდებოდა, პირიქით ემდურებოდა თავისთავს და ასე ამბობდა: „ახია ჩემზედ! ეს სულ ჩემი წარსულის ბოროტის ქცევის შედეგიაო; მე დაუნდობელი ვიყავ და ნაყოფსაც იმისას ვწვნევო“.

გავიდა ხანი. ერთხელ ჩვენი ნაცნობი ბერი მოდიოდა

გზაზედ, შემოესმა რალაც ყაყანი და იქითკენ გაიქცა, რომ ნახოს რა ამბავია. ჰხედავს, რომ ყაჩაღები მიჰსევნიან ერთს ვილაც კაცს და უწყალოთ სჩეხენ. ისიც გააფთრებული იგერებდა იმათ და ბევრსაც დაუბნელა მზე, მაგრამ სიმრავლემ მაინც დასძლია და ცოცხალ-მკვდარი დაეცა მიწაზედ. ყაჩაღებმა დაინახეს თუ არა ბერი, მაშინვე ტყისაკენ გაიქცნენ, ბერმა კი დაჭრილისკენ მიაშურა და რას ჰხედავს? ჰხედავს, რომ დაჭრილი პანდუს მოსამსახურეა რომელიც ყაჩაღათ იყო გავარდნილი. ბერი საჩქაროთ გაექანა მდინარისკენ, მოიტანა წყალი და ასხურა პირისახეზედ. მსახური გონს მოვიდა, გაახილა თვალები და კბილების კრაჭუნით წარმოსთქვა:

— სად არიან ის უმადური ძაღლები! განა ეს დავიმსახურე იმათგან; მოიცადონ, ვნახოთ, როგორ გაწყდება იმათი სინსილა უჩემოთ!..

— ეხლა დრო არ არის მაგაზედ ფიქრი, ჩემო ძმაო,— უთხრა ბერმა,— შენ ახლა შენს თავზედ უნდა იზრუნო. აჰა წყალი, გაიგრილე გული. მე ჭრილობებს შეგიხვევ, იქნება ღმერთმა ინებოს და სიცოცხლე დაგიბრუნდეს.

— ოო... ეგ სულ მეტია, კეთილო კაცო... ჩემი მარჩენა შეუძლებელია, სასიკვდილოთ დამჭრეს იმ უმადურებმა!.. ჩემგნით გავარჯიშებული მარჯვენა ჩემზედვე მოიღერეს!..

— სამართალი მოითხოვს ამას, ჩემო ძმაო, თქვენ ის მოიმკეთ, რაც დაგითვისიათ,— უპასუხა ბერმა. ასწავლიდით იმათ კეთილი საქმის გაკეთებას და იმასვე მოგიზღავდნენ. თქვენ სწვრთნიდით იმათ კაცის მტრობაზე, სისხლის დანთხევაში და აი სისხლიც დაანთხიეს.

— თქვენ მართალი ხართ... მე დავიმსახურე ეს... სწორედ... სწორედ... ოხვრით და ნაწყვეტ-ნაწყვეტათ ამოსთქვამდა მსახური... მაგრამ, ნუ თუ ხსნა აღარ არის ჩემთვის?.. რო შეგეძლოს დამეხმარო, კეთილო ბერო, მასწავლო გზა, რომ ცოტათი მაინც მოვიფონო ეს გული, რომელიც მთლად ცოდვით და ხალხის სიმძულვარით არის გაჟღენთილი...

— ეგ ადვილია... საკმარისია, განაგდოთ თქვენი გული-
დამ ცოდვილი ფიქრები, სამაგიეროთ ჩაინერგოთ აღამიანის
სიყვარული და ნატვრა სწრაფად შეგისრულდებათ.

— გვიანლა არის!..— უიმედოთ წამოიძახა მსახურმა.—
ისე შევეჩვიე ბოროტ საქმეს, რომ იმის გარეშე ველარას ვხე-
დავ. ეგ არის, მე აუცადი მსხვერპლი ვარ ჯოჯოხეთისა.

— ეს შენზეა დამოკიდებული... საჭიროა, ჩემო ძმაო,
შეიგნო მხოლოდ, რომ შენ ხარ არა ცალკე რამ არსება, არა-
მედ ნაწილი კაცობრიობისა, როგორც ხელი, ფეხი და სხვა
ყოველი ასო ნაწილია კაცის მთელის სხეულისა. აი ეს შეი-
გენი და ხსნაც აუცადია. ყური დამიგდე, მე გაიმბობ შენ
ერთს ამბავსა, რომელიც დაემართა ერთს შენსავით განთქმულს
ყაჩაღსა. აი ეს ამბავი:

ეს ამბავი ეკუთვნის იმ დროს, როცა დიდებულმა ბუდ-
დამ თავის მოვლენით ნათელი მოჰფინა ქვეყანას. ეს ყაჩაღი
მოკვდა, და როგორც ცოდვილს, მიესაჯა ჯოჯოხეთი და სა-
უკუნო ტანჯვა. იმ ხანებში ბუდდას კაცთ-მოყვარე სხივმა
ჯოჯოხეთშიაც შეანათა.

— ოო... კეთილო ბუდდა, მოიღე ჩემზედ შენი წყა-
ლობა; ხომ ხედავ, — როგორ ვიტანჯები, მომხედე, დამიხსენ
ამ ტანჯვისაგან, დამიბრუნე ხელ-მეორედ ცხოვრება, რომ ჩა-
ვიტკობ სიმართლე და ვგმო ბოროტება! — ემუდარებოდა ყა-
ჩაღის სული.

ბუდდამ უსმინა. ჩაუგზავნა ობობა თავისი ქსელით.

ობობამ უთხრა; „აჰა, ჩაჰკიდე ხელი ამ ქსელსა და ამო-
ცოცდი მანდედგანო“.

გახარებულმა ცოდვილმა მიაშურა ქსელსა, ჩაჰკიდა ხე-
ლი და დაიწყო ამოსვლა. ქსელი ისეთი მაგარი გამოდგა, რომ
ის მშვენივრად იკავებდა ყაჩაღს. ამასობაში ცოდვილმა შე-
ნიშნა, რომ ქსელი თანდათან იჭიმება. ჩაიხედა ძირს და ხე-
დავს, რომ სხვა ცოდვილნიც დასდევნიან უკან. ყაჩაღს
შიში შეეპარა, ვაი თუ ქსელმა მიღალატოსო და ჩასძახა: „გა-

შეორდით აქედგან, გაეთრიენით; ვერა ხედავთ, ქსელი მე მე-
კუთვნისო?“.

ამის თქმა იყო და ქსელის ჩაწყვეტა. ყველანი ისევ ჯო-
ჯობხეთში ჩაცვივდნენ...

აი, ჩემო ძმაო, სწორეთ ამ ქსელს მიემსგავსება სიმართ-
ლისა და ბედნიერების გზაცა. ეს გზაც სწორეთ ამ თვისები-
საა. როგორც იმ ქსელს ამოჰყვანდა ყველა ერთად ჯოჯობხე-
თიდგან და ყველასაც თავისუფლად იკავებდა, სწორეთ ასევე
ბედნიერების გზა ყველას იტევს და მიამგზავრებს ბედნიერე-
ბისაკენ. მაგრამ საკმარისია ერთი ვინმე გაამაყდეს, მოინდო-
მოს მხოლოდ თავისთვის ბედნიერება და იუკადრისოს დანარ-
ჩენები, რომ ეს გზა ბედნიერებისა იმავე წამსვე მოიშალოს
როგორც სხვებისთვის, ისევე თავისი პატრონისათვისაც. თუ-
რმე ბედნიერება ცალკე კაცს არ ეკედლება, ბედნიერება მხო-
ლოდ ერთობაშია, იგი თვისულობს მხოლოდ ყველას ერთად, ცალკე
კი არავის!

აი რა შეცდომა ყოფილა, როცა ვინმე რო გაამაყდება
და ცალკე დაეძებს ბედნიერებას. ის ნამდვილად ბედნიერე-
ბას კი არ ეყრება, არამედ უბედურებას; ეს იგივეა, რომ ხე-
ლმა ან თუნდა თვალმა შეიძულოს დანარჩენი ნაწილები კაცი-
სა და ცალკე მოინდომონ ცხოვრება, ბედნიერება. ხომ იცი
ამ შემთხვევაში რა მოუვა ან იმათ, ან სხვა ნაწილებს?!“.

— მაშ შემეწიე, შემადლებინე ხელი ჩავკიდო იმ ქსელს, —
კვლავ დაედრიჯა მომაკვდავი მსახური ბერსა. — მაგრამ მოიცა,
გვიანლაა... ისა სჯობია ვადვიარო ჩემი საიდუმლოება... უნდა
გამოგიტყდეთ... გთხოვთ ნახოთ ჩემი ბატონი პანდუ და უთ-
ხრათ, რომ მიპატივებია იმისთვის ყველაფერი... უთხარით, რომ
იმანაც მაპატიოს, შემინდოს... წინათ ის გულ-ქვა კაცი იყო;
მეც ის ვისწავლ ეიმისაგან... ახლა კი მესმის, რომ იგი უუგულკე-
თილესი კაცია. უთხარი, რომ იმის მთელი განძი, იმის ძვირ-
ფასი გვირგვინიც, ისევ შენახული მაქვს... მიწაში... ოო,
ღმერთო, ძალა მელევა, ლაპარაკი მიძნელდება!... ჰო, უთხა-

რი, რომ მოვიდეს თავის კაცებით და ამოიღოს... ის არავინ იცის, აი მხოლოდ ამ ორმა იცოდა და ესენიც მოსწყდნენ წუთი სოფელს... როგორც მე... ვწყდები!“..

ესლა სთქვა, ანიშნა ბერს იქვე ახლო განძის ალაგი და განუტევა სული. ბერი გაეჩქარა პანდუსთან და ყოველი უამბო. პანდუმ გაიყოლია კაცები და მართლაც ნახა თავის სიმდიდრე სრულიად ხელუხლებელი. გახარებული შვიდა დახოცილებთან და დიდის პატივით დაკრძალა ყველანი.

დასაფლავების შემდეგ პანდუ დაბრუნდა თავის სახლში და კიდევ დიდს ხანს იცოცხლა. სიკვდილის წინ მოიხმო შვილები, შვილის შვილები და უთხრა: „აჰა, ჩემო საყვარელო შვილებო, გეთხოვებით, მივდავარ და ძვირფას განძად გიტოვებთ ამ სიტყვებს: როცა უბედურება შეგემთხვავთ, მიზეზი თქვენშივე ეძებეთ. თუ ამპარტავნობა არ გაბრმავებთ, ადვილათ იპოვით შას და ეცადეთ, რომ კვლავისთვის აიშოროთ ახალი უბედურება. ამასთან არ დაივიწყოთ სიტყვები, რომელსაც არა ერთხელ გაგონებდით:

„ვინც სხვას ავნებს, ის თავის თავსაც ავნებს“.

„ვინც სხვასა რგებს, ის თავის თავსაც რგებს“.

„გახსოვდეთ, რომ თქვენ ხართ ნაწილი კაცობრიობისა“...

ნ ა ტ ვ რ ა .

ნეტავ მომცა მე ძალ-ლონე
მოვსპო სრულად ბოროტება,
მივცე ყოველ მტერ-მოყვარეს
თანასწორი წარმატება;

მოვსპო ყველგან სამუდამოთ
ანგარება, შური, მტრობა
და მათ ნაცვლად თითოეულს
ჩავუნერგო მეგობრობა;

მდიდარს, ღარიბს, ერთნაირად
გული ძმურად ავუძგერო,
თავის ბედის უმადური
სამურად ავამღერო...

აბა მაშინ დამყარდება
ქვეყნად სრული ნეტარება,
ყველა იგრძნობს, თუ რაც არის
სიამე და გახარება...

ფ. გეგია.

სკოლურს აღზრდას მეტი გავლენა აქვს ბავშვებზე თუ მშობლებისას?

ამ ხანად ქართველებს პირველი ადგილი უჭირავთ სწავლა-განათლების მიმდევრობით, ვიდრე სხვა ტომს მთელს კავკასიაში.

არაა იმისთანა სოფლის საზოგადოებაც კი, მეტადრე იმერეთში, რომ ერთი სკოლა მაინც არა ჰქონდეთ, ბევრგან ხომ ორი და სამიც არის. ორსა და სამს საზოგადოებას თითო სამკითხველო რომ არა ჰქონდეს, იშვიათია აქა; ყველა ესენი იმის დამამტკიცებელია, რომ ქართველებს მართლაც სწავლა-განათლების სხივი სძევთ სახეზე და არც მოცრუებული აზრი იქნება, რომ ამ მხრივ უპირატესობას ქართველებს ვუთმობთ კავკასიაში.

არაა იმისთანა ყმაწვილი (ორივე სქესთა შორის), რომ წერა-კითხვა არ იცოდეს სამშობლო ენაზე მაინც; დაბალი სწავლით ხომ იმდენს შევხვდებით, რომ იმათ ჩამოთვლას ჩვენ ვერც შევიძლებთ; საშუალო სწავლით (სემინარიელს, გიმნაზიელს, რეალისტს, ინსტიტუტელს და სხ.) ხომ თითქმის ყოველი ფეხის გადადგმაზე შევხვდებით; მაღალი სწავლით აღჭურვილი ყმაწვილები ისე ხომ აღარ არის ჩვენში სანთლით საძებნელი, როგორც ეს ამ 20—30 წლის წინეთ იყო.

კარგი და პატიოსანი. ჩვენ მოგახსენეთ, რომ ქართველები ასეთი კარგნი არიან მეაქი, ეს თავის თავის ქებასავით მომივიდა, მარა ერთსა გკითხავთ, ჩემო მკითხველო, ეს კარგნი ნასწავლებლები რომ არიან ჩვენი ახალმოზარდნი, რომელთაც სწავ-

ვლამიულიათ სკოლებში, მასთანავე განათლებულნიც არიან, თუ მარტო ნასწავლნი?

ეს შეიძლება გავიგოთ მაშინ, როდესაც ასეთ ნასწავლ ყმაწვილ კაცებს ვადევნებთ თვალ-ყურს მას შემდეგ, როდესაც ისინი გამოდიან თავისუფალს ცხოვრების ასპარეზზე. დავუკვირდეთ კარგათ და გულდაგულ ვადევნოთ თვალ-ყური, თუ როგორ იქცევიან ეს გაზდილი ნასწავლი ყმაწვილკაცები საზოგადო ცხოვრებაში.

მათში ხშირად ნახავთ ლოთობას და მის შედეგს—თავს-ლაფის დასხმას.

ნასწავლშივე ვხედავთ სულ-მოკლეობას და სიანჩხლეს, რომელსაც უბრალო საწყენზე მოსდის გული და გამოდის გრძნობიდან, თავს ვეღარ იკავებს თავისი სუსტი ხასიათის გამო და სჩადის ვინ იცის რას არა. ნასწავლშივე ვხედავთ უზომოთ, ანგარიშს გარეშე ცხოვრებას, რომელიც არ იცავს ეკონომიას. აქვს თუ არ აქვს, ხარჯავს, ვითომ მეზობლობაში არ წყდება, ე. ი. „საბნის დაგვარ ფეხს არა შლის“ და ვალ-ვახში ვარდება და ასეთს ცხოვრებას იგი უზღველურათ და ურცხვათ კიდევ განათლებულს ცხოვრებას“ უძახის.

ნასწავლშივე ვხედავთ ოსტატურათ ცარცვა-გლეჯას; თუ კი ჩაიგდო ტყავ გასაძრობი მსხვერპლი, უნდა ნახოთ, როგორ შეუბრალებლად სცარცვავს და აძრობს მას პერანგს; და თუ ასეთი დანაშაული სასამართლოშიაც ჩავარდა, ის მაინც თავს იძვრენს მართლსავეთ, რადგან საქმეს თავიდგანვე ხრიკულათ და ოსტატურათ იწყებს და ის თავ-დამძვრალ გამართლებული, შემდეგ უფრო მეტს მცარცველობას სჩადის.

ნასწავლშივე ვხედავთ მეტს გარყვნილებას, ავხორციობას, უსწავლელებზე უფრო და ამასთანავე ღორ-მუცლობას. ნასწავლშივეა უღმერთოება, უსინიდისობა, დედ-მამის უპატივცემულობა, ამპარტავენობა და სხვა... უსწავლელს და თუ აქვს ეს ნაკლები, არ გვიკვირს, რადგან უსწავლელი დაწვეუცია. ნასწავლმა ხომ კარგათ იცის, რომ ლოთობა იმისთანა მავნე

თვისებაა ადამიანისათვის, რომ მალე მოუსპობს სიცოცხლეს და თავს ლაფის დასხმა ხომ კიდევ მეტია... მან ხომ იცის, რომ ამპარტავნობა საქირკველია მთელი ბოროტებისა, რომ აქედგან წარმოსდგება თავმოყვარეობა, ანგარება, მეძაობა, ავხორცობა, შური, მტრობა, ცარცვა და სხ. რატომ მისმა ცოდნამ არ მოსთრგუნა ასეთ ცუდი თვისებებიდგან? იმიტომ, რომ ესენი მას ჩვეულებათ ჰქონდა და „ჩვეულება კი რჯულზე უმტკიცესიაო“, ნათქვამია. ამიტომ საძნელო დაურჩა ყველას მზნობა, ზოგი თუ მოისპო, ზოგი ველარ შეიძლო მისმა ცუდმა ჩვეულებამ. საიდგან მიეჩვია ამეებს სახლში, თუ არ დედ-მამისაგან, სახლის კაცებისაგან და მეზობლებისაგან, რასაკვირველია, პატარაობიდგანვე, როდესაც სულ გულში ჩაწვეთილი თვისებები, ავი ავათ და კარგი კარგათ გაჰყვება ყმაწვილობა-სიბერეში და სიჭაბუკე-სიბერეში... ტყუილათ კი არ თქმულა, რომ მთელი რამდენიც პაწაწინაა, იმდენი უგუნურია მისი ჩვეულება და რაც ხნიერდება და იზრდება, იმდენი მსგავსე გონიერდება და მასთანავე ანდამატივით სწრაფათ იზიდავს ყოველივე ნახულს და გაგონილს, რომელსაც ფესვიანად იმარხავს გულში. რა შედის მეტ წლოვანობაში, 10 წლამდინ, ყველა კარგათ ახსოვს, ახსოვს თუ როგორ აღზარდეს ის მშობლებმა, უსწავლელებმა, რასაკვირველია, უფრო უნებლიეთ ბოროტებაში...

ვინმემ თუ აწყენია მტრობაში, ან სცემა, ან მოუკლა, ან დასწვა, მოთმენას ამჯობინებს გადაუხადოს მტრობა ერთიორათ, რითაც იგი მშვიდდება თავის აღელვებაში. ესეც მოთმინების გაბათილება შურ-მტრობისაგან! აი ამეებს ხედავს სახლში პატარა ბავშვი თავის დედ-მამასთან, თუ როგორ ექაღნიან ისინი წყევა-გინებით და ცდილობენ სისხლი სისხლით გადაუხადონ მტრებს, ხედავენ, როგორ ყოველდღე იწყევლებიან და იგინებიან ისინი (კოლ-ქმარნი) ერთმანეთში და ან მეზობლობაში; ხედავენ მასთანავე გარყენილებას და ესმისთ ქალებზე ცუდი სიტყვები, ხედავენ ცემა-ტყუბას და სხვა მის-

თანობას. აი, ყველა ესენი ჩაითესეს მშობლებისაგან უსუსუ-
რმა ბავშვებმა და აღიზარდნენ, თვითონაც ვარჯიშობა დაიწ-
ყეს ასეთს სიცუდეში და ყველა ეს შეესისხლ-ხორცათ, ჟ. ი.
გაუჩვეულდათ, რისი მოსპობაც ვეღარ შეიძლო სწავლამ ერ-
თიან. და კარგს პირობებში რომ აღზდილიყვნენ დედ-მამასთან,
და სკოლის სწავლაც რომ დაჰმატებოდათ ზედ, მაშინ ხომ
ისინი განათლებულნიც იქნებოდნენ, რომელთაც ის მხეცუ-
რი თვისებები და ჟინი თან აღარ დაჰყვებოდნენ, რაიცა
განათლების ღირსებას სრულებით უკარგავს ნასწავლს.

მაშასადამე, მშობლების აღზრდას უფრო მეტი მნიშვნე-
ლობა და გავლენა ჰქონია ბავშვზე, ვადრე სკოლისა, რადგან
დედ-მამის აღზრდის მეთოდი უფრო გავლენიანია ჩვილს გო-
ნებაზე... და რომ ავიცილოთ ეს ნაკლი, გვმართებს ჩვენ მშო-
ბლებს უფრო კარგს პირობებში აღვზარდოთ ჩვენი შვილები,
რომ სწავლის მიღებისათანავე შევქმნათ მათი განათლებულა-
თაც. ამისი წყარო კი ურთიერთშორის სწავარულის ჩანერ-
გვაა, წყნარი ქცევა ყველასთან და გარკვეულად შრომა ყვე-
ლას სასარგებლოდ. ეს კი ისეთი ადვილ-დასასწავლი მცნე-
ბაა, რომ ფრიად ადვილათ შეიძლება ყველამ მიიღოს იგი და
კიდევაც მისდიოს მას თვის ცხოვრებაში თვისთა შეილთა სა-
კეთილდღეოთ მომავალში.

მესხი კ. გვარამაძე.

პრილოვის უახლესი განათლება.

„სასარგებლოა თუ არა განათლება?“ — ეჭვი არაა, რომ სასარგებლოა (იგავ-არაკი: „ბაჯალლო ოქრო“).

უმეცარი, მაიმუნის მსგავსად, რომელიც სიბერეში თვალნაკლები შეიქმნა, ვერ მოახერხებს ისარგებლოს ნამდვილად სასარგებლო ნივთითაც და დაუწყებს მას ძაგებას, რადგანაც არ იცის მისი გამოყენება (იგავ-არაკი: „მაიმუნი და სათვალეები“), ანუ მამალას მსგავსად, რომელმაც ჰპოვა მარგალიტის მარცვლი და არაკი არ იცოდა მისი ფასი, უბრალო ქერის მარცვლი ამჯობინა მას (იგავ-არაკი: „მამალი და მარგალიტის მარცვლი“). კიდევ კარგი, თუ უვიცობა ვნებას აყენებდეს მარტო თვით უმეცარს; ხშირადაა, რომ იგი, მეცნიერების სარგებლობის შეუგნებლობისა გამო, სდევნის უკანასკნელს და მით უსპობს სახსარს თავის თავსაც და სხვებსაც განათლების საუნჯენით სარგებლობისას, იმ ღორივით, რომელმაც, რა გაძღა-გატყვრა, რკოთი, ჯერ გამოიძინა იქვე და მერე დაუწყო ღრნა მუხის ფესვებს, იმ ცრუ მოსაზრებით, რომ მას სჭირია რკო და არა ხე (იგავ-არაკი: „ღორი მუხის ქვეშ“).

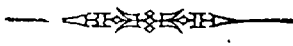
უმეცარების მავნებლობის მოსასპობად საჭიროა გავავრცელოთ ცოდნა; გარნა როგორი ცოდნა? მოსაწონია მხოლოდ იმისთანა ცოდნა, რომელიც სარგებლიანად გამოსაყენებელი იქნება ცხოვრებაში. სასაცილოა მეხანიკოსი, თავის-მტვრეველი იმ ზანდუკის გაღებაზედ, რომელიც თავისთავად ადვილად იღებოდა (იგავ-არაკი: „მეხანიკოსი“).

ცოდნა უნდა იყოს სრული: ცოდნის დაუმთავრებელ

კაცს მოელის ისეთივე მარცხი, როგორც იმ მეხანიკოსს, რომელსაც სახლის გადატანა უნდოდა სხვა ადგილზედ, მაგრამ მხოლოდ ის შეიძინა, რომ სახლი სულ დაენგრა. სახიფათოა შემოდება პრაქტიკულად მავნებელ თეორიებისა. პრაქტიკულად მავნებელ თეორიების მიმდევართ ემართება ის, რაც დაემართა წყალში მცურავსა, რომელმაც, უსაზღვრო ზღვის უფსკრულში უხვად მარგალიტის შოვნის ფიქრით, რაკი ძირს ვერ უწია, თავი ზედ ანაცვალა და დაიღუპა. უნდა, მსგავსად შუათანა ძმისა, აირჩიო თავის ძალის შესაწვევი სიღრმე და იცხოვრებ ყოველსაათობით გამდიდრებით. ასე ურჩევდა ხელმწიფეს ერთი მეუღაბნოე, მექონი აუარებელ ცოდნათა, სალმიანი, სათნოიანი, მპყრობელი დიდის წიგნისა ხელთა შინა. რად დაიღუპა წყალში მცურავი? იმად, რომ არ კმაყოფილდებოდა ნაპირებს, ე. ი. საზოგადოებრივ ზნეობასა (იგავ-არაკი: „წყალში მცურავნი“). ცოდნა არ უნდა აურიოთ ზნეობასთან.—კრილოვის ფიქრით, „უმჯობესია სვამდე, მაგრამ საქმე კი გესმოდესო“ (იგავ-არაკი: „მემუსიკენი“), ხოლო სახიფათოა, უკეთუ მეცნიერება მიაღწევს საზოგადო ზნეობრივ დებულებათა წინააღმდეგ შედეგთაღმი. მაგალითად, „შაშვი, გამოჩენილი ფილოსოფოსი, დამეგობრებული წყნარ და მშვიდობიან კნუტთან“, სავსებით ამტკიცებს, რა საშიშოა შემუსრვა კაცობრიობის გამოცდილებით მიჩნეულთა ქვეშარტებათა. შაშვს რომ არ ესწავლებინა კნუტისთვის, რომ სვინიდისი ცრუმორწმუნებაა ღონე-მიხდილთა, რომ რა საჭიროა მარხულობა, როდესაც ცხვირ წინ გიკიდია ღალღა ჩიტი,— იგი არ ჩაუვარდებოდა თავის მოწაფეს კბილებში (იგავ-არაკი: „შაშვი და კნუტი“).

ამ გვარად, კრილოვის აზრით, ფილოსოფია არ უნდა ჰქადაგებდეს წინააღმდეგ მოქალაქურის ზნეობისა, რათა ბრბომ არ მიმართოს ძალნი თვისნი თვით ფილოსოფოსთა წინააღმდეგ...

გ. ელგანდაშვილი.

გ ა წ გ რ თ ნ ა

და

განათლებლად გვაკლია.

წაკითხულისა და გაგონილის გამო.

ბერიკაცის წერილები.

იანვრის 10-სა. საკვირველი ხალხია ჩვენი ქართველი ხალხი, არა მარტო მდაბიო, არამედ ეგრეთ-წოდებული განათლებული წრეც ქართველებისა! — ვინც ყბად ასაგდებია და თვალში ამოსაღები, იმაზე კრინტს არ დასძრამენ, ხმას არავინ ამოიღებს, და ვინც კი არ არის ამისი ღირსი, მისდგებიან და გააქვთ ერთი განგაში, აღარ იციან დახიება, ქორს, ცილისწამებას, საყვედურს — რაც კი მოადგებათ პირში — მოურიდებელივ როშამენ. ასე უყვეს საცოდავს მ. საბინინს, მოღვაწეს, მშრომელს და ქართველთათვის თავგამოდებულ რუსს; ამნაირივე კვალით სდევნიდნენ აწ განსვენებულს ველიჩკოს, გულწრფელს და პატიოსან რუსს, ქართველების მოყვარეს და სიმართლის მტემელს მტრისა. ეს ორივენი დაიღუპნენ და ჩვენი „ბიჭები“ მოისვენებენ, სანამ კიდევ გამოჩნდება ვინმე ჩვენთვის კეთილისმდომი მოღვაწე.

ეხლა ახალი სათრეველი უპოვიათ ამათ, ეხლა ამას დაადგეს ენა და ჩვენს „მოგზაურის“ გამომცემელს ზოგი როს-

ტომენკოს ეძახის, ზოგი როსტომოვს და ზოგი რასა. პირზე გაუკრავთ „მოლალატე“ და გუნებაში კი იცინიან—„ჩემი არ გითხრა, გული რით დაგწვაო“. მაგრამ სტყუედებიან: საბინისა და ველიჩკოს გული ატკინეს, იქნება თავიც მოსჭრეს თავისიანებში,—მაგრამ როსტომენკოს კი გულისფრიალსაც ვერ მოჰგვრიან, იმიტომ, რომ გული წმინდა აქვს და ხელი სწორე, სიმრუდე არაფერში არ ურევია, იმიტომ, რომ იცის, რომ ეს ქართველები გარიყული შლამია, უვარგისი და უქმი, დღეს შენია, ხვალ სხვისია, დღითი-დღე მცხოვრები, დღეს გაიღრიჯებიან, ხვალ ნახორმახარს ხელს მიუშვერენ „ვანქის უბნის აღებს“. ბევრჯელ ავიწყდებათ ხოლმე, რომ „აღებს“ და „ხოზენებს“ თავისი გასაძლომი „მყეფრებიც“ ბევრი ახვევიათ და ჩვენი გარიყულებისათვის დამზადებული აქვთ მარტო ცარიელი მოქნილი ენა. აი მეხი კი დაეცეს ამისთანა ქართველებს...

„მოლალატეობა“ გაამეფევეს ჩვენს ჟურნალ-გაზეთებში კარგა ხანია „მძინარა პედალოლებმა“, იმათ გამოიგონეს ეს მანქანა თავის-თავის განსადიდებლად და ასაძაღლებლად: ვინც ფონს ვერ გადის, ის მუდამ ლობე-ყორეს მოედება ხოლმე და „მძინარა პედალოლებმაც“ ეს გზა ირჩიეს და დიდი-დიდი ცოდვაც ჩამოაგდეს ჩვენში. ამ მძინარეების ბრალია, რომ ვინც არა მგონია მისდგომია ეხლა ჩვენს შკოლებს და რაც ძალი და ღონე აქვთ ფეხქვეშ სთელავენ, იქ მიიხედავ—ვილაცა წვერცამეტა გაიძახის: „ჩემს ზნეს ნუ მიშლიო“—თავის „ნდარავით“ ღრავისი ნებართვით ქართული ენა ამოაკვეთინა სახალხო შკოლებში სამეგრელოს, სვანეთს და ქალაქში;—აქეთ ქართლ-კახეთში და იმერეთში, რალაცა ბუნების წინააღმდეგი მეთოდის ფარდის ქვეშ—ქართუ-

ლი ენა შკოლებიდან გამოაძევეს და სოფლებში მასწავლებლებად სომხებსა და რუსებსა ნიშნავენ, რომელთაც არ იციან ქართული. ბევრი უწესოება დამყარდა ჩვენს შკოლებში და ხმის ამომღებელი კი არავინ არის. „მძინარა პედალოლებს“ შეეძლოთ მოეხერხებინათ, რომ ხმის ამომღებლები თავის გარშემო ჰყოლოდათ; შეეძლოთ, მაგრამ „მძინარეებს“ თუმცა არ ეძინათ, თავისი სიცოცხლე ბრძოლაში და ვაივაგლახში დაახავსეს, მაგრამ წვერცამეტებს და ღუხაბორებს კი არ ებრძოდნენ, ქართველ ახალგაზდა პედალოლებს ებრძოდნენ, იმათ, რომელთაც გაჰღვიძებოდათ სურვილი რომელიმე სახელმძღვანელოსი შედგენა ანუ გამოცემა. ვაი იმათი ბრალი, ვინც რასმე დასწერდა და განიზრახებდა ბეჭდვას: მძინარეები მაშინ იღვიძებდნენ, გააჰყეცავდნენ ჭროლა თვალებს და ოთარაანთ ქორივით დააფრინდებოდნენ და დაუწყებდნენ ჯიჯგნას! ჯიჯგნიდნენ, ჯიჯგნიდნენ — სანამ სულს არ ამოართმევდნენ. ამის დამნახავი ზარდაცემული ახალგაზდა მასწავლებელი-პედალოლი ვგლარავინა ჰპედავდა წიგნის გამოცემას და თუ ვინმე გაკადნიერდებოდა, არ შეეპუებოდა და მაინც შეეცდებოდა გამკლავებას, მაშინ ჩვენი „მძინარა პედალოლები“ მორთავდნენ ღრიალს: „ჰარიჰა, მოვიდა მოლალატეო“! ამ ღრიალში და ჯიჯგნაში ვინღა გაბედავდა გამკლავებულის დახმარებას და ახლო დგომას, ნამეტნავათ როცა „მოლალატეობას“ დასძახოდნენ. ამრიგათ ჩვენი ქორები მარტოთ-მარტო ნავარდობდნენ ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში და ვერ შეამჩნიეს, რომ ვოლპერები, ჩერნიაესკები და კარხანიდეები ჯიბეებს თავის წიგნებით ივსებდნენ ჩვენს სკოლებში. მართალია მძინარეებმა ამათაც თვალი გადაუბღვრიალეს, კიდევ ვითომ და შეუტიეს ჭანჭრაქეების გაზეთში, მაგრამ რა გამოვიდა: უძლური კნავილი ერთი მჩხავანა კატისა მარცხენაში შეუშვეს და მარჯვენა ყურში გამოაუშვეს. ესე კი არ მოხდებოდა, რომ „მძინარა პედალოლებს“ მიემხროთ და მიეზიდნათ ახალგაზდა ქართველი პედალოლები, ეგრეთვე „როსტომენკოც“,

თითონ დაბძანებულიყვნენ მაღალ ოლიმპზედ და ძირს თავ-
მოხრილი როსტომენკოები, ნათაძენკოები და მრავალნი სხვა-
ნი ეგზანათ გარშემო არემარეს: „გადით და ყველას ასწავ-
ლეთ აი ეს სწორე გზა და მრუდეთ ნურავის ატარებთ, ვინც
მრუდეთ იაროს—შეაჩვენეთო!“. მაშინ ვერც ზახაროვები და
ვერც ღუხაბორები და წვერცამეტეები ვერას იზამდნენ! მაგ-
რამ საუბედუროთ „მძინარეები“ შინაურებზე არიან გამარ-
ჯვებულები და დაბალ ღობეზე ხტომა უფრო ემარჯვებათ და
ვერ ითვალისწინებდნენ, თუ რა მოხდებოდა და რა მდგომარე-
ობაში ჩაცვივდებოდნენ ჩვენი შკოლები, რომელთა „ნანგრე-
ვებზე“. ეხლა ხელებ-დაკრეფილები იყურებიან და იერემიადებს
მოსთქვამენ... თითონ მარტონი არიან, ბანის მიმცემი არავინ აქა-
ჭანიათ და ქართველი მასწავლებლებიც დაობლებულები, კი-
სერჩადრეკილნი და ენაჩავარდნილები უპატრონოებოვით ამა-
ოთ დაწრწნიან და მოგეხსენებათ „უპატრონო ცხენს ან მგე-
ლი შესქამს, ან ტურა დაგლეჯს“. როსტომენკოები, ნათა-
ძენკოები და სხვანი მშრომელი ხალხია და მუშა, მოთავის ვა-
ლია ყველა მშრომელს და მუშას თავისი შესაფერი საქმე ჩა-
აბაროს და სწორე გზაზე ატაროს. მაგრამ „მძინარეებმა“ ეს
არ იკადრეს და ეხლა გოლოვინის პროსპექტზე გაბლინძულე-
ბი დააბაკუნებენ და გაიძახიან: „დახე, მოლალატეო“.

„მოგზაურის“ გამომცემელი ბევრჯელ გვიმხილებია და
ეხლაც დაურიდებლივ ვამხელთ და ვემდურით, რომ უდრო-
ოთ და ულაგო-ალაგას ლაპარაკით და „თქმითაც ბევრი და-
შავდების“, მაგრამ რა გამოვიდა, გულ-მართალ ქართველს ქვე-
ყანაზე ყველა გულ-მართლად მიაჩნია და აქამდის ვერ დაჯე-
რებულა, რომ ქართველს ყველანი ატყუებენ „თეთრი კბი-
ლით და შავი გულით“. აქაც კი „მძინარეების“ ბრალია: რა-
ტომ, როცა შარშანდელ 14 იანვრის მოხსენებას ამზადებ-
დნენ, ჩვენმა „მძინარა პედალოლებმა“ არ მიიწვიეს როსტო-
მენკოები და სხვა ქართველი პედალოლები და ერთათ არ
შეადგინეს თათბირი და დაწყება საზოგადო მოხსენებისა. შე-

იყარნენ. ორი სამი ვითამ და პედლოლები და რაში ეკადრებოდათ, რომ სხვებიც თავის მიუკარებელ წრეში მიეწვივნათ საქვეყნო საქმის სარჩევანში, მათი სიტყვა მეხია, რასაც ბძანებენ თავის გულში ყველასთვის უთამასუქო ვალია! ქართველო პედლოლებო! შეერთდით და ქართული თქვენს უკოლებში დაცულ იქნება! „მძინარეებო!“ ქორობაზე ხელი აიღეთ და ყოველი რიგზე დადგება. თუმცა დაგვიანებულია, მაგრამ კიდევ იმედია, რომ სრულად არ დაგვკარგავს გზა და კვალი. შეერთდით!

14—15 იანვარსა. თოთხმეტი იანვარი დიდმნიშვნელოვანი დღეა ქართველთათვის და ჩვენი საზოგადოება როგორ დაუხვდება ხოლმე? ისე, ვითომ არაფერიაო! მარტო ბედკრულმა „ივერიამ“ წარუძღვნა ამ დღეს მოწინავე სტატია და ერთიც ლექსი. სხვებს ენა ჩაუვარდათ, „ფურცლებს“ ხომ არაფრის პატივისცემა არა აქვთ, რასაც ქართული სუნი ასდის, სუყველანი „ტერლორმიაწეთ“ მოინათლენითო. ტყუილი ოცნებაა! ერთმა ტფილისიდან დაბრუნებულმა აზნაურ-შვილმა სოფელში გვიამბო: არ ვიცი, ქალაქის სახლებისა ვერა გამიგიარა—ვისია, დილით ერთი „ხოზიანი“ დააპრაკუნებს შიგ, საღამოზე გაივლი—სხვა შესულაო“. ვანქისუბნის მრევლის ბინა-ყურეც ხვალ ისევ „ვანქელებს“ დარჩებათ და გატლექილი „ხოზიანი“ მაშინ იწყებს ქართულ პატრიოტობას და წიტიან ჭუჭულასავით „ივერიის“ ფრთეების ქვეშ ფუტკნას: „ქართველი ვარო“.

სიონში წირვა იდგა: ქართველი მღვდელმთავარი, ქართველი სამღვდელოება... იშვიათია სამღვდელო პირი ასე დახელოვნებული, მცოდნე წესისა და კილოსი, როგორც მღვდელმთავარი ექვთიმე ბრძანდება: „გამოთქმა, მიხვრა-მოხრა, კმევა, ბრწყინვალე და კეთილი, წყნარი პირისახე, შეფერვებული სამოსელი—ნამდვილი ღვთისა და წმინდა მღვდელმოქმედების მონა! მაგრამ ზოგი თანამწირველთაგანნი ხელს ვერ უწყობდნენ, ვერ ამშვენებდნენ! მგალობლები? ღმერთმა შეი-

ნახოს. რა უბედურობაა: ასი წელიწადი სემინარია არსებობს და აქამდის სემინარიელებმა წირვის საგალობლებიც არ იციან. სასწავლებლებს და მთავრობას ვაბრალებთ, არ ასწავლიანო. მართალია, მაგრამ ჩვენი ბრალიც არის: როგორიც ერთი, ისეთი მღვდელიო. ერთმა ბედშავმა ვლ. აღნიაშვილმა ერთხელ მთელი საქართველო აამღერა. ეხლაც იმის სიმღერებს ვმღერით. მაშ იმან როგორ მოახერხა ეს, როგორ ასწავლა, ხომ არც მთავრობა, არც რამე სასწავლებელი არ ეხმარებოდნენ? ჩვენი სამღვდლოება უხვად იხარჯება, და სემინარიაში გალობის სწავლების ბაღლათ, რომ ერთ რომელსამე მონასტერში, აი თუნდა დარიის მონასტერში, დააარსოს ქართული საგალობელი სახლი, უფრო მეტს სიკეთეს იზამდა ხალხისათვისაც და ეკლესიისათვისაც. რაც ბერიკაცი გ. კარბელოვი აღარ არის, ქართული გალობაც გაჰქრა. მართალია შვილები დარჩა, მაგრამ ეხლანდელ დროში გალობის ლოტბარებს უნდა მუზიკალური განვითარებული განათლება ჰქონდეთ. ჩვენი ყური მიჩვეულია რუსულ გალობას, მუზიკალურათ მოწყობილსა, რიხიანსა და წყნარსა, და როცა ადარებთ ქართულ გალობას, ეხლანდელი მოუმზადებელი მგალობლებისას, ხრინწიანი ხმებით მყვირალთა და მჩხავანთა, გული გმინავს, და ერთხელ რომ მოისმინო, მეორეთ საყდარში შესვლა აღარ გინდა, მოუწყობელი, არეულ-დარეული, უგზო-უკვლო გალობა თავს გაბეზრებს. სემინარიელებს ქართული გალობის მასწავლებელიცა ჰყავთ და კვირაში ერთხელ ქართულ წირვა-ლოცვასაც ასრულებენო. მაშ რა დაემართათ, რომ თოთხმეტს იანვარს წირვის გალობა ვერ მოახერხეს? ის არა სჯობია, რომ სრულიად არ გამოვიდნენ ხოლმე საგალობლად, თორემ უცხოელებს ეგონებათ, რომ ქართული გალობა ასეთია—უმი, უკილო და დუნე. წმ. ნინოს პარაკლისზე სემინარიელებმა ლოთი-ფოთური მრავალყამიერი შემოსძახეს; ქორწილებში რომ მღერიან ხოლმე, ეგრეთვე იციან სემინარიელებმა კანიკულებში სოფლებში. სოფლის რომელსამე ეკ-

ლესიაში მოიყრიან თავს ხუთი-ექვსი სემინარიელები, მოჰყვებიან გალობას არეულ-დარეულათ და სიმღერით ათავებენ, არც ერთხელ არ ყოფილა, რომ სემინარიელებს წირვა უღიაკვნოთ დაესრულებინოთ, ყოველთვის საფანელი აკლდებათ. ბევრჯელ მიცვალებულის წესის ასრულებაზედაც ესწრებიან და გალობენ, წინაც უძღვებიან „წმიდაო ღმერთო“ გალობით, და წარმოიდგინეთ, როცა შორიდან შემოგესმებათ გალობა, გგონიათ, რომ „მუშლი მუხას“ მღერიან, მაყრიონი მოდისო. ნეტა ვინ ასწავლათ ეს კილო, ან საიდან შემოიღეს, კარბელოვის „წმიდაო ღმერთო“ სიმღერას სრულიად არ წააგავს!..

მაშ ისევ ღმერთმა უშველოს ქვაშვეთის ქართულ ხოროს, იმაზე უკეთესი ჯერ საქართველოში სხვა არ არის, თუმცა პრანჟია-დამძრახავები ბევრი ჰყავს: და თუ ცოტა ხმებს კიდევ მოუმატებდეს, უკეთესი იქნება და მეტიც აღარა მოეთხრება-რა! დღევანდელ ქართულ ლოტბარობის ურარაობაში.

„კავკაზში“ იყო მოკლე ბიოგრაფია ახალ მღვდელმთავრის ექვთიმესი, მისი მოღვაწეობა და საქმენი, ღირსად მოსახსენებელნი. ქართულ გაზეთებში „ივერიის“ გარდა ვერსად შემხვდა რამე მოხსენებულნი პატივცემულ მწყემს მთავარზე. მისმა მეუფებამ მთელი თავისი სიცოცხლე და სამსახური განვლო ჩვენს შორის, ჩვენს ქალაქში, ბევრს ჩვენთაგანს გაუწია შემწეობა და დახმარება, ხოლო სახარების მიმყოლი სიმშვიდით, მარცხენა ვერა გრძნობდა, თუ რას აკეთებდა მარჯვენა ხელი. დიდათ პატიოსანი მღვდელმთავარი მომასწავებელი მაგალითია ახლანდელ ჩვენს მწარე ხანში, თუ რა ნაირათ მოვაწყოთ ჩვენი კერძო ცხოვრება, რომ არ გავხდეთ მსხვერპლნი უფრო უმეტესი შეწუხებულ განსაცდელისა, მაგალითი უსაზღვრო მოთმინებისა და გულდახურულის მორჩილებისა. ჩვენ მღვდელთა და ახალმოღის ბერებისათვის აღმზრდელი მაგალითია იგი: ვისაც მათგანსა ჰსურს ქართული მღვთის-მსახურების წესი და კილო შეისწავლოს, უნდა დაუკლებლივ ეს-

წრობოდეს, როდესაც მისი მეუფება წეს-აღსრულებაში ბრძანდება.

წელს ხალხი ბლომათ დაესწრო თოთხმეტს იანვარს სიონში, იმედია სულ ასე იქნება, ღვთისმოსავი მღვდელმთავარი შექქმნის სარწმუნოებრივ მიმზიდველობას ჩვენს გაგრილებულს გულში, ხოლო კარგი იქნებოდა, რომ ქართული გალობის საქმე როგორმე მოთავსებულიყოს და მორიგებულიყოს და დიდ სიონში ქართული საკუთარი ხორო იყოს, როგორც ქვაშვეთის ეკლესიაშია. ქართული ხოროა საჭირო სიონში, რუსულისათვის ექსარხოსის ხოროც საკმაოა. ძნელია, ძრიელ ძნელი დაარსება ქართული ხოროსი იმიტომ, რომ ჩვენ უგულონი და უფულონი ვართ, იმიტომ რომ ვართ ერთმანეთის მიუკარებლნი და გულ-აცრუებულნი, მაგრამ შესაძლოა კი არის: რაც ძნელია საქმე გასაკეთებლათ, მისი დასრულება და დამთავრება მეტათ სასიამოვნო, სასახლოა: „დიდება და პატივი“ თავგამოდებულ მოხელეთა და აღმაშენებელთა!

სამეგრელოდამ სამარცხვინო სასაცილოებას იწერებინ: აშორდიებმა გაიმარჯვესო. საკვირველია, იქ აშორდიას რა ალაგი აქვს, საცა საზოგადოების გული თაქიზია. თუ კიდე შეპილწულმა ადამიანის გულმა ტლაპოს მიაგნო და აშორდია დააბუდა, აიღეთ ნიჩაფი და გამოხვეტეთ ისე, რომ ნარცხიც აღარ დარჩეს. აშორდიას დემურიაც დაჰსწონებია და თავგასული შავი-ზღვის ტაკიმასხარა ხელგადახვეული ატარებს ქვეყნის სამსახაროდ: მასხარა მასხარას ამხანაგია—ეს ყველამ ვიცით, ხოლო ტაკიმასხარა იმიტომ მასხარაობს, რომ მეორე მასხარაებს თავიანთ სახლში საკუთარი ხელით თავიანთივე კერა ამოაგდებინოს. სხვა რაზე გავამტყუნოთ—ჩვენვე თავს ვეხვევით, ჩვენვე ვემსახურებით ტაკი-მასხარებსა, თორემ დარწმუნებული იყავით აშორდია-დემურიები არავისათვის ხელსაყრელნი არ არიან და ან რა მიაქვავეს: ერთ ღარიბ სალორედამ მეორე დაბალ სალორეში გადაიყვანეს, სადაც ჯორის

კუდივით ადამიანი არც დაგძელდება და არც დამოკლდება. აიღეთ ცოცხი და თქვენს კერას გამოუგავეთ აშორდია-დემურები და ყოველი ქირი და ბოროტი აგცილდებათ. ხოლო გამოსაგველად საჭიროა გულის სიფაქიზე, ჯერ ყველანი გაფაქიზდით გულით, სულით, ერიც, მღვდელიც, თავადიც და აზნაურიც. გულის სიფაქიზე მისწრების წამალია ყოველი განსაცდელისაგან.

ყველა ადამიანს უპირველეს ყოვლისა უნდა თავისი თავის შეგნება ჰქონდეს, ქართველი ხალხი ისტორიული ერია, ჩვენ ვერაფერს გაგვაკვირვებს, ჩვენა გვაქვს ჩვენი ეროვნების და ზნე-ჩვეულების შეფერებული განვითარება, რომელსაც ეხლა წარამარად „კულტურას“ უწოდებენ. ქართველთა კულტურა ქეშმარიტი ქრისტიანობაა, ძმათა სიყვარული, მეზობელთა შეწყნარება და პატივისცემა, უფროსის მორჩილება და ბატონის ერთგულება; ქართველთა ლიტერატურა, ხალხის სინიდისი და პატიოსნება არასოდეს არ ჩამორჩომა არა რომელ წარჩინებულ ხალხთა საუკეთესო მიმდინარეობას, ხოლო ბოლო დროს ქართველობამ პირი აუქცია და ვერ შეითვისა თანამედროული „ხალხთა ველურობა, ბარბაროსობა, გარყვნილობა, რომელსაც „კულტურას“ უწოდებენ. ევროპიულ კულტურას ჩვენ დროში ეხლა კაცთჟამიობას ავალდებენ და რადგან ქართველი ვერ ითვისებს ამ გათახსირებულ „კულტურას“, ამიტომ დავარდნილის სახელი დაერქვა. დიახ, დავარდნილები ვართ იმიტომ, რომ პატიოსნები, სინიდისიანი, კაცთმოყვარენი და შემწყნარებელნი ვართ, ამიტომაც წაპილწული „კულტურის“ მექონენი ჩირქს სცხებენ ჩვენს ეროვნებას, ენას, ეკლესიას და ლატაკათ გვხდიან სულიერად და ქონებრივად. ჩვენ ჩვენი ისტორიული გზა და კვალი გატარებული გვაქვს და ამ გზაზედ უნდა ვიდგეთ და ვიაროთ: ბევრი მოვა, ბევრი წავა—ჩვენ კი ჩვენს გზას არ უნდა გადვუხვიოთ: თუ მე კარგი ქართველი ვარ, თუ მეგრელიც კარგი ქართველია—ყურს არავის ვათხოვებ, ვინც რა უნდა თქვას:

ჭინჭრაქების ცრუმსწავლულებმა რამთონიც უნდა იქიქონონ—შენ ვრაცე კი არა სომეხი ხარო, რაც უნდა რა მიჭკარონ—მაინც ქართველობას ვერ მომაშლევინებენ, ვანქის უბანში ვერ მალოცებენ, ჩემი მალოცავი იყო, არის და იქნება დიდი სიონი: მეც, შენც და სხვაც ქართველ ეროვნობის ვალსა და უღელს ძველებურათ, როგორც ისტორიამ მიგვაჩვია, ვეწვეით და ალოსაც გავიტანთ. ვინც რა უნდა თქვასო, წისქვილმა კი ფქვასო: თუ მეგრელი კარგი ქართველია, რაც უნდა ამლაშონ ტაკიმასხარებმა და მაწანწალა წვერცამეტებმა, იგინი ვერ შემუსვრენ ჩემს გულში ჩემს ეროვნებას, არ მასწავლიან ქართულათ—იმის სასწავლებლის დერეფანში აღარ გავივლი, ქართულათ არ გამანდობს, იმასთან აღარ ვეზიარები, არც იმის საყდარში შევალ, არც ავს ვიტყვი, არც კარგსა, ის თავისთვის, მე ჩემთვის; თუ ჩვენ გული წმინდა არა გვაქვს—მაშინ ყველა მაწანწალა წაცადუნებას მივსდევთ, და აი ამათ წაბილწულ გულში ბუდობენ აშორდია-დემურიები. დიახ, საჭიროა გულის სიფაქიზე და სულის სიმალღე: მაშინ ყველა ჩვენს ხელში დარჩების.

.17 იანვარს. „ივერიას“ უფრო ნაკლები ხელისმომწერლები ჰყავსო, სანამ სხვა ქართულ გაზეთებსაო, სიამოვნებით ბრძანებს ერთი თფილისელი არა ქართული გაზეთის თანამშრომელი.

ევროპიელებმა იციან: რა კაცი ხარ, მავნეს მეგობარი ხარო. ჩვენში კი უნდა ასე გადავაკეთოთ: ვინც მტრის მოსაწონია—ის ჩვენი იუდაა! ჩვენი მტერი ჩვენთვის კარგ გაზეთს მოიწონებს? ჩვენი უვარგისობა მტრის სიამოვნებაა და გველივით კრელ გაზეთსაც „ივერიის“ დამცირება იმიტომ ახარებს, რომ „ივერია“ ქართული გაზეთია არა მარტო იმიტომ, რომ ქართული ასოებით იბეჭდება. სხვა გაზეთებიც ქართული ასოებით აწყობილნი არიან, ქართველი ბიჭები აწყობენ, ქართველი ახალგაზდა ყმაწვალები ავსებენ მასალით—მაგრამ სული და გული კი ქართული არ უღვათ! იმიტომ მტერს უხა-

კუდივით ადამიანი არც დაგძელდება და არც დამოკლდება. აიღეთ ცოცხი და თქვენს კერას გამოუგავეთ აშორდია-დემურები და ყოველი ქირი და ბოროტი აგცილდებათ. ხოლო გამოსაგველად საჭიროა გულის სიფაქიზე, ჯერ ყველანი გაფაქიზდით გულით, სულით, ერიც, მღვდელიც, თავადიც და აზნაურიც. გულის სიფაქიზე მისწრების წამალია ყოველი განსაცდელისაგან.

ყველა ადამიანს უპირველეს ყოვლისა უნდა თავისი თავის შეგნება ჰქონდეს, ქართველი ხალხი ისტორიული ერია, ჩვენ ვერავინ რას გაგვაკვირვებს, ჩვენა გვაქვს ჩვენი ეროვნების და ზნე-ჩვეულების შეფერებული განვითარება, რომელსაც ეხლა წარამარად „კულტურას“ უწოდებენ. ქართველთა კულტურა ქემშარიტი ქრისტიანობაა, ძმათა სიყვარული, მეზობელთა შეწყნარება და პატივისცემა, უფროსის მორჩილება და ბატონის ერთგულება; ქართველთა ლიტერატურა, ხალხის სინიდისი და პატიოსნება არასოდეს არ ჩამორჩომია არა რომელ წარჩინებულ ხალხთა საუკეთესო მიმდინარეობას, ხოლო ბოლო დროს ქართველობამ პირი აუქცია და ვერ შეითვისა თანამედროული „ხალხთა ველურობა, ბარბაროსობა, გარყვნილობაა, რომელსაც „კულტურას“ უწოდებენ. ევროპიულ კულტურას ჩვენ დროში ეხლა კაცთქამიობას ავალეზებენ და რადგან ქართველი ვერ ითვისებს ამ გათახსირებულ „კულტურას“, ამიტომ დავარდნილის სახელი დაერქვა. დიახ, დავარდნილები ვართ იმიტომ, რომ პატიოსნები, სინიდისიანი, კაცთმოყვარენი და შემწყნარებელნი ვართ, ამიტომაც წაპილწული „კულტურის“ მექონენი ჩირქს სცხებენ ჩვენს ეროვნებას, ენას, ეკლესიას და ლატაკათ გვხდიან სულიერად და ქონებრივად. ჩვენ ჩვენი ისტორიული გზა და კვალი გატარებული გვაქვს და ამ გზაზედ უნდა ვიდგეთ და ვიაროთ: ბევრი მოვა, ბევრი წავა—ჩვენ კი ჩვენს გზას არ უნდა გადვუხვიოთ: თუ მე კარგი ქართველი ვარ, თუ მეგრელიც კარგი ქართველია—ყურს არავის ვათხოვებ, ვინც რა უნდა თქვას:

ქინკრაქების ცრუმსწავლულებმა რამთონიც უნდა იქიქონონ—შენ ვრაცე კი არა სომეხი ხარო, რაც უნდა რა მიჰქარონ—მაინც ქართველობას ვერ მომაშლევინებენ, ვანქის უბანში ვერ მალოცებენ, ჩემი მალოცავი იყო, არის და იქნება დიდი სიონი: მეც, შენც და სხვაც ქართველ ეროვნობის ვალსა და უღელს ძველებურათ, როგორც ისტორიამ მიგვაჩვია, ვეწვეით და ალოსაც გავიტანთ. ვინც რა უნდა თქვასო, წისქვილმა კი ფქვასო: თუ მეგრელი კარგი ქართველია, რაც უნდა ამლაშონ ტაკიმასხარებმა და მაწანწალა წვერცამეტებმა, იგინი ვერ შემუსვრენ ჩემს გულში ჩემს ეროვნებას, არ მასწავლიან ქართულათ—იმის სასწავლებლის დერეფანში აღარ გავივლი, ქართულათ არ გამანდობს, იმასთან აღარ ვეზიარები, არც იმის საყდარში შევალ, არც ავს ვიტყვი, არც კარგსა, ის თავისთვის, მე ჩემთვის; თუ ჩვენ გული წმინდა არა გვაქვს—მაშინ ყველა მაწანწალა წაცადუნებას მივსდევთ, და აი ამათ წაბილწულ გულში ბუდობენ აშორდია-დემურიები. დიახ, საჭიროა გულის სიფაქიზე და სულის სიმალღე: მაშინ ყველა ჩვენს ხელში დარჩების.

.17 იანვარს. „ივერიას“ უფრო ნაკლები ხელისმომწერლები ჰყავსო, სანამ სხვა ქართულ გაზეთებსაო, სიამოვნებით ბრძანებს ერთი თფილისელი არა ქართული გაზეთის თანამშრომელი.

ევროპიელებმა იციან: რა კაცი ხარ, მავნეს მეგობარი ხარო. ჩვენში კი უნდა ასე გადავაკეთოთ: ვინც მტრის მოსაწონია—ის ჩვენი იუდაა! ჩვენი მტერი ჩვენთვის კარგ გაზეთს მოიწონებს? ჩვენი უვარგისობა მტრის სიამოვნებაა და გველივით ჭრელ გაზეთსაც „ივერიის“ დამცირება იმიტომ ახარებს, რომ „ივერია“ ქართული გაზეთია არა მარტო იმიტომ, რომ ქართული ასოებით იბეჭდება. სხვა გაზეთებიც ქართული ასოებით აწყობილნი არიან, ქართველი ბიჭები აწყობენ, ქართველი ახალგაზდა ყმაწვალები ავსებენ მასალით—მაგრამ სული და გული კი ქართული არ უდგათ! ამიტომ მტერს უხა-

რიან და ხელების ფშვნეცით გაიძახის: „ივერია“ ღმერთმა შეინახოს, აი სხვები წარჩინებულნი არიანო. და ეს ქება მტრის ენით იმის შედეგია, რომ ჩვენი გაზეთები ყოველგვარის მიმართულებებისანი არიან, ხოლო არა ქართულისა; მაშასადამე, ისინი საქართველოს არ ემსახურებიან, ისინი უფრო მტრის ბანაკს ამაგრებენ, მტერს მხარს აძლევენ და ციხეს კი შიგნიდან აქცევენ. მაგნე გაზეთები სულ რომ არ არსებობდნენ ისა სჯობია: ქუჩაში კი მტერი იმათ ტაშს უკრავს და აქეზებს და მოგებსენებათ—რეგვენს რომ ტაშს დაუკრავ, უფრო თავს მოიწონებს და ცეკვას იწყებს.

ჩვენ ისეც გზადანებულები ვართ, რაღა საჭიროა ქადაგობა კოსმოპოლიტობისა და გარეწრობისა: ქართველს თავისად აღარაფერი არ აბადია, გაფხეკილი ფარაჯაც კი სხვისა აცვია, და თანდათან ავიწყდება, რომ ყველა ადამიანს თავისი ეროვნული სახე უნდა ეტყობოდეს. მგონია „მოგზაურის“ გამომცემელიც გარექვეყნიაობის ქარისაა, ამასაც ვგონებ ისე მიაჩნია: იყოს კი და შენია თუ ჩემი სულ ერთიაო. კარგი საქმეა არაჩემიაობა, მხოლოდ თუ ყველანი მიჰყვებიან ამ მცნებას: საუბედუროთ ასე არ არის. ჩვენ გვეუბნებიან: რაც თქვენია ჩვენიო და რაც ჩვენია ისიც ჩვენიო. ჩვენ ხომ აღარა გვრჩება რა და რადგან ჩვენსაც სხვები—გარეულები—ჩემულობენ, ჩვენ პირცარიელები ვრჩებით და გატლექილები. ცხენს ვერა დააკლორა, უნაგირს წაუშინაო, ჩვენი საქმეც ასეა: გაჯავრებულები მივრბით და ჩვენს თავად-აზნაურებს ზედ თავზე ვაქცევთ სახლკარსა: რაც თქვენია—ის სულ ჩვენიო და თქვენ ხელცარიელები უნდა ეყარნეთო. წამქეზებლებიც ბევრი გვყვანან, შინაურიც და გარეულიც. ღვთის მადლით კბილებსაც ბევრი ვიგინდარა უკრაქუნებს თავადაზნაურობას! ბევრი ესწრაფის მათს საბოლოოვით დამხობას, ჩვენც ხელს ვუწყობთ, ვაქეზებთ, მდაბიო ხალხს ვაბრიყვებთ, თავადებს მამული ვინ მისცათ, სულ თქვენიაო. ქართველი ხომ ყბალია და ყბალია კაცის ბიჭობაც დაბალ ღობეზე ხტომაა და საცა

მოატანს მარჯვეთ — აღარ ინდობს, ვითომ თავადაზნაური შე-
მოსეული მტერი იყოს ქართველებისა. რა საკადრისია, რომ
თავადაზნაურობას, ჩვენს ღვიძლსა და გულის ძმათა და შვი-
ლთა ხელი შევახოთ და წავართვათ, რაც მისი საკუთრებაა,
შეძენილი სისხლითა და ცეცხლითა; თუ შეგიძლიან წაართ-
ვით იმათ, ვინც თქვენ გაგალატაკათ, ვინც კერას წამოგიჯ-
დათ, ნათლიათ გაგიხდათ და რაც კი გაბადიათ სახლი, კარი,
მამული და დედული თავისთვის მიიტკუცა. ჩვენი გაზეთები
დაუბატიჯებელ სტუმრებს ურუკრუკებენ და იმათ ტაციაობა-
ზე არამც თუ ხმას არ იღებენ, პირიქით სხვებსაც ჰკიცხავენ
და თავადაზნაურობას კი ცეცხლს აყრიან: ჩვენში, თუ კი და-
გვანებებენ, იმოტელა დედულმამულია, რომ ყველასათვის
თავსაყრელია, ყველანი დაეტევიან — მღვდელიც, ერიც, თავა-
დიც და აზნაურიც.

შინაურებზე გაიმარჯვეთ, ბარაქალა თქვენს ბიჭობას
„გარეთ მხდალნო, შინ ძლიერნო!“. ჩვენს მოსისხლე მტრებ-
საც ეს უნდათ და სულელებს ტაშს უკრამენ! „მე ქართველი
კი არა ვარ, კაცი ვარო“, — გაიძახიან გზაკვალდაბნეულები.
ასე ჰგონია, ქართველი კი კაცი არ იყოს. საუბედუროთ ბე-
ვრი მიმყოლი ჰყავს ამ გაძახილს და მრავალიც უგზო-უკვ-
ლოდ დაეხეტიალება ამ შხამით მოხიბლული. ეგრეთვე ჩვენი
მოსწავლე ახალთაობა: სწავლით არა სწავლობენ, საქმეს ვერ
ასდიან და უთავბოლო მეტიჩარაობაში ერევიან, თავისასაც და
თავის ტოლების საქმესაც აფუჭებენ. ჯერ შეისწავლეთ საქმე, რა-
ზედაც დგებართ შეასრულეთ სწავლის ვადა, შეეჩვიეთ საქმეს და
სრულ ჰყავით თქვენი მისწრაფებანი, ჭაბუკის წმიდა გრძნო-
ბანი და მერე გამოიჩინეთ უნარი, თქვენსა და თქვენს ტო-
ლების საქმეს ნუ ფუშავთ — დათვის მეგობრობას ნუ სჩადი-
ხართ და „არამკითხე მიაბებობას“ აშორდით. სომეხმა იცის-
ჯიბეცარიელი კაცი რის მაქნისიაო, და ჩვენ კი ჯიბის გარ-
და თავცარიელებიცა ვართ — ამიტომ ჩვენი განუწყვეტელი სა-
ქვეყნო ვალია: ვისწავლოთ, ბეჯითად ვისწავლოთ!...

23-ს იანვარს. ხერსონიდან იწერებიან: ყ-დ მეუფე კი-რიონმა 13-ს იანვარსა შესრულა ღამისთევითი ლოცვა, გამო-ასვენა ხატი წმ. ნინოსი და 14-ს სწირა და გარდაიხადა წმ. ნინოს პარაკლისი სავედრებელი ლოცვის წაკითხვით. ხალხი მრავალი დაესწრო, მომეტებულათ იყვნენ ქალები და „გიმ-ნაზისტკები“, ვისაც ნინო რქმევია. წმ. ნინოს ხატს თხოუ-ლობდნენ და არსად იყო საშოვნელად, ეგრეთვე მთელ რუ-სეთში თხოულობენ ხატებსა წმმ. ნინოსას და თამარისას და საშოვნელად არსად არის.

ღიახ, ძლიერი რუსეთის მართლმადიდებელი მრევლი მხუ-რვალე სასოებით და მოწიწებით თაყვანსა სცემს საქართვე-ლოს წმინდათა და ემუდარებიან ივერიის მღვთისშობლის ხა-ტსა და მრავალი მლოცველი ესწრება ამ დღეებში აღსრულე-ბულ ღვთისმსახურებას ეკლესიებში. და ჩვენშილა? ჩვენში კი გულგრილათ ვეგებებით ჩვენს წმინდანების დღეებს, ჩვენს სა-სწავლებლებში არ დღესასწაულობენ, ქალების გიმნაზიებში სრულიად არ იციან ეს დღეები როდის იუქმება. წელს ამის გარდა ერთს გიმნაზიაში რამოდენიმე ქართველი ყმაწვილი წა-ვიდნენ სიონში მღვდელმთავრის წირვის მოსასმენათ—და მთა-ვრობამ არ მოუწონათ. სიონის გარდა სხვა ეკლესიებში წი-რვაც კი არა ყოფილა, და მაზრების საბლალოჩინოებში და სამრევლო ეკლესიებში სოფლის მღვდლებს ხომ არც კი გა-ხსენებიათ თოთხმეტი იანვარი. განა ბლალოჩინებს და მღვდლებს დეემღურებათ ვინმე, რომ თავის მრევლის დასწრებით ეკლე-სიებში სწირონ და წმ. ნინოს პარაკლისი გადიხადონ, წარ-მოსთქვან შესაფერი ქადაგება და ხალხი მიაჩვიონ თოთხმეტი იანვრის დღესასწაულობას. დადებულია, რომ წმ. თამარის დღე ვიუქმოთ პირველ მაისს და არსად კი არ დღესასწაუ-ლობენ, ტფილისში მარტო ანჩისხატში არის ხოლმე ამ დღეს წირვა, ისიც შემოიღეს მას აქეთ, რაც მღვდლათ დაინიშნა პ. კარბელოვი. ნურავის ნუ ვემღურით, ყველაფერი ჩვენი „ბოროტებისაგან“ წარმოსდგება: მღვდლები და ბლალოჩინე-

ბი შეუგნებელი და გულგრილი მფარველები არიან წმ. სახარებისა და საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიისა, მღვდელს არავინ დაუშლის, რომ წესი და რიგი აასრულოს, თითონ უცოდინარნი, დაუდევარნი, უზრუნველნი არიან და სხვას ვაბრალებთ. „შენ შენი ვალი წმინდათ შეასრულე, სანთელი მადლს არ დაჰკარგავსო“ — ხალხმა იცის — და სამდურავსაც არავინ გეტყვის.

წმ. ნინოს სახელობაზე ეკლესიები მარტო კახეთშია, მთელი ქართლი (გარდა მცხეთისა) და იმერეთი რომ მოიარო, ვერ შეხვდები ქართველ განმანათლებელის სახელით აშენებულ ეკლესიას ან სალოცავს; ქ. გორში სამასწავლებლო სემინარიაში სახელის ეკლესია წმ. ნინოსი დეკანოზმა ლ. ტურიევმა დააარსებინა ეხლახანებში; კახეთშიაც უქმობენ თოთხმეტს იანვარს იქ, საცა ნინოობაა — დღეობა; ბევრმა მღვდელმაც არ იცის, რომ ამ დღეს უნდა უთუოთ სწიროს და ბევრსაც ეხლაც არ ეცოდინება წმ. ნინოს ცხოვრება და მოქმედებანი. მღვდელთა უცოდინარობა ამ ოცდახუთი წლის წინათ კიდევ შეიძლებოდა გვეპატიებინა, და მას შემდეგ კი, რაც პატივცემულმა დეკანოზმა დ. ლამბაშიძემ იწყო გამოცემა „მწყემსისა“ სოფლად, მარტო-მარტო, თავისი საკუთარი ძალღონით და მასთან პატარ-პატარა წიგნების ბეჭდვა, საქართველოს წმინდანების ცხოვრების მოთხრობა და გავრცელება, და რაც უიღბლო და ბედშავმა სამუდამოდ სახხენებელმა მ. საბინინმა გამოსცა „ცხოვრება ქართველთა წმინდანებისა“ რუსულად და „საქართველოს სამოთხე“ ქართულად — მას შემდეგ უცოდინარობა საქართველოს საეკლესიო ისტორიისა შესაწყნარებელი აღარ არის. ნეტავი გვაცოდინა — ყველა მღვდელი იწერს ჟურნალს „მწყემსს“ და ყველა მღვდელსა აქვს გაცნობილი „საქართველოს სამოთხე თუ არა?“ საკუთარი გამოცდილებით ვიცი, რომ მომეტებულმა წილმა არ იცის ისტორია და არც ამ წიგნს იცნობენ ბევრი ახალკურს დამთავრებულნიც. ამნაი-

რად არიან მომზადებულნი ჩვენნი მღვდლები საქართველოს ეკლესიის საშსახურისათვის.

28 იანვარსა. „ცნობის ფურცელი“ ემღურის ჩვენს საზოგადოებას, თუ ქართველებმა რათ იგლოვეს ველიჩკოს სიკვდილი და შემდეგ ჩამოგვითვლის, თუ რამ ცუდი უთქვამს და გულში გაუფიქრნია ქართველებზე ნეტარხსენებულ განსვენებულს. ქართველი ხალხი მით არის კარგი და სხვებზე წარჩინებული, რომ გულკეთილია, ადამიანის შემწყნარებელი და მეზობელთან, ნამეტნავათ, უცხოებთან, მორიგებულნი. იქნება მეზობელი თავისი ქართველი არ გაიტანოს, კიდევ უმტროს და შურიც გაუწიოს, უცხო მეზობელს კი ყოველთვის შეიწყნარებს. კარგი თვისებაა უცხოთა შეწყნარება, ხოლო თავისასაც პატივისცემა უნდა და შინაური კაცის მეზობლური ვალი და რიგი არ დაივიწყოს. თუ უცხო მეზობელი მორიელათ გადაგექცევა, შენც თუ გინდა ცოცხალი დარჩე, მკბენავი და შენის სისხლის მსუტავი უნდა წყალში ჩააყურყუმელაო. ქართველები შეჩვეულები ვართ წამებასა და ტანჯვასა, არსაიღამ არ გვესმის შესაწყნარებელი და ჩვენთვის დახარჯული კეთილი სიტყვაც კი, ყველა ჩვენა გვტუქსავს, უპატიოთ გვხდის, გვართმევს რაც კი გვაბადია. ყველა ჩვენა გვლუპავს, ჩვენ კი არავისთვის ცუდს არა ვდომობთ და გულკეთილათ გავიძახით: ღმერთმა ყველას უშველოსო, ჩვენა ვართ ნამდვილი ქრისტიანები! ამ დაბრიყვებულ ყოფაში მცირე და წყნარი სიტყვაც, კეთილის თვალით გაღიმება გულს გვიკეთებს და გვასიამოვნებს. გამოვიდა ერთათ-ერთი კაცი, რომელიც არ შეუშინდა ჩვენს მტერ-მოყვარე მეზობლებს და საქვეყნოთ გამოაცხადა: უსინიდისობაა ქართველი ხალხის ჩაგვრა, იგი შესაწყნარებელი და პატიოსანი ხალხია, ისეც მრავალტანჯულიაო! ამის თქმაზე საცოდავს მიესივნენ შინაურებიც და გარეულებიც, მქელაგებს ბანი მივეციოთ ჩვენცა, და სიცოცხლეში ზომ არ მოვუსვენეთ და ახლა საფლავშიაც აღარ ვაყენებთ. „ც. ფ.“ ემღურის განსვენებულს იმისთვის, რომ

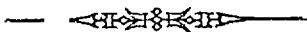
ჩვენი ცუდი თვისებები გამოაქვეყნაო და გაჰკიცხაო! ახლა კიდევ: ერობა, მაღალი სასწავლებელი, თვითგამგეობა ჩვენთვის დაიშურაო! ჯერ ერთი: ველიჩკოს სიტყვით არცა რას მოგვცემდნენ, არცა რას წაგვართმევდნენ. მერე რამ ათქმევინა ის, რაცა სთქვა ჩვენზე უსიამოვნო: ჩვენმა მოუწყობლობამ და ყბალიაობამ, ჩვენმა დაუდევრობამ და წვრილმანობამ. უცხო კაცი ვერ შენიშნავდა, თუ რა დღეს გვაყენებენ ჩვენი მეზობლები? რომელ და რამდენს ქართველს უდგია ფეხი ქალაქების გამგეობაში, საცა მეზობლები შეფობენ, და რომელი უკეთესი ჩვენი ქართველი, საცა კი მოატანეს, არ დაწიხლეს მათ?! თუ ესენი კარგი მეზობლები არიან, უნდა ქართველობას ხელი დაახმარონ, თან მიიყოლონ საზოგადო საქმეში; ამის ბაღლათ იგინი გაიძახიან: რა თქვენი საქმეა, დაიღუპნით აქედამ, ყველაფერი ჩვენიაო! ქალაქის გამგეობიდან არ გააძევეს კარგათ ცნობილი ნიკოლაძე? ახალგაზდა, სიმართლის მიმდევარმა, პატიოსანმა კაცმა დაინახა თავგასული სიმამაცე მეზობლებისა და იმის პასუხათ თავდახრილი ლაჩრობა ქართველობისა და რა საკვირველია, რომ ჩვენთვის არა სასიამოვნო დასკვნას მიადგა. ჩვენს ბაღლათ უცხო კაცმა სიტყვა აამაღლა, როგორც ეკუთნის გამჭირახს და მძლავრს რუსს, თვალი აგვიხილა და გაგვაცნო ჩვენი ნათლია მტერმოყვარეები. ჩვენ არაფრის თქმის ღონე არა გვაქვს, არც გასავალი აქვს ჩვენს ტირილს და ჩივილს, საჭირო იყო კაცი მართალი, პატიოსანი, გამბედავი და უშიშარი, რომელიც ვერ წაიქცევის მეხისგან და თავს არ მოუხრის ქარიშხალს, ამ კაცმა გაგვამხნევა და კიდევ გვამხილა „ცოდვათა ჩვენთასა“ — და ამიტომ ლანძღვითა და გინებით ვიხსენიებთ მას! მართლა რომ, როგორც ნათლიები გვეძახიან, „ქართველები“ ვყოფილვართ.

რა სასიამოვნოა და სასახელო, რომ მამულსა და დედულს მოშორებული იმერელი, გზათა უკან დაიარება გაქსუებული და „აპელაციისა და რეშენიების“ ჩხრეკაში ატარებს

დღე და დამეს; რა სანუგეშო მოვლენაა, რომ მეგრელები აშორდია-დემურიების პირით ქართველობაზე უარს ჰკრამენ და ქართული თავის სამშობლო ენათ არ მიაჩნიათ; რა დიდი სასახელო საქმეა, რომ უსაქმო მოხეტიალე თავად-აზნაურობის ზოგი ყმაწვილები ახოვან სიყმაწვილეს უქმათ ატარებენ, დღითი დღე ლატაკდებიან და ბოლოს ავკაცობაში ჩათრეულნი ციმბირის გუბერნიებში თავებს ამოჰყოფენ ხოლმე. სომხებმა იციან, ციმბირში ორი სოფელია თავადებისაო! უსაქმოებით გაავაზაკებული კაცი სამშობლოსათვისაც მავნებელია და შემარცხენელიც თავის გვარისა და სახლისა და ის არა სჯობია, რომ მოცლილმა თავადაზნაურობამ სადმე მანჯურიაში ან ოსმალეთის საზღვრებზე ოფლი მოიწურონ, დაიმსახურონ სახელი, პატივი და ქონება შეიძინონ? ოსმალეთის ომის შემდეგ, როცა რუსეთმა ჩამოართვა ოსმალს ძველი მესხეთი, არტაანი, ტაო, ოლთისი და კოლა, ერთ რუსულ გაზეთში, ვგონებ „ნ. ობ.“-ში ვლ. მიქელაძემ, აღარ მახსოვს კარგათ, დაბეჭდა მშვენიერი სტატია, სადაც ის აზრი გამოსთქვა, რომ კარგი იქნებოდა გაღარიბებული, უმამულო იმერეთის თავადაზნაურობა გადაესახლებინათ ოსმალეთის საზღვარზე მალაკუნების, ბერძნების და სომხების ბაღლათ, რომლებითაც ავსებდნენ მთელ ყარსის სამფლობელოს და ოლთისს. ყველას მოეწონა და არავინ ვგონებ მიქელაძეს მტრობაში არ ჩაუთვალა. უმამულო და უსაქმო კაცი თუ შინ საქმეს ვერ ახერხებს და ვერა შოულობს, ურიგო იქნება რომ მანჯურიაში გადიხვეწოს სარჩოს საშოვნელად? არც მტერი და არც მეგობარი არა რეულა, მაგრამ ოფიცერი იაშვილი გადავიდა თავის ნებით მანჯურიაში, შეიძინა ალაგი და ამბობენ მშვენიერი ვენახი ააშენაო. დარწმუნებული უნდა ვიყვნეთ, რომ მანჯურიაში თავის ცხოვრებას რიგზე მოაწყობს, შეძლებას იშოვის და თავის ქვეყანაში ზურგ გამაგრებული უფრო მზიარული სახით და პირნათლათ დაბრუნდება. აქ კი ჩვენი უმამულო და უსაქმო თავადაზნაურები ვალეებში იხრჩობიან და კარაპეტების ხელ-

ქვეითები ხდებიან, სანამ სულ არ გამოსწოვნამენ. მართლის თქმისთვის კი პატიოსან კაცს უპატიოთ იხსენიებთ— ეს არაფერი, და ვინც ღირსეულ ადამიანს ღირსეულათ მოიგონებს და მოიხსენიებს ის კი ახალცხოვრების „მოწყვეტილი“ არის? „ჩემო დაო, რათ ათითებ ტყუილათ სხვებსო, შენს თავზე რომ დაიხედო, მე ვგონებ ისა სჯობსო“.

1 თებერვალი. ამ დღეებში „ლალატი“ დაუდგავთ ჩვენს თეატრში. „ივერია“ უწონებს მოთამაშეთ, მსახიობთ ძრიელ კარგათ წარმოუდგენიათ ეს ჩინებული დრამა. ასეც უნდა ყოფილიყო და ჩვენმა გაზეთებმა კი ჩვეულებრივათ გადააჭარბეს, როგორც სამუდამოთ ზნე სჭირთ. გადაჭარბება ურიგო არ არის მტრის გასასრესათ, ბოროტის ამოსათხრელათ. შინაურზე გადაჭარბება კი ჩვენი საკუთარი მომაკვდავი სენია. სახაზინო თეატრში პირველათვე მსახიობებმა ღვთის წინაშე რიგიანათ ითამაშეს; მართალია, ბევრს კარგათ არ შეესწავლათ თავისი როლები, ზოგიც გამოსტოვეს, მაგრამ ისეთი არა და აშავესრა, რომ კბილის დასადგმელები გამხდარიყვნენ და გამომეტებული ღირღნის ღირსნი; საზოგადოთ კი კაცებმა უფრო ჩინებულათ ითამაშეს ქალებზე და ქართველი მსახიობი კაცები, ბესოს გარდა, რუსისაზე უკეთესები იყვნენ, როგორც ოთარბეგი, დათო, ანანია, საბა. ქალები კი რუსისანი სჯობდნენ მორთულობაშიაც კი. იქნება ჯერ რუსულათ რომ არ ენახა ქართველ საზოგადოებას ამ დრამის წარმოდგენა, ასე გამომეტებით არ დაეძრახათ. რა დიდი შემოსავალი და განცხრომილი ცხოვრება და პატივი აქვთ ჩვენს მსახიობთ ჩვენგან? ბევრს რასმე მივართმევთ ხოლმე ბენეფისებში ან გონჯა კალათით ყვავილები ან კიდევ ხელით შეჯღანილი ბალიშის პირები; ოქრო ვერცხლისა და ალმაზის მირთმევა იშვიათათ ვიცით. რა საკვირველია, ეს იმიტომ, რომ ღარიბები ვართ და ამით ბოღიში მოგვეხდება. ძრიელ კარგი—დასაჩუქრებაში სიღარიბის ბოღიშით მივესალმებით ხოლმე და თავზე ლაფის დასხმაში კი სიმდიდრის რიხით მივდივართ იერიშით! სწორეთ ქართული გაუტანლობა და შინაურების ფეხქვეშ თელვა(ეს არის!..

პირველდაწყებითი საერო განათლება ინგლისსა და ბრაზილიაში.

როგორც მოგვითხრობს ჟურნალი „Русский Нач. Учит.“-ი, პირველ-დაწყებითი განათლება ინგლისში უსასყიდლო და სავალდებულოა. სკოლებში არსებობს ვრცელი პროგრამა: ასწავლიან სამშობლო ენას, ანგარიშს, გეოგრაფიას, ისტორიას, ბუნების-მეტყველებას და აგრეთვე ალგებრას, ფიზიკას, ქიმიას, ნემეცურ და ფრანგულ ენებს. ნორმალური კურსი პირველ-დაწყებითის სკოლისა შესდგება შვიდი კლასიდგან. მდგომარეობა მასწავლებლობისა მეტად უზრუნველ-ყოფილია: მასწავლებელნი კაცნი იღებენ 1240—3000 მანეთამდე წლიურად, მასწავლებელნი ქალნი კი—830—2000 მანეთამდე.

ბრაზილიაში იმპერატორის დონ-პეტროს მეორის თაონობით, 1851 წელს, 17 სექტემბერს, დადგენილ იქმნა პალატის-მიერ კანონი პირველ-დაწყებითის სწავლის შეცვლის შესახებ სატახტო ქალაქ რო-დე-ჟანეიროში. მოქმედება ამა დადგენილებისა დაიწყო მთავრობის ბრძანებით 1854 წლიდგან და იმყოფებოდა ძალაში 1889 წლის 15 ნოემბრამდე, მონარქიის დაცემამდე. დასაბამითი აზრი ამ კანონის დადგენილებისა იყო: გავრცელება პირველ-დაწყებითის განათლებისა სატახტო ქალაქში; მომზადება პირველ-დაწყებით სკოლათა მასწავლებლებისა და უზრუნველ-ყოფა მათი აწმყოფისა და მომავალში; დაარსება ინსპექციისა, რომელსაც უნდა დაჰვა-

ლებოდა მართვა-გამგეობა და ყურის გდება ყველა სამოსწავლო დაწესებულებათა. ესლა გეგმა პირველ-დაწყებითის განათლებისა იქ საკმაოდ შეცვლილია. საზოგადოთ პირველ-დაწყებითი განათლება ბრაზილიაში უსასყიდლოა, მაგრამ ზოგან სასყიდლიანი სკოლაც არსებობს. პირველ-დაწყებითი სასწავლებლები ინახება იქ დაბა-ქალაქების ხარჯით და განიყოფება სამკატეგორიად: 1, საბავშვო ბაღები, 2) პირველ-დაწყებითი სკოლები პირველი ხარისხისა და 3) პირველ-დაწყებითი სკოლები მეორე ხარისხისა. საბავშვო ბაღები არსებობს ორივე სქესის ბავშვთათვის, 4—7 წლის ბავშვებისთვის. პროგრამმა სწავლისა ასეთია: ფიზიკური ვარჯიშობანი, შეერთებული სიმღერასთან; მუშაობა; პირველი წესები ზნეობრივის აღზრდისა; ვარჯიშობანი სამშობლო ენაზედ, კითხვა, წერა, შესწავლა ციფირებისა, ანგარიში და ხატვა. პირველ-დაწყებითი სკოლები პირველი ხარისხისა განიყოფება სავაჟო და საქალბო სკოლებად. ორივეში ბავშვები მიიღებიან 14 წლოვანებამდის. სწავლა ასეთ სკოლებში შესდგება სამი კურსიდგან: პირველ-დაწყებითი, საშუალო და დამატებითი. თვითეულ კურსს აქვს ორი კლასი; მთელი კურსი კი გრძელდება ექვსს წლოამდის. ამ სკოლაში ისწავლება შემდეგი საგნები: წერა-კითხვა, პრაქტიკული არითმეტიკა, ფრანგული ზომები, მიწის ზომვა, გეოგრაფია, ისტორია ბრაზილიისა, ელემენტარული ფიზიკა, ბუნების-მეტყველება, მოქალაქური და ზნეობრივი აღზრდა, ხატვა, პატრიოტული სიმღერები, გიმნასტიკა, სამხედრო ვარჯიშობანი, მუშაობა და მეურნეობა.

მეორე ხარისხის პირველ-დაწყებითს სკოლებში სწავლა განიყოფება სამ ნაწილად და შესდგება შემდეგის საგნებიდგან: კალიგრაფია, პორტუგალური და ფრანგული ენები; ელემენტარული მათემატიკა, გეოგრაფია და ისტორია (სპეციალურად ბრაზილიისა), ელემენტარული ქიმია, ფიზიკა, ბუნების-მეტყველება, მეურნეობა, სწავლა სიმრთელის დაცვისა (ჰიგიენა), ელემენტარული საპოლიტიკო ეკონომია, მოქალა-

ქობრივი უფლება, ხატვა, მუსიკა, გიმნასტიკა, სამხედრო ვარჯიშობანი, მუშაობა. სამოსწავლო პერსონალს ყველა სკოლებისათვის შეადგენენ ნორმალულ სასწავლებელში კურსდამთავრებულნი. მკითხველი მიხვდება, რომ ნორმალური სასწავლებლები ბრაზილიაში ჩვენებურ საშუალო სასწავლებლებზედ არა ნაკლები ყოფილა.

ვლადი ბზვანელი.

მნიშვნელობა გამოცანებისა ბავშვების აღზრდაში.

მეხუთე წლიდგან ბავშვების გონების განვითარებას მეტის-მეტად ხელს უწყობენ გამოცანები.

უნდა უყუროთ, რა სიმხიარულე იხატება ბავშვების ციციტელა პირის სახეზედ, რთდესაც ისინი ეუბნებიან ერთმანეთს გამოცანებს; როგორის სიამპარტაფნით უბჭყვრიანებს თვალები მას, ვინც გამოიცნო, ანუ მოიგონა მაინც წინანდელი გამოცანა!..

— აბა გამოიცანით, — ეუბნება დედა მის გარშემო მსხდომარე ბავშვებს: „რას ნიშნავს: „ოთხთა ძმათა, ტანით ტოლთა, თავზედ ხურავთ ერთი ქუდი?“.

— ახ, ეს რა უნდა იყოს?.. მესმის კია, მაგრამ ვერ გამომიტქვამს! ამბობს პაწია ქალი.

— თუ გესმის, მაშ მისი გამოთქმა სულ ძალიან ადვილია... აბა მიიხედ-მოიხედე, იმისთანა ნივთები თუნდა ორიც არის ამ ოთახში, — ეუბნება კვლავ დედა.

— ჰო, ვიცი, ვიცი!.. — ტაშს უკრავს ყმაწვილი, — მაგიდაა!..

— ეს რაღაა: „ორ დედას ხუთ-ხუთი შვილი ჰყავს?“ — ხელის თითები.

— რათ არის აქ, მაშიკო, ნათქვამი „ორ დედას?“ — იმიტომ, რომ ორი ხელია...

— „ერთი ლაპარაკობს, ორი იცქირება?“—ენა და თვალები...

— სჭრის და არ აკაკუნებს?“—ცეცხლი.

— „კაცზედ მაღალი, ღორზედ დაბალი?“—ქუდი.

— გამოცანას მოგახსენებ, დიდი არაფერიაო, ზოგან ყვითელ, ზოგან წითელ, ზოგან ალისფერიაო?—ხალიჩა.

ბავშვი ცოცოტად უნდა მიახვედროთ გამოცანას და უნდა ეცადოთ, რომ მან თითონ გამოიცნოს ხოლმე. როდესაც თითონ ეუბნებით, რასაც გამოცანა ნიშნავს, აუხსენით კიდევ საგანი.

— ბავშვებო, რას ნიშნავს: „კენესის და არა სტკივარა, ეძებს და არა დაჰკარგვიარა?“—ღორი.

ღორი სულ ხრუხუნებს და კენესის, თუმცა კი არა სტკივარა და არცარა დაჰკარგვიარა.

— ერთს ტიკქორაში ორფერი ღვინოა, თეთრი და ყვითელი, რამდენიც უნდა აჭანჭყარო, ერთმანეთში ვერ აურევ?—კვერცხი. კვერცხში თეთრი ცილა და ყვითელი გულია. კვერცხი რამდენიც უნდა აჭანჭყარო, გულსა და ცილას ერთმანეთში ვერ აურევ.

— სირის, სირის ქათამო, სველი ფრთები გასხია, ბუდიდგან რო გამოხვალ, ფიცხლავ სული გაგცვივა“—თევზი. თევზი როცა წყლიდგან მშრალზე გამოდის, ფრთები სველი აქვს, ბუდიდგან (წყლიდგან) რომ გამოვა, ფიცხლავ (უცებ) სული გასცვივა (მოკვდება).

— „გარეთ ოქრო, შიგნით ვერცხლი, ვერცხლში წყალი, წყალში ცეცხლი?“—სამოვარი. არა გაქვთ ეს ნივთი შინ? გასინჯეთ კარგად და სთქვით, რა უგაეს მას ოქრო-ვერცხლსა, სადაა იმაში წყალი და ცეცხლი?

— დავკარ ხმალი, არ დაეტყო კვალი—წყალი. წყალს რამდენიც უნდა დავკრათ ხმალი, არ დაეტყობა კვალი.

— „თეთრი ხნული, შავი თესლი, თესლი მთესავს ეუბ-

ნება“ — ქალღი, რომელზედაც სწერენ; ვინც მაზედ სწერს, მასვე ეყურება.

მრავალი ამისთანა გამოცანების მოგროვება შეიძლება... უნდა გამოიჩეულ იქმნან იმისთანანი, რომლებშიაც ლაპარაკია ბავშვისათვის სრულიად ნაცნობ საგნებზედ და რომლებიც შეიცავენ სახასიათო შედარებებს, მისაწდომთ ბავშვების გონებისათვის. გამოცანებს კარგი გავლენა აქვთ ბავშვის გონების განვითარებაზედ, რადგანაც ავარჯიშებენ მათს მოსაზრებას და მკვირცხლ აზროვნებას; აღვიძებენ ბავშვებში გონებით მუშაობის სიყვარულს და უდებენ საფუძველს თვითმოქმედებით ჰაზროვნებისას.

გ. ელგანდაშვილი.

საგლეხო მეურნეობა

ღ ა

სესხის საქმე რუსეთში *).

მოვახშენი არსებობდნენ სოფლად ბატონ-ყმობის დროსაც, თუმცა ყოველი ბატონი, საკუთარივე სარგებლობისათვის, მუდამ იმის ცდაში იყო, რომ რამდენადაც შეიძლებოდა, მეტი ღონის და შეძლების ყბები ჰყოლოდა (მეტი შემოსავლის გულისათვის) და ამიტომ ხელსაც უმართავდა ყოველს დასუსტებულს ოჯახს, რომ იგი მოვახშის ხელში არ ჩავარდნილიყო და სამუდამოთ არ დაღუბულიყო. მაგრამ, რადგანაც ბატონები, შეუფერებელი და უანგარიშო ცხოვრების გამო, ხშირად თვითონაც საჭიროებდნენ ფულში, ამიტომ, როგორც ვსთქვით, მოვახშეები მაშინაც არსებობდნენ და დიდი გავლენაც ჰქონდათ თავის სოფლის მეზობლებზე. ეს იყო მიზეზი, რომ ბატონ-ყმობის გადავარდნის შემდეგ, ესენი ისე სწრაფად გამოჩნდნენ ყველგან, როგორც სოკოები გაზაფხულის წვიმის მერე. ამას რა თქმა უნდა დიდათ შეუწყო ხელი თვითახალმა ცხოვრებამ: ერთი, რომ გლეხების ნახევარზე მეტმა არ მიიღო თვით ის მცირე ხვედრიც მიწისა (ნადელი), რომელიც იწოდებოდა გლეხის სრულ ხვედრად; მეორე, გლეხებს თან

*) იხ. „მოგზაურნი“ №№ 1—2, 1904 წ.

უნდა გამოესყიდათ თავისი „ნადელები“ და თან კერძო მემამულეთაგან იჯარით აეღოთ მიწები; რისგამოც ოთხმოცი წლების ბოლოში მემამულეთა მიწების ნახევარი უკვე იჯარით იყო აღებული გლეხთაგან და იჯარის ფასმა იმდენად აიწია, რომ მემამულენი მიწის იჯარით გაცემას უფრო სარფად სთვლიდნენ, ვიდრე საკუთრად მეურნეობის წარმოებას. რუსეთის 76 მაზრის ერობათა სტატისტიკა გვეუბნება, რომ მოხსენებულ წლებში გლეხის თვითეულ ოჯახზედ ყოველწლივ მოდიოდა შემდეგი სავალდებულო ხარჯები: მამულის იჯარაზე—25 მანეთი, „ნადელის“ გამოსყიდვაზე—15 მ. 30 კაპ., სახელმწიფო სხვათა შორის ხარჯებზე—17 მ. 40 კაპ. და სასოფლო გადასახადებზე—3 მ. 39 კაპეიკი, ასე რომ მთელი რუსეთის (ევროპისა) გლეხობა ყოველწლივ იხდიდა მარტო მამულების იჯარას—300 მილიონს მანეთს!.. დაუმატეთ ყველა ამას ის გარემოებაც, რომ გლეხს ყოველი ეს გადასახადი შემოდგომის დასაწყისშივე უნდა გაესტუმრებინა, როდესაც ჯერ კიდევ სრულად არა ჰქონდა მას შემოტანილი წლის მოსავალი და თქვენ ნათლათ წარმოგიდგებათ თვალწინ, თუ საუამდის საჭირო იყო ყოველი გლეხისათვის ფული. ხოლო, საიღამ უნდა აეღო გლეხს ყველა ამისათვის საჭირო ფული? ხაზინამ და ერობამ არ გაუშართა მათ არავითარი ბანკები, როგორც ქმნეს ეს ბატონ-ყმობის გადავარდნის უმაღლესებისთვის და აი აქედამ იწყობა ყოველი უბედურება განთავისუფლებულის გლეხისა! იგი ჩავარდა გაუმაძღარ მოვახშეთა კლანჭებში.

წინანდელი ნატურალური მეურნეობა აწ შეიცვალა ფულით მეურნეობად; გლეხი შეიქმნა ისევე საქონლის მწარმოებლად, როგორც რომელიმე მექარხნე, მით უმეტეს, რომ სწორეთ იმ დროს რუსეთიღამ იწყეს დიდძალი პურის გატანა საზღვარ გარეთ. გლეხობამ მოხნა და მოთესა რაც კი მოიხვნებოდა და მოთესდებოდა, რათა რაც შეიძლება მეტი პური გაეყიდა ადრე შემოდგომითვე დაუყოვნებლად, აჩქარებით,

თუნდაც რომ სულ უფასოთ გადაეყარა მთელი წლის ნაშრომი. ამასთან იგი ჰყიდდა არა მარტო იმას, რაც მეტი ჰქონდა მოსავლიდამ, არამედ იმასაც, რაც თვით მისთვის და მისის ოჯახისთვის იყო საჭირო, რომ გაზაფხულზედ კვლავ ეყიდა იგივე ერთი ორად და სამად მეტს ფასში..

ამის მიზეზი იყო, რასაკვირველია, ისევ ფუფის საჭიროება და ისიც ჰყიდდა არა მარტო პურსა, არამედ თვით მუშა საქონელსაც, რომელიც აგრეთვე კვლავ უნდა ეყიდნა გაზაფხულზედ ერთი სამადვე მეტს ფასში. ეს გარემოება იყო მიზეზი, რომ რუსეთში დაიბადა მთელი ხროვა ჩაჩნთა, რომლებიც იაფ-ფასად, თითქმის მუქთად, ყიდულობდნენ გაჭირებულ გლეხებისგან მის მარჩენელს საქონელს. ბ-ნმა საზონოვმა და ბევრმა ერობამაც გამოიანგარიშეს, რომ გლეხოზა ყოველწლივ ჰკარგავს 200—300% პურისა და საქონლის ასე უდროვოდ და უფასოდ გასყიდვისაგან. მაგალითად, 1885 წლისათვის, გოლუბევემა გამოიანგარიშა, რომ რუსეთის მთელმა გლეხოზამ მარტო პურის უდროვოდ და უფასოდ გასყიდვისაგან გაჭირების გამო დაჰკარგა 115 მილიონი მანეთი, — ე. ი. იმდენი, რამდენიც ამ წელს უნდა გადაეხადა გლეხოზას სახელმწიფო ხარჯად!..

ეს კიდევ ცოტაა. რომ პური გასაყიდათ გქონდეს, თუნდაც სულ უფასოდ, დასაფარად ყოველ ხარჯებისა და ცხოვრების აუცილებელ მოთხოვნილებათა, ჯერ თვით ეს პური უნდა მოიყვანო, ხოლო ამისათვის საჭიროა მიწის დაქირავება, იჯარით აღება და, მაშასადამე, ქირის, საიჯარო ფულის გადახდა. რადგანაც გლეხისთვის არ არსებობდა რამეწესიერი საკრედიტო დაწესებულება, იგი კვლავ იძულებული იყო მიემართა მოვასშესთვის, რომლის ადგილს ხშირად იჭერდა თვით მემამულე, თუ უკანასკნელს გააჩნდა ცოტა რამ შეძლება, ე. ი. მემამულე მაშინვე არ ართმევდა გლეხს საიჯარო ქირას და აცლიდა მას ამ ვალს მომავალ მოსავლამდის. გამოიანგარიშებულა, რომ მემამულე ამ გზით ახდევინებდა

მოიჯარადრე-გლეხს 200—500⁰/₀-ს. მაგალითად, შუაგულ რუსეთში არსებობს დღესაც შემდეგი ჩვეულება (მაშასადამე, უკვე სისხლსა და ხორცში გამჯდარი წესი!): 6-ს ანუ 10-ს მანეთში, გლეხი ვალდებული ხდება სავსებით დაუმუშაოს მემამულეს ერთი დესეტინა მიწა ზამთრისა და ერთი დესეტინაც გაზაფხულის პურისათვის, ე. ი. ეს ორი დესეტინა გლეხმა მოხსენებულს 6-ს—10-მანეთში უნდა რამდენჯერმე მოუხნას, დაუთესოს, მოუმკას მოსავალი, მოუზიდოს, გაულეწოს, ჩაუყაროს ბედელში და ბოლოს ნებვიც გაუტანოს მიწოდორში. ყველა აქ მოხსენებულ საქმისათვის კი სულ უკანასკნელი საქირაა 24 დღის მუშაობა, ანუ 30 მანეთი ფულად. გამოდის, რომ გლეხი იმ 6—10 მანეთს იღებს მემამულისგან 300—500⁰/₀-ად! გამოდის, რომ იმ ერთი ბეწო მიწის გულისთვის, რომელსაც იგი ქირაობს მემამულისგან, იგი სრულ ყმად ხდება მემამულისა, რომლისთვისაც შუა ზაფხულში მან სრულიად უნდა მიატოვოს საკუთარი მეურნეობა და მემამულის დავალების შესასრულებლად წავიდეს! გამოდის, რომ რამდენიც მეტს მამულს აიღებს გლეხი იჯარით, იმდენი მეტიც უნდა იმუშაოს მემამულისთვის; გამოდის, რომ ასეთს ვითარებაში გლეხი საუკუნე ყმად ხდება და ამიტომაც იღუპება საუკუნოდვე!..

ესეც ცოტაა. მოხდება ხოლმე, რომ მემამულე მამულში არ ცხოვრობს, ან ისევე უჭირს ფული, როგორც გლეხს, და ამიტომ არ შეუძლიან დააცადოს გლეხებს საიჯარო ქირის გადახდა. ასეთს შემთხვევაში კვლავ ჩნდება ჩაწიი, რომელიც იღებს მიწას იჯარით მემამულისგან და შემდეგ თითონ აქირავებს გლეხებზე. თქმა არ უნდა, რომ გლეხობა აქაც იხდის, სულ უკანასკნელი, 200⁰/₀-ზე მეტს.

ასე და ამ გვარად, დღიდან დღეზე და წლიდან წელზე, გლეხი ისე იბლარდება ვალებში, რომ ჰკარგავს ადამიანის სახეს, ადამიანის ყოველ კანონიერ უფლებებს და სრულს მონობაში ვარდება თავისი მეზობელი ჩარჩისა. მეზობელ ჩარ-

ჩვენ საშინელი კი არაფერია სოფლად, რადგან ესენი არ ერიდებიან არავითარ საშუალებას, რომ რაც შეიძლება მეტი წაადრონ თავის მსხვერპლს ანგარიშში, წონაში, აწყვაში, საჯაროთ გასყიდვაში გლეხის მოსავლისა, საქონლისა თუ ქონებისა და სხვ. და სხვ.

ჩვენ ვსთქვით, რომ ასეთი გლეხი ჰკარგავს ადამიანის სახეს. ეს სწორეთ ასეც არის: ამას იქით მას ეკარგება ყოველი იმედი გამოკეთებაზე და ამიტომ ყველაფერს უგულოთ აკეთებს. სთესავს უკანასკნელს თესლს, რადგანაც საუკეთესო გაყიდა ანუ სხვებმა წაართვეს და რადგანაც თესლი ცუდია, იგი იძულებულია ზომიანე მეტი დათესოს (ცნობილია, რომ 24 ფუტს შერიას სთესავენ დესეტინაზე!) და ამიტომ მოსავალიც თანდათან უარესი მოსდის; ამ გვარად ოჯახის შემნახველი მიწა ნელ-ნელა ხდება მის გერად და იგი მალე სრულადაც თავს ანებებს მას, ქალაქებში გარბის და ან დაყილებს აქეთ-იქით, მათხოვრობს, ლოთობს, ერთი სიტყვით, იღუპება.

სულ კი წესიერი საკრედიტო დაწესებულებების უქონლობის ბრალია უამრავი გლეხობის ასეთი სატირელი მდგომარეობა. საზონოვი იწერება, რომ მოვახშეთა უღმერთობა ხშირათ იქამდის მიდის, რომ 1200%—ახდევინებენ გლეხებსაო, ხოლო ივანიუკოვს მოჰყავს მაგალითები, როდესაც მოვახშენი 4000%—საც კი ახდევინებდნენ გლეხებს. ტყუილი კი არ გეგანოთ, ეს ისეთივე ნამდვილი ამბავია, როგორც დღევანდელი ომი რუსთა და იაპონელთ შორის!..

ასე აღრჩობდა მოვახშეობა რუსეთის გლეხობას და სახელმწიფო კი მთელს ათას მილიონებს ახმარებდა მხოლოდ და მხოლოდ რკინის გზებისა და სხვადასხვა სამრეწველო საქმეთა კომპანიების დახმარებას. ჩვენი მთავრობა იქცეოდა ასე გერმანიის მთავრობის მიბაძვით, — ომელმაც, მფარველობით მართლაც, სულ რამდენსამე ათს წელიწადში, გარდაქმნა ნახევრად მიწად-მომქმედი გერმანია მდიდარ სამრეწველო სახელმწიფოდ, რომ-

ლის ნაწარმოებნი სადღება ყველგან, მთელი ქვეყნის ზურგზედ... მაგრამ ჩვენებს დაავიწყდათ, რომ გერმანიის ხალხი უკვე მთელი საუკუნის განმავლობაში დიდათ განვითარებული, ნასწავლი და გაწვრთნილი იყო ეგრედ-წოდებული ნემეცურის შესანიშნავის სწავლა-აღზრდითა და სკოლითა და რუსეთის ხალხი კი დღესაც ნახევრად განუვითარებელი ხალხია... დაავიწყდათ, რომ ჩვენის მრეწველობის ძლიერება თვით იმ ხალხის ძლიერებაა, რომელსაც არავინ არავითარს ყურადღებას არ აქცევდა და მევახშეთა სრულს სინაბარაზე იყო მიტოვებული; დაავიწყდათ, რომ ჩვენი მრეწველობა მაშინ აიღვამს ფეხს, მაშინ აყვავდება, როცა ღონიერი და შეძლებული იქნება თვით ამ სამრეწველო საგნების მომხმარებელი, ანუ მსყიდველი, ე. ი. ხალხი, რადგანაც, როგორც ახალ-მოშენის ნაწარმოები, რუსეთის სამრეწველო ნაწარმოები გერმანიის ნაწარმოებსავე ერთბაშათ ყველგან ვერ მოიპოვებდა ბაზარს.

წესიერი და იაფი გამსესხებელი ბანკების უქონლობა იყო თავი და თავი მიზეზი იმისა, რომ თვით რკინის გზების გაყვანა და სამრეწველო ქარხნების აქა-იქ დაფუძნება სარგებლობის მაგივრად, ყველგან საბოლოოდ ძირს უთხრიდა გლეხობას და მის მეურნეობას, რადგან აქაც და ამითაც მარტო მოვახშენი სარგებლობდნენ და გლეხობის მეტი წილი კი იღუპებოდა. ესეც ისეთივე ქაშმარიტებაა, რომ მას დამტკიცება არ სჭირია.

წესიერ და იაფ-ფასიან სესხის სარგებლობას და მის აუცილებელ საჭიროებას ხალხისათვის შეიძლება შეედაროს მხოლოდ სხვადასხვა განათლება და მისი სარგებლობა-აუცილებლობა ხალხისათვის (და სათემო თვით-მართველობა, დავუმატებთ ჩვენ). მართალს ამბობს გამოჩენილი ეკონომოსი მაკლეოდი, როდესაც სწერს: „წესიერი და იაფ-ფასიანი სესხის განვითარებას ისეთივე გავლენა აქვს ხალხთა წინსვლაზედ (პროგრესზედ), როგორც წიგნის ბეჭდვის გამოგონებას ჰქონდაო. სხვა ყველაფერს—მეორე-ხარისხოვანი, ქვე-მდებარე მნიშვნე-

ლობა აქვს ხალხის ცხოვრებაში და ამათი წარმატება მთლათ სახალხო წესიერ და იაფ-ფასიან სესხზეა დამოკიდებულიო“.

რომ სწორეთ ასეთი მაღლიანი გავლენა და მნიშვნელობა აქვს ერისთვის სესხს, ცხადათ დაამტკიცეს რუსეთის იმ ერობებმა, სადაც უკანასკნელებმა მეურნეობის აღდგენის ცდასთან ერთად ფართო გზა მისცეს სახალხო კრედიტსაც, ე. ი. სადაც ერობებმა შეღავათიანის პირობებით შეძლებინეს გლახებს ნისიათ წაღება თესლეულთა, იარაღთა, მანქანებისა, სამრეწველო მასალებისა, დაეხმარნენ იაფ-ფასიანი სესხით არხების გაყვანაში, ქაობების დაშრობაში და სხვ. და სხვა. სადაც არ არის კრედიტი, იქ თვით ყოველი ცდაც მეურნეობის აღდგენაზედ სულ უშედეგოდ რჩება მიაელი ათი და მეტი წლები. იაფ-ფასიანსა და წესიერსავე კრედიტზეა მთლათ დამოკიდებული სამეურნეო ნაწარმოებთა საწყობთა წარმოება. სადაც მოწესრიგებულია გუთნების საფასის ორი სამის წლით გადახდა, იქ მთელი ათასობითაც ვრცელდება ხალხში ეს გუთნები და ასევე საუკეთესო ხვნა-თესვა, ხოლო, სადაც არ არის ეს, იქ ორიოდ გუთანს თუ იყადის ვინმე შეძლებული, თორემ მათ ახლოც არავინ ეკარება. სადაც ეხმარებიან წესიერის სესხით, იქ შიდა-მრეწველობაც მართლაც რომ ფეხზედ დგება, წარმატებაში შედის და თითქმის მსხვილ მრეწველობასაც კი უწევს ქიშპობას, ხოლო, სადაც არ არსებობს არავითარი კრედიტი, იქ თვით ყოველი ცდა და მაღალ-მჭერმეტყველური ლაპარაკი და წერაც ვერას აწყობენ და უდაბნოში ამაოდ მღალადებლის ხმად რჩება. ასეთივე დიადი გავლენა აქვს წესიერ და იაფ-ფასიან სესხს ყოველგვარ ამხანაგობათა დაარსებაზედ და მათს გაცხოველებულს მოქმედებაზედ. ყველგან, სადაც კი მოწესრიგდა წესიერი და ყველასათვის ხელ-მისაწდომი სესხი, შესანიშნავის სისწრაფით აღორძინდა და გავრცელდა ყოველგვარი კოოპერატიული სამეურნეო თუ სამრეწველო ამხანაგობანი, უიმისოთ კი თვით ფილანტროპთა უხვსა და თავდადებულს მსხვერპლსაც ხშირად არ მოაქვს არავითარი ნაყოფი...

ასეთი დიადი მნიშვნელობა აქვს ამ საქმეს და ამიტომაც არის საჭირო, რომ სახელმწიფომ და საზოგადოებამ უთუოდ მალე სასურველად მოაწყოს სახალხო იაფ-ფასიანი სესხის საქმე ყველგან და ჯერ-ჯერობით ყველა საგუბერნიო და სამაზრო ქალაქებში მაინც. სახელმწიფო კასსებს ყოველ წელს შემოსდის 700 მილიონ მანეთზე მეტი; სამართალი მოითხოვს, რომ ეს ფული მაინც სავსებით ხმარდებოდეს მხოლოდ და მხოლოდ სახალხო იაფ-ფასიან სესხს. 1894 წელს გამოვიდა ხელმწიფისაგან დამტკიცებული ახალი წესდება სახელმწიფო ბანკისა. რომელშიაც პირდაპირ არის ნათქვამი, რომ სახელმწიფო ბანკი ვალდებულია დააფუძნოს სოფლებსა და სამაზრო ქალაქებში ცალკე სააგენტოები, რომლების მოვალეობას უნდა შეადგენდეს წარმოება საბანკო საქმეებისა, ე. ი. გაცემა წვრილ სესხისა გლეხებზე, ხელოსნებზე და შინამრეწველებზე სარწმუნო დავდებობით, სამეურნეო თუ სამრეწველო ნაწარმოებთა, იარაღთა და მისთანათა გირავნობით და თვით პირადი ნდობითაც, — მაგრამ ჩვენდა სამწუხაროთ სიტყვა სიტყვად დარჩა და სახელმწიფო ბანკს დღევანდლამდე არაფერი გაუკეთებია დაბეჩავებულის გლეხობის და მის უარესად დაცემულის მეურნეობის ასალორძინებლად. დრო კია, რომ ამ უაღრეს ფაქტორს ხალხის მეურნეობის წინ-სვლისას ისეთივე ყურადღება მივაქციოთ, როგორც სახალხო განათლებას, რადგანაც იგინია დღეს ერთად-ერთი უტყუარი საფუძველი ჩვენის ხალხის წინ სვლისა. ნიმუშად ასეთის ბანკების დასაარსებლად შეიძლებოდა აგველო პერმისა და ვიატკის საგუბერნიო საერობო ბანკები. როგორც კოლის უმთავრესი მიზანია — განავითაროს თვითეული მოსწავლე ისე ბანკისა უნდა იყოს: თვითეულის მეოჯახის ფეხზე დაყენება, ყველაფრით ხელის შეწყობა...

ხოლო, ვინ უნდა იღვას თავს ეს დიადი საქმენი. ჩვენში? ვინ უნდა მოაწესრიგოს იგინი, ვინ უნდა დაუდვას მათ საფუძველი ჩვენს დღევანდელს მდგომარეობაში, როცა ჯერ-ჯერობით არც ერობაა ჩვენში შემოღებული და არც მთავრობას სცალიან მათს განსახორციელებლად, თუმცა, როგორც ვსთქვით, უკვე დამტკიცებული და შეტანილია იგი სახელ-

წითო ბანკის მოქმედების წესდებაში? ვინა და თვით ჩვენა და უპირველეს თბილისის და ქუთაისის ქართველების შეგნებულმა ნაწილმა! სახალხო განათლების წესიერად მოწყობაზედ ჩვენ უკვე გამოვსთქვით ჩვენი აზრი *). რაც შეეხება სახალხო იაფ-ფასიან კრედიტის მოწყობას ჩვენში, საჭიროა თავს ვიდვათ შედგენა და დაარსება. იაფ-ფასიან სახალხო საკრედიტო დაწესებულებათა ყველა სამაზრო ქალაქში და შუამდგომლობაც ვიკისროთ მთავრობისა და ჩვენს სათავად-აზნაურო ბანკების წინაშე, რათა სეხხით შემწეობა აღმოუჩინონ მათ ამ დიადს საქმესა. საფუძვლად ასეთის ბანკებისა უნდა იყოს: 1) სესხით შემწეობის აღმოჩენა იმათ, რომელნიც თვით აწარმოებენ რომელსამე საქმეს; 2) შინა-მრეწველობის, სამიწადმოქმედო და სამეურნეო ამხანაგობებს; 3) სესხი ეძლევა კერძო მწარმოებელთ სარწმუნო მეოჯახის დამ ნაწარმოების, ხოლო ამხანაგობათ — ერთმანერთის თავდებობით; 4) სესხით შემწეობა განსაკუთრებით უნდა მიეცეს იმათ, რომლებიც ყიდულობენ მიწას, სასახლე ადგილს, აშენებენ სახლს, გომურს, საქათმეს, ჰსურთ გააშენონ ხეხილის ბაღი, ბოსტანი, ფუტკარი, შეიძინონ საუკეთესო ჯიშის საქონელი, თესლეულობა, გუთნები და სხვა; 5) სესხი უნდა მიეცეს არა უმეტეს 8%/o-ის გიდახდევინებით ნახევარ წლიდამ სამ წლამდის ვადით მაინც და ნახევარ-წლობით დაბრუნებით აღებული ვალისა; 6) ასეთის ბანკების საუკუნოდ განმტკიცებისათვის უთუოდ უნდა დაწესდეს, რომ ყოველმა მსესხებელმა თითო მანეთის შემოტანა მაინც იკისროსთვეში საწევრო ფულად, ვიდრე დამოკიდებულება ექნება ბანკთან; ამ ფულს უნდა ჰქონდეს მარტო ორი დანიშნულება: ნახევარი უნდა ინახებოდეს სათადარიგო თანხად და პასუხს გასცემდეს ნასესხ ანუ შესანახად და საწევროდ შემოტანილს ფულს, ხოლო მეორე ნახევარი შეიძლება ვიხმაროთ საწარმოვო თანხადაც; 7) ასეთ ბანკებთან იმავე დროს უნდა მოეწყოს საწყობები საუკეთესო იარაღთა, თესთეულთა, წიგნებისა, საკომისიო კანტორისა და სხვ. და სხვ.

ივანე როსტომაშვილი.

*) იხ. შენიშვნა ამ ნომერში, გვ. 167 და სხვანა.

ფრინველები და კაცობრიობა.

გეოლოგია გვიმტკიცებს, რომ ფრინველები უფრო ძველ ეპოქებს ეკუთვნიან, ვიდრე ადამიანი. სამლო წერილიც, როცა ამბობს, რომ ფრინველები მეხუთე დღეს გააჩინა ღმერთმა და კაცი კი მეექვსესაო, ამით იგიც ამოწმებს ზემოხსენებულ ქეშმარიტებას. ამ დამტკიცებათა და მოწმობათა შორის მხოლოდ ის გარჩევაა, რომ სამლო წერილის დღეების მაგივრად გეოლოგიას სწამს და სთვლის მრავალწლოვან პერიოდებს. მაშ თუ გონიერმა შემოქმედმა ძალამ ბუნებისამ ფრინველები ადამიანზე უწინ გააჩინა, ეს უმიზეზოთ არ იქნებოდა დასწორედ საჭიროც იყო, რომ ასე მომხდარიყო, ვინაიდან ადამიანს ფრიად გაუჭირდებოდა და იქნება შეუძლებლადაც გაჭხდომოდა ცხოვრება და საცოცხლე უფრინველებოდ.

ამაზედ ყველა დამეთანხმება, როცა კაცი გაითვალისწინებს იმ დიადს სარგებლობა-სამსახურს, რომელსაც უწევნ ქვეყნიერებას და კაცობრიობას ფრინველები საზოგადოთ.

ყველასათვის ცხადია, რომ ყოველ სულდგმულს და მათ შორის ადამიანსაც, რასაკვირველია, ჭამა, კვება სჭირია. უმთავრეს საკვებს ადამიანისათვის შეადგენს მიწის მოსავალი, ე. ი. სხვადასხვა ჭირნახულ-პურეულობა, რომელსაც ადამიანი ისე ადვილად და საკმაოდ ვერ მოიყვანდა, რომ მეურნე ხალხს მხარში არ უდგნენ და არ შეელოდნენ ფრინველები. ეს იქნება ბევრმა კიდევ გაიკვიროთ, მაგრამ დასაჯერებლად გთხოვთ, გასჭრათ და გასინჯოთ კუჭი, მაგალითად, მენჯისა, შიშისა და გინდ ყვავისა, თუ თქვენ არ იპოვნოთ

მათს კუჭში აუარებელი რიცხვი მეურნეობისათვის დიდად მავნე მწერ-მატლებისა. გარდა ამგვარ სარგებლობა-სამსახურისა, ფრინველები დიდათ გამოსადეგნი არიან ადამიანისათვის ხორციით, ბუმბულით და თვით სკლინტითაც კი (მშვენიერი სასუქია). ფრინველი, როგორც თვითაც მოგეხსენებათ, გარეული და შინაურაა, მაგრამ დღეს ჩვენ მხოლოდ შინაურ ფრინველებზე და მათ გამძაფრება-მოგვასჯედ ვილაპარაკებთ. შინაურს ფრინველებს შეადგენენ: ქათმები, ბატები, იხვები ინდაურები და სხვა. უპირველესი ადგილი კი მათ შორის უკავია ქათამს. ქათამი დედოფალაა საქათმისა და სიმდიდრე-დიდება ფეხმისა. დედალს, გარდა თავისი ნაზი, მსუბუქი, გემრიელი, შეძგო და სადი ხაჭაპისა და ბუმბულ-ყურთუკისა, აქვს აგრეთვე კიდევ თვით ხორცზედ უგემრიელესი, უსადესი და უნაზესი გამოსავალი—გვერცხა, რომელსაც ბადალი არ მოეპოება. ქათამი მოშინაურებულია ყველგან; ვერ ნახავთ მთელს დედამიწაზედ ისეთს ადგილს, რომ თითო-ორთა ქათამი მაინც არა ჰყავდეს ოჯახსა და პირს არ იტკბარუნებდეს მისი გემრიელი ხორციითა და კვერცხითა. ყოველგვარ ფრინველთა კვერცხებში, გემოვნებისა და ღირსების მხრივ, პირველობის ადგილი უკავია ქათმის კვერცხს. მაშ, გასწი, ჩვენო ქათამო! იყავ სადი და მხიარული, რომ შენი მაღალი კაკანით შესძრა მთელი არე-მარე და გვახარო დადება კვერცხისა, რომელიც დედას თითქმას ყოველგვან საკანდიტერო ნამცხვან-სანაგავისა და შემწავებელი თითქმის ყოველგვან საჭმლისა, საყვანელი სასუსნავი ბავშვებისა! ერთი სიტყვით, ქათამი ყველგან და ყველასათვის ძვირფასი და საყვარელი ფრინველია. ეს არის მიზეზი, რომ ზოგიერთს ხალხებს ქათამი სამადლობელ ანუ დამადლების ემბლემად ჰყავთ მიჩნეული. აი რას მოგვითხრობს არაბების ერთი ძველი მწერალი: „ქათამი, რაკი მორჩება კვერცხის დადების განსაცდელს, დაიკაკანებს, შეიბერტყება და გამოვარდება გახარებული გარეთ გულის გასაგრილებლად, დალევს ერთ წვეთ წყალს

და მალლა შეიხედავს, თითქოს მადლობას უხდიდეს ზეცასაო“. ამაზედვეა შემდგარი ჩვენი ქართული ანდაზა: „ქათამი წყალს დაღვეს და ღმერთს შეხედავსო“.

ქათამი საზოგადოთ ჭკვიანი ფრინველია და ძალიანაც იცის მიჩვევა. ერთს ფრანგს მიშეჯ მონტენს ჰყავდა ერთი დედალი, რომელიც სეირნობის დროს მას მუდამ თან დასადევდა.

ბატონს ტარფეს ქათმები „აღანშეტა“ და „რეზი“, რა წამსაც მათი პატრონი ჩვეულებრივ ხის ქვეშ დაჯდებოდა რომელიმე თხზულების საწერად, ესენიც მაშინვე მხრებზედ შეაფრინდებოდნენ და ისე ესაყვარლებოდნენ მწერალ პატრონს.

გავიცნათ მოკლეთ მამალიც. რამდენადაც ტკბილი და ზოგჯერ, საყვარელი და ძაღვია დედალი, იმდენადვე ამპარტავანი და მამაცია მამალი, დიდი სულტან-ბატონი! სიფხაზლე-ყანაულობა, მტერთან გამკლავება, ჩხუბი, შეყვარება და სხვა, შეადგენენ მის ღვეფს. მალლა ნისკარტ აღებული, იგი მიიგავს მამაც ფალავანს, რომელიც თითქოს აგერ საცაა იძრობს ფრთებს ქვეშ დამალულს ხმალს და მედგრად ეცემა პირველსავე მტერს. იგი მარად ჰყარაულობს გარშემო გაშლილ ქათმის კრებას, დაჰხარის თავის ბედს და დრო გამოშვებით გადასძახებს სხვადასხვა ხმით ხან მტრისაგან გასაფრთხილებელ ფრაზებს და ხან საარშიყო ჰანგებს.

მამლის პირველ სამშობლოდ სთვლიან აზიას და როგორც სხვადასხვა ჩვენებანი მოწმობენ, იგი პირველად გავრცელებულა სპარსეთიდან ეგვიპტეში, ეგვიპტიდან—საბერძნეთში, ათინიდან—რომში და სხვ. ბატონი საყენი მამალს „ფრინველების ღამს“ უწოდებს და ქალღველები კიდევ პატივს სცემდნენ, როგორც ერთ ღმერთთაგანს—„მზის შეილს“, რომელიც პირველი მიესალმება ხოლმე დილის ავრორას, ამ სიცოცხლისა და მუშაობის მოტრიალების ჟამს.

ყოველი თქმულის შემდეგ ცხადია, რომ ყველა ჩვენგანი, კაცი თუ ქალი, მათ მოშენება-გამრავლებას სიამოვნებით

მათს კუჭში აუარებელი რიცხვი მეურნეობისათვის დიდად მავნე მწერ-მატლებისა. გარდა ამგვარ სარგებლობა-სამსახურისა, ფრინველები დიდად გამოსადეგნი არიან ადამიანისათვის ხორციით, ბუმბულით და თვით სკლინტითაც კი (მშვენიერი სასუქია). ფრინველი, როგორც თვითაც მოგებსენებათ, გასრეული და შინაუნაა, მაგრამ ღღეს ჩვენ მხოლოდ შინაუნა ფრინველებზედ და მათ გამცანვლება-მოგვანაზედ ვილაპარაკებთ. შინაურს ფრინველებს შეადგენენ: ქათმები, ბატები, იხვები ინდაურები და სხვა. უპირველესი ადგილი კი მათ შორის უკავია ქათამს. ქათამი დედაფაქიაა საქათმისა და სამდიდრე-დიდება ფეხმისა. დედალს, გარდა თავისი ნაზი, მსუბუქი, გემრიელი, შექმნა და სადი ხორცისა და ბუმბულ-ყურთუკისა, აქვს აგრეთვე კიდევ თვით ხორცზედ უგემრიელესი, უსადესი და უნაზესი გამოსავალი—კვერცხი, რომელსაც ბადალი არ მოეპოება. ქათამი მოშინაურებულია ყველგან; ვერ ნახავთ მთელს დედამიწაზედ ისეთს ადგილს, რომ თითო-ორი-ოლა ქათამი მაინც არა ჰყავდეს ოჯახსა და პირს არ იტკბარუნებდეს მისი გემრიელი ხორციითა და კვერცხითა. ყოველგვარ ფრინველთა კვერცხებში, გემოვნებისა და ღირსების მხრივ, პირველობის ადგილი უკავია ქათმის კვერცხს. მაშ, გასწი, ჩვენო ქათამო! იყავ სადი და მხიარული, რომ შენი მაღალი კაკანით შესძრა მთელი არე-მარე და გვახარო დადება კვერცხისა, რომელიც დედას თითქმას ეფუკვგანდ საკანდიტერო ნამცხვან-სანაფაგისა და შემწავებელი თითქმის ეფუკვგანდ საჭმლისა, საყვანელი სასუსნაფი ბავშვებისა! ერთი სიტყვით, ქათამი ყველგან და ყველასათვის ძვირფასი და საყვარელი ფრინველია. ეს არის მიზეზი, რომ ზოგიერთს ხალხებს ქათამი სამადლობელ ანუ დამადლების ემბლემად ჰყავთ მიჩნეული. აი რას მოგვითხრობს არაბების ერთი ძველი მწერალი: „ქათამი, რაკი მორჩება კვერცხის დადების განსადღელს, დაიკაკანებს, შეიბერტყება და გამოვარდება გახარებული გარეთ გულის გასაგრილებლად, დაღვეს ერთ წვეთ წყალს

და მალღა შეიხედავს, თითქოს მადლობას უხდიდეს ზეცასაო^ა. ამაზედვეა შემდგარი ჩვენი ქართული ანდაზა: „ქათამი წყალს დაღევს და ღმერთს შეხედავსო“.

ქათამი საზოგადოთ ჭკვიანი ფრინველია და ძალიანაც იცის მიჩვევა. ერთს ფრანგს მიშუქ მონტენს ჰყავდა ერთი დედალი, რომელიც სეირნობის დროს მას მუდამ თან დასადევდა.

ბატონს ტოტფეს ქათმები „აღანშეტი“ და „რეზი“, რა წამსაც მათი პატრონი ჩვეულებრივ ხის ქვეშ დაჯდებოდა რომელიმე თხზულების საწერად, ესენიც მაშინვე მხრებზედ შეაფრინდებოდნენ და ისე ესაყვარლებოდნენ მწერალ პატრონს.

გავიცნათ მოკლეთ მამალიც. რამდენადაც ტკბილი და წაბრები, საყვანელი და მოაზრობი დედალი, იმდენადვე ამპარტავანი და მამაცია მამალი, დიდი სუფტან-ბატონი! სიფხაზლე-ყანაულობა, მტკრთან გაძკლავება, ჩხუბა, შეყვანება და სხვა, შეადგენენ მის დეგაზს. მალღა ნისკარტ აღებულის, იგი მიავაგვს მამაც ფალავანს, რომელიც თითქოს აგერ საცაა იძრობს ფრთებს ქვეშ დამალულს ხმალს და მედგრად ეცემა პირველსავე მტერს. იგი მარად ჰყარაულობს გარშემო გაშლილ ქათმის კრებას, დაჰხარის თავის ბედს და დრო გამოშვებით გადასძახებს სხვადასხვა ხმით ხან მტრისაგან გასაფრთხილებელ ფრაზებს და ხან საარშიყო ჰანგებს.

მამლის პირველ სამშობლოდ სთვლიან აზიას და როგორც სხვადასხვა ჩვენებანი მოწმობენ, იგი პირველად გავრცელებულა სპარსეთიდან ეგვიპტეში, ეგვიპტიდან—სახეკმნეთში, ათინიდან—რამში და სხვ. ბატონი საგენი მამალს „ფრანგელებს ღამს“ უწოდებს და ქალღველები კიდევ პატრის სცემდნენ, როგორც ერთ ღმერთთაგანს—„მზის შვილს“, რომელიც პირველი მიესალმება ხოლმე დილის ავრორას, ამ სიცოცხლისა და მუშაობის მოტრიალების ყამს.

ყოველი თქმულის შემდეგ ცხადია, რომ ყველა ჩვენგანი, კაცი თუ ქალი, მათ მოშენება-გამრავლებას სიამოვნებით

უნდა მივსდევდეთ. ამას მოითხოვს თვით ჩვენი ცხოვრების ინტერესები. მაგრამ, ღღემდის ეს ასე არ არის. მეფრანგულუბას, როგორც რიგი და წესია, მეტადრე ჩვენში, არავინ მისდევს სპეციალურად, როგორც, მაგალითად, მისდევენ ხვნათესვას, მეცხვარეობას და სხვა სამეურნეო დარგებს. თუმცა ჩვენს ქვეყანაშიაც მოიპოვება რავდენიმე მოყვარული მეფრინველეობისა, მაგრამ ნამდვილი მეფრანგულე, ნასწავლი სპეციალისტი, თუ არა ვცდები, ღღემლი ერთიც არ მოგვეპოვება. არც საკვირველია ეს, რადგანაც ქართველებისათვის სწავლა გასაჭირია და გზა შეკრულია მრავალ მიზეზთა გამო ისეთ სკოლებშიაც კი, რომლებიც მოიპოვებიან რუსეთში და ჩვენს ქვეყანაშიაც, არამც თუ ისეთებში, რომლებიც თვით დასავლეთ ევროპაშიაც ჯერეთ სანთლით საძებარია. ჩვენ მუდამ დიდად გვინტერესებდა მეურნეობის ეს დიდ-მნიშვნელოვანი დარგი და ამიტომ გამოვძებნეთ, ჩვენის ევროპაში ყოფნის დროს, ისეთი სასწავლებელი, სადაც შეძლებისა გვარად ღირსეულადაც გავათავეთ მისი თეორიული და პრაქტიკული მთელი კურსი. ვსთხოვეთ კეთილს მკითხველს ეს კვებნაში არ ჩამოგვართვას, და თუ მოვიხსენიეთ ეს, მხოლოდ იმიტომ, რომ ვიმედოვნებთ თქვენგან მეტის ყურადღების მიქცევას ჩვენის წერილებისადმი ამ საგანზედ და არა პირადად ჩვენდამი. ზევით მოგახსენეთ, ფრინველების მოვლა-მოშენებას, როგორც რიგია, ისე არავინ მისდევს-მეთქი, ფრინველების გულისათვის საკვებს არავინ იყიდის, არ შეურჩევს მათ საკვებს, ჰიგიენის კანონებს არავინ დასდევს, არავინ ასრულებს და წესიერს საქათმეებს არავინ უშენებს, საკუთარს მომვლელს არავინ უყენებს, მეფრინველეობის სახელს და სპეციალისტობას არავინ კადრულობს ღღეს... თუ სადმე რამდენიმე ფრთა ფრინველი იზრდება, ეს მხოლოდ დიასახლისის წყალობით, რომელსაც აბარია აგრეთვე და კისრად აწევს მთელის ოჯახისა და ქმარ-შვილის მოვლა-პატრონობა. თუ მეფრინველეობითაც შეიძლება ცხოვრება, დიდი ვაჭრობა და ხალხის ეკონომიურად

წინ წაწევა, ჯერ ეს არავისა სწამს ჩვენდა სამწუხაროდ. ჩვენის ქვეყნის ჰავის, ადგილის, მუშა ხელის და სასმელ-საკმლის ჯერეთ სიიაფის პირობებში ეს დარგი მეურნეობისა შეგვეძლო და ახლაც შეგვიძლიან ავაყვავოთ მეტის მეტად, თუ, რასაკვირველია, ამას იქით მაინც მივსჯებით დიდსეულს ეუწადლებას მეურნეობას ამ დაზღვსაც და დაგანებებთ თავს ჩვენს სასადაკო საზარმატეს, უქნარობას, უკადრისობას, კიდეც-მრახვას და გლახას ამზარტაგნობას, თუ ქვეყნის ქორს ყურს აღარ დავუგდებთ და ვიტყვი: ვინც რა უნდა სთქვას, წისქვილმა კი ჰფქვასო. თქვენს უმორჩილეს მონას, თქვენთან ამაზედ მოსაუბრეს, ბევრი კიცხვა-ცილი აუტანია და ითმენს კიდევ არამც თუ ბნელის წრის, არამედ თვით შეგნებულის პირებისგანაც; მაგრამ ჩვენ ამით სულით არ დავცემულვართ. თვით ბრწყინვალე თბილისშიაც ხშირად მოჟუთითებიათ ჩემზედ: „**აამ ამ ჩოხოსანს უეურე, ეგ ოხენა ეგრეაში იყო და შექათობა შეასწავლა!**“!.. სოფლები ხომ პირში შეუბნებიან: „**ყმაწვილო! ცხრა მთას იქით გრანიცაში რომ ისწავლე, რატო ჩინოვნიკად არ მიდიხარ, რომ დიდი ჯამაგირი აიღო, განა იმისთვის ისწავლე და დახარჯე მაგდენი, რომაქ, ჩვენში, სოფელში მოგეკალათებინა?!.** რაღაც **სამაგალითო ბაღვენახები და ფრანგელებას ფეშმის გამაწთვა გწადიანო.** ჩემი სწავლა თქვენში უნდა გავაბნოვო. . შე დალოცვილო, ჩვენ ვენახების მუშაობაში ვბერდებით და რაღა უნდა გვასწავლო. ჩვენი დედაკაცებია და ფრანცუცებში და იტალიებში თუ არ უსწავლიათ, ვერა ჰყავთ ბელტივით დედლებიო“ და სხვა ამგვარები...

ერთხელ, როცა ვუთხარი, რომ თქვენმა დედაკაცებმა კრუხების დასმის მეტი არა იციან რა და შე კი შემძლიან მაშინებით, როცა მინდა, ათასობით წიწილები გამოვაჩეკინო მეთქი, გლახებმა მიპასუხეს: „**აბა ეგ რა დასაჯერებელია, შენი ჭირიმე, თუ ტყული, ან თილისმა არ არის ეგაო!** თუ მართლა ეგენი შეგიძლიან, მაშ ადამიანებსაც გამოაჩეკინებ იმ

სატილო რაღაც მაშინასაო და მაშინ ხომ აღარც ცოლის შერთვა მოგვინდება და აღარც შვილების დაზღაოა“.

ბევრი ამისთანა მაგალითების მოყვანა შეგვეძლო, მაგრამ ამაზედ ლაპარაკს სჯობს ისევ საგანს დავუბრუნდეთ.

ჩვენ ზემოთ მოგახსენეთ, თუ რა დიადი მნიშვნელობა და ღვაწლი მიუძღვით ფრინველებს კაცობრიობისადმი. ამისათვის, თუ კაცნი გვქვიან და შვილნი ვართ დაბა-სოფლისა, უნდა კიდევაც მივსდიოთ ფრინველების მოვლა-მოშენება-გამრავლებას და გვესმას მთხრობლისა. იქნება ამ ჩვენმა მოწოდებამ და საბაასოთ არჩეულმა საგანმა, თუ ბევრი არა, ცოტა მაინც ვინმე დააინტერესოს და ამისთვის ვეცდები შეძლებისა დაგვარად დროების შესაფერი ცნობები მოგაწოდოთ.

წელიწადის სხვა დროებზედ, გაზაფხული საუკეთესო ხანაა ფრინველთა მოშენებისათვის. შინაურს ფრინველებს ამრავლებენ, როგორც ბუნებრივად წესით (კრუხების კვერცხებზედ დასმით), ისე ხელგუნდად საჩუკი მანქანებით (ინკუბატორებით). მხოლოდ, რადგანაც ჩვენში ჯერეთ ხელოვნურ ჩეკვას არავინ მისდევს, ჯერ ისევ ბუნებრივის ჩეკით ფრინველების მოშენებაზედ ვილაპარაკოთ.

საჩუკად კვერცხებს არჩევს. ვისაც ჰსურს ფრინველების გამრავლება, მან უნდა იშოვნოს და დაამზადოს კვერცხები; მხოლოდ, რადგანაც ყველა კვერცხი არ გამოდგება საჩუკად, ამიტომ მათი ცნობა-არჩევა უნდა ვიცოდეთ. ყოველი ძლიერ სქელ-ნაჭუჭს ან ძლიერ ნახვრეტებანსა და ცუდათ-მოყვანადა კვერცხი დასაწუნია ამ მიზნისათვის. სქელი ნაჭუჭი უშლის ჭკანის ადგილად შესვლა-მოძრაობას კვერცხში, რაიცა ფრიად საჭიროა წიწილის ჩასახვისათვის და მისი სისხლის მოძრაობასათვის. ძალიან ნაჩვრეტებიანი კვერცხი კი ძალე გამოშრება ხალძე და დიდებს კვერცხის ბოლოში სიწარველე, ანუ კვერცხის საჭკერო გუდა, რისგამოც წიწილას აღარა რჩება სამყოფი ადგილი რიგიანად გამოსახვისათვის. ბევრმა იცის, რომ საწიწილედ დაუწყობენ კრუხს უფრო

მსხვილს კვერცხებსა იმ მიზნითა და აზრით, რომ წიწილე-ბიც მსხვილი გამოგვივა. მაგრამ ეს აზრი შემცდარია. პატარა კვერცხიდანაც შეიძლება დიდი წიწილა გამოვიდეს ისევე, როგორც პატარა კაცისაგან დიდი ქკვა და დიდისგან პატარა ქკვა. გარდა ამისა ზოგიერთები ამბობენ, რომ ვითომ წოწოლა კვერცხებიდან სამამლეები გამოდიოდნენ. ამაზედ თუმცა ბევრი ცდა იყო მოხდენილი, მაგრამ ვერაფერი დასამტკიცებელი საბუთი ვერა მიიღესრა და იმისი გაგება, თუ რაგანა კვერცხიდან რამეღას სქესის წაწილა გამეფა, ჯერეთ ისევ ბნელით მოცულია ჩვენის ცოდნისათვის და მაშასადამე ითხოვს კიდევ დიდის ხნის დავირვებულ კვლევას.

საწიწილედ კვერცხი უნდა აირჩეს საშუალო სიდიდისა, წესიერის მოყვანილობისა, არც ძალიან ნაჩვრეტებიანი და არც ძალიან გაღვსილი კვერცხები, რომელთაც საჰაერო გუდა ბოღაში აქვთ. კვერცხი რამდენადაც ახალია, ისა სჯობია საწიწილედ, მაგრამ ჩვენ გირჩევთ არ იხმაროთ ამისათვის სულ ახლად დადებულ კვერცხები, რომელთაც არ გამოველოთ ორი ან ერთი დღე-ღამე მაინც. ამასთან იმასაც დავუმატებთ, რომ ზაფხულში ახლად დადებულ კვერცხები ერთს ღამეს მაინც გრილ ჰაერზედ უნდა გამოჰფინოთ, თუ გამოსაჩეკად გინდათ იხმაროთ. ჩამსახაობის ძალა კვერცხს დიდს ხანს შეუძლიან შეინახოს, რამეღ დღემდის და მეტად, მეტადრე ზამთრობით, როცა კვერცხი ინახება ყანგისა, სიფხასა და ნესტის მიუკარებელ ადგილას. მაგრამ ჩეკვაში, გაფუჭებულ კვერცხების უმეტესობა ეკუთვნის ძველი კვერცხების რიცხვს. ამისთანა კვერცხებიდამ კიდევ რომ გამოიჩიკოს წიწილები, მაინც სუსტს, ნაწს და ძნელად დასაწრდეღ წიწილებს გვაძლევენ. ახალი კვერცხები, თუ კარგათ აწყვია ქურკელში, შეიძლება გაიგზავნოს რკინის გზით ასი და ათასი ვერსის მანძილზედაც ისე, რომ შემდეგ საჩეკადაც გამოდგეს.

საამისოდ მათ ბოლოთი მალლა აწყობენ ყუთებში, ან სახლებში ქატოთა, ნაწრით ან ბჭით. ნამგზავრი კვერცხები უნ-

და უეჭველად დაასვენოთ ერთ-ორ დღეს და მერე ისე იხმაროთ საჩეკად. საჭიროა აგრეთვე კვერცხების სიახლის შეტყობის ცოდნა. ამისათვის არსებობს ბევრი საშუალება და ხერხი, მაგრამ ყველაზედ უტყუარ და ადვილ საშუალებად მიგვაჩნია საჰაერო გულის მიხედვით სჯა, რომელიც იმდენათ უფრო ლალია, რამდენადაც დიდი ხნის დადებულია და ახალ კვერცხებს კი იგი ცოტათი ეტყობა. ამ გულის გადიდება ზაფხულში, რასაკვირველია, უფრო ჩქარა ხდება, ვიდრე ზამთარში, მეტადრე თუ კვერცხი ინახება ცხელსა და მშრალს ადგილას. ზოგნი კიდევ კვერცხის სიძველეს უფრო მომუქო ფერით სჯიან და სხვა.

ხშირად კვერცხს ორი გული აქვს ხოლმე და ამისთანა კვერცხები საჩეკად თავის დღეში არ უნდა დაუწყოთ, რადგან თუმცა პირველ ხანებში ჩასახვის შრომა დაიწყობა, მაგრამ მერე მალე უეჭველად გაფუჭდება.

ბ. ჯეხურელი.

(გაკრძელება იქნება).

წერილი სოფლელ მუშას

(მესამე *).

ჩემო ერთგულ მკობელ ბეჯან!

სხვათა შორის შენ მეკითხები: „რანაირად შეიძლება ბჟოლის (თუთის) თესლის მომზადებაო?“ როგორც ეს პირველ წერილშიაც გითხარი, სათესლედ ყოველთვის თეთრი ან და მწვანე ბჟოლა უნდა აირჩიოთ და შემდეგ იმათი თესლი ასე უნდა მოამზადოთ: კარგად ნაყოფებ (კაკლებ) მომწიფებულ თეთრ ბჟოლას შეუფარე ქვეშიდგან ზეწარი ან და ფარდაგი და ამის შემდეგ ძალზედ მოანძრიე მისი ბოლოები (ტოტები). ზეწარზედ ბჟოლას კაკლები ¹⁾ დასცვივა. ამ უკანასკნელს უმწიფარი და უვარგისი კაკლები უსათუოთ უნდა გამოაცალოთ. ამის შემდეგ დანარჩენი ჩაჰყარეთ წყლიან ჭურჭელში (კარდალში) და კარგად მოჰყლიტეთ (გასრისეთ). ასეთი მოჰყლიტის შემდეგ იმათგან უვარგის თესლთაგანები ყველა ზევით ამოცურდება. ამით შენც უნდა ისარგებლო და მალლა ამოცურებული უვარგისი თესლები ფრთხილათ გადარეცხო (გადაწურო). დანარჩენი კარგი თესლები (სათესური) ყველა

²⁾ იხ. „მოგზაურის“ №№ 1 და 2, 1904 წ.

¹⁾ ბჟაღის ნაყოფს კაკლებს ეძახიან.

ფსკერზედ დაიკრიფება. ასეთი ძირზედ დარჩომილი სათესლე შემდეგ ამოიღეთ იქიღვან, დაყარეთ საცერზედ, ასხით ზედ წყალი და თან რეცხეთ მანამდის, სანამ კაკლები კარგად არ დაიფერებინან. მერმეთ აიღეთ საცრიდგანაც, ერთი კიდევ გადაავლეთ წმინდა წყალი, შემდეგ გამოსწურეთ წმინდა ჭინჭში და გაფინეთ ჩრდილში გასაშრობათ. ორი თვის განმავლობაში ამნაირად უნდა ახმო. ამის შემდეგ შეგიძლია ჩაყარო პატარა პარკებში და შეინახო საზამთროდ მშრალ და მოცივო ალაგას.

მაგრამ ჩვენს დალოცვილ ქვეყანაში (ლმობიერი ბუნების წყალობით) არც ამდენი გარჯა დაგჭირდება: ბჟოლის დათესვა ჩვენში მაშინვე შეგიძლიათ, როგორც კი მოამზადებთ სათესლეს (ე. ი. გახმობას და ზამთარში შენახვას აღარ საჭიროებს). ბჟოლის დასათესი მიწა წინდაწინვე უნდა მომზადდეს ამნაირად: შემოდგომაზედ, უკვე შემოკავებული, ადგილი ღრმათ დაბარეთ ან და დახანით. გაზაფხულზედ ხელმეორედ გადავლეთ გუთანის (მიწა გადააბრუნეთ) და შემდეგ კვლავ დაჰყავით. დათესვის წინეთ (მაისში), რომ ახლად მომზადებული ბჟოლის თესლი ერთმანერთს არ აეწებოს, უნდა შეუსვაროთ სათესურს სილა (კარგად აურიოთ ერთმანერთში) და მერმეთ დასთესოთ სიმინდივით, მაგრამ კი ცოტა უფრო მეჩხრათ. ათი-თუთხმეტი დღის შემდეგ თესლი უსათუოთ ამოვა. ცოტა წამოიზარდოს თუ არა, გაამეჩხრეთ; თვითეულ მათგანს (დანარჩენთაგანს) შემოაყარეთ ძირზედ ბლომათ მიწა და დატოვეთ ასე გაზაფხულამდის. მეორე გაზაფხულზედ ძირებზედ შემონაყარი მიწა გამოუშალეთ და კარგათ გამოუწმინდეთ თოხით. თუ ბჟოლები სქლათ გეჩვენოს, გამოსჭერით იმათგან მდარე და უვარგისები. ორი წლის განმავლობაში ბჟოლები საკმაოთ მოიზრდებიან და ამის შემდეგ იმათი გადაარგვა სადაც კი გენებებათ იქ შეიძლება. თუ შენ მოზრდილი (დიდრონი) ბჟოლების დარგვა შემოდგომაზედ გნებავს, მაშინ იმათი დასარგავი ადგილი გაზაფხულზედ უნდა მოამზადო და

თუ დარგვას გაზაფხულზედ აპირებ, მაშინ კი მიწა შემოდგომაზედ უნდა მოუმზადო.

დასარგავი ადგილების მომზადება ამ ნაირად შეიძლება: ამოიღეთ ორმო (ანუ თხრილი) ერთი არშინის (ალაბის) სიღრმეზე. ამასთან უნდა გახსოვდეს, რომ სიგანე ორმოს რაც მეტი ექმნება, იმდენი უკეთესია. ამონაღები მიწა სამათ უნდა გაჰყო: პირველი ნაწილი (თავი მიწა, ხუთი გოჯის სიმაღლემდის) ცალკე დაყარეთ; მეორე ნაწილის (შუაგულის მიწა, ანუ კიდევ ქვევით ხუთი გოჯის სიღრმეზედ ამონაღები მიწა)—ცალკე და ძირის მიწაც—ცალკე (დანარჩენ ექვსი გოჯის სიღრმემდის). ამის შემდეგ ორმოს ფსკერი კარგად უნდა შეუბარო და დასტოვო ასე შემოდგომამდის ან და შემოდგომიდან ზაფხულამდის. როცა მოაწევს გადაარგვის დრო, ამოთხარეთ ფრთხილათ ბუჩოლები, ძირები შეუწმინდეთ (ე. ი. შელახული ნაწილები უსათუოთ უნდა შეაქრათ ბასრი დანით); ძირი თვითეულ მათგანს გადუქვრით ორი გოჯის სიგრძეზედ, ხოლო თავი და ბოლოები კი პირველ კვირტს ზევით ნახევარ გოჯზედ. შემდეგ მოიტანეთ დასარგავ ადგილას. ვინემ რგვას შეუდგებოდეთ, ჯერ ჩაყარეთ თხრილში მისგანვე ამონაღები მიწის პირველი ნაწილიდამ (ე. ი. თავი ანუ ზედა პირის მიწა). თუ ამ უკანასკნელს შენ წელა ჩაჰყრი შიგ (და შიგ ჩანაყარ მიწას არ გადაუწ-გადმოუწევ) იმ შემთხვევაში ასეთ ჩანაყარ მიწას თავისთავათ გაუკეთდება—ძველებურ ფაცხასავით კუშტული. აი, ასეთ კუშტულზედ უნდა დაუშვათ დასარგავი ბუჩოლა თავისი ძირით. მიწის კუშტული (ჩაყრილი მიწა) იმოდენა უნდა იყოს, რომ მისი შემწეობით ბუჩოლას ძირი ორი გოჯით ბალა დადგეს ორმოს ფსკერზედ. ამის შემდეგ შიგ უნდა ჩაუყაროთ დანარჩენი ამონაღები თავი მიწისა (პირველი ნაწილისა), მერმეთ შუაგულიდგან ამონაღები (მეორე ნაწილი) და ბოლოს კი ძირიდგან ამონაღები (ე. ი. მესამე ნაწილი). როცა ორმო ამოიშოს, შემოუბეჭნეთ ბუჩოლას გარშემო მიწა; მორწყევით (წყალი დაუსხით); მიუსვით სარი,

მიაკარით ბჟოლა ამ უკანასკნელს ორს ან სამ ადგილას და დასტოვებთ ასე. ამნაირად გაზაფხულზედ დანარგავ ბჟოლებს²⁾ შემოდგომაზედ გარშემო მიწა უნდა შეუთოხნოთ და ამ უკანასკნელზედ (ე. ი. ამ შეთოხნილ მიწაზედ) მოაყაროთ ნაკელი. გამოზაფხულდეს თუ არა, ამ ნაკელზედ ზევიდგან დააყარეთ უბრალო მიწა და კარგათ აურ-დაურით ერთმანეთში. ამის შემდეგ შენ შეგიძლია იზრუნო მხოლოდ იმაზედ, რომ ბჟოლა მაინცა და მაინც მალლა არ აიჩხოტოს და თან ტოტებიც ბევრი გაიკეთოს. ამ ნაირი სურვილის განხორციელება თუ გნებავს, ასე უნდა გაისარჯო: ჩვენ წინეთ ვსთქვით, რომ დასარგავ ბჟოლას ჯერ ძირების ბოლო და მალლა ტოტები (წვერი) უნდა გადუქრათ და შემდეგ ჩარგოთ მიწაშიო. ერთი წლის შემდეგ ასე დარგული ბჟოლა უსათუოთ ყლორტებით (ამონაყარით) შეიმოსება; სხვათა შორის ორი ყლორტი (ამონაყარი) ასეთ ბჟოლას იმ ადგილასაც ექმნება გამოღებული (ამოყრილი), სადაც შენ შარშან თავი გადუქერი მას დარგვის დროს. აი, სწორეთ ეს ორი ყლორტი უნდა დაუნარჩუნო ეხლა შენ იმას და დანარჩენი კი უსათუოთ შეაწმინდო (შემოსახეპო)³⁾. ბჟოლა, რასაკვირველია, მეორე წელსაც (მეორე გაზაფხულზედ) შეიმოსება ყლორტებით და ამასთან თვითვე იმ ყლორტთაგანს (სულ ხომ ორი ყლორტი დასტოვებთ შარშან), წრეულს ორ-ორი ყლორტი ექმნება გამოღებული, რომელიც უსათუოთ უნდა დაუტოვო (პირველ კვირტთან უნდა გადუქრათ და ისე დასტოვოთ) და დანარჩენი ყლორტები კი წინანდებულად შემოაცალოთ (ძირში მიაქრათ) ისე, რომ ბჟოლის ტანი მარად გაწმენდილი იყოს. ეს ძირში მინათალი ტო-

²⁾ თუ შემოდგომაზედ დარგულია, შესინ კი გაზაფხულზედ უნდა შეუთოხნოთ მიწა.

³⁾ დანარჩენებული ყლორტები პირველ კვირტს ზევით უნდა გადასტრათ და ეგვლა სხვა დანარჩენი კი სულ ძირში მიათალოთ.

ტები გაგლისეთ კუბრით ან და ფისით ⁴). თვითეული წრე-
ვანდელი დანატევი ყლორტები გაის გაზაზაფხულზედ კიდევ
ორ-ორ ყლორტებს გამოიღებს, რომლებიც შარშანდელისე-
ბურად უნდა დაუტევა და დანარჩენები კი შემოაცალო.

ასე უნდა გაიმეორო შენ ყოველ წელიწადს მანამდის,
სანამდის არ მიიღებ იმდენ ტოტებიან ბუოლას, რამდენიც შენ
გესურვება. ასეთი მოქმედებით შენ შეგიძლია ერთ ბუოლას
გააკეთებინო (გამოაღებინო) ორმოცდარვაიდგან მოკიდებული
ოთხმოცდა თექვსმეტამდის ტობი¹. ასეთი ბუოლა (ყოველ
წლობით) კვლავაც შეიმოსება ამონაყარი ყლორტებით, მაგ-
რამ ეს უკანასკნელი შენ ყოველ წლობითვე უნდა გამოუწ-
მინდო ტოტებსა და ტოტებს შუა ⁵). ამნაირად მოშენებული
მრავალ ტოტებიანი ბუოლები ქცევა ადგილზედ სამოცდა ათა-
მდის დაეტევა და ამასთან, რასაკვირველია, იმაზედ მეტს სა-
რგებლობასაც მოგცემს, რამდენსაც იძლეოდა ამდენ ხანს სა-
მი-ოთხი ქცევა ადგილის ბუოლები, მაგრამ კი თავისთავათ ამო-
სულნი. ბუოლისგან ცოცხალი ღობის გაკეთებაც შეიძლება ამ
ნაირად: საღობავ ადგილს შემოარგით ბუოლები ნახევარ-ნახე-
ვარალაბზედ ⁶); თვითეულ მათგანს (როცა მორჩეს კარგად)
გამოაყვანიეთ ორ-ორი ყლორტი (ამონაყარი) და დანარჩენი
კი შეუწმინდეთ (შემოაცალეთ). ერთი წლის შემდეგ (დარ-
გვიდგან) თვითეულ მათგანს თითო-თითო ამონაყარი (ყოლორ-
ტთაგანი) გადაუჭერიო ნახევარი ალაბის სიმაღლეზედ (ეს უკა-
ნასკნელი ყველას ერთ და იმავე კედრით უნდა შეაჭრათ). შე-

⁴) ეხლა უკვე ექვს ტოტიანი ბუოლა გვაქვს.

⁵) თუ ასეთი ბუოლა საფურცლედ გაქვს გაშენებული, იმ შემ-
თხვევაში ხსენებული უღორტების ფოთლებისგანაც შეგიძლია ისარ-
გებლო.

⁶) თუ თხრილი აქვს შემოვლებული, მაშინ უმჯობესია დასთე-
სოთ ზედ.

მდეგ თვითეული დანარჩენი (გადაუქრელი) ტოტთაგანი (თითვეულ ძირზედ) გადმოლუნეთ გადანაჭერი ტოტებისკენ და მიაკარით ამ უკანასკნელთ ბჟოლისავე ქერქით.

ესენი მეორე წელიწადს, რა თქმა უნდა, ყლორტებით შეიმოსება და როცა ეს უკანასკნელი (ყლორტები) ერთმანეთში გაექსვება, მაშინ ასეთი ცოცხალი ღობე მშვენიერი სანახავი ხდება. ამნაირად, ასეთი ღობე ეზოსაც დაგიმშვენებს, ღობის მაგიერობასაც გაგიწევს და თან ფოთლებსაც მშვენიერს მოგკემს ახლად გამოსულ ბობლების (აბრეშუმის ჭიების) დასაპურებლად.

ბჟოლების მოშენებით სხვანაირადაც შეგიძლია ისარგებლო: შემოდობეთ რომელიმე უნაყოფო ადგილი (ქედზედ ან და ეწერზედ); ჯერ დაჰხანით ღრმათ და შემდეგ დასთესეთ ზედ ბჟოლა. როცა ამოვიდეს და კარგად ძირი მოიმაგროს, გამარგლეთ სიმინდსავით და დასტოვეთ ასე სამ წლამდის. სამი წლის შემდეგ შენ მიიღებ იმათგან საკმაოთ დამსხვილებულ სარებს.

ქცევა ადგილზედ ასეთი სარები თორმეტ ათასამდის შეგიძლია მოიყვანო. თითო სარი ბაზარზედ სამ კაპეკამდის ეღირება, მაგრამ შენ ორ-ორ კაპეკადაც რომ გაყიდო თითო, არც იმით წააგებ, რადგანაც შენ ამ შემთხვევაშიაც შეგიძლია აიღო მისგან ორას ორმოც მანეთამდის!..

გარდა ამისა ადგილის დაპატიებას არ იკითხავ? ხსენებულ უნიადაგო მიწას (სადაც ასეთი სასარე ბჟოლებია დათესილი) სამი წლის განმავლობაში აუარებელი (ურციხვი) ბჟოლის ფოთლები დააღებება თავზედ და ამნაირად, უნაყოფო ადგილიც თავისთავათ განაყოფიერდება (გასუქდება).

გარდა ზემონაჩვენები სარგებლობისა, ბჟოლის მოშენებას ბევრი სხვა სარგებლობის მოტანაც შეუძლია, მაგრამ მე აქ მხოლოდ ზოგიერთ მათგანს დავისახელებ. ბჟოლის ნაყოფისგან კეთდება: მურაბა, თათარა (ტკბილის კვერი), ღუშაბა, ძმარი, არაყი და სხვა, ხოლო ფოთლებიდან კეთდება

მშენიერი საღებავი ⁷⁾, რომელზედაც ამდენხანს დაფნის ფურცელს ხმარობდნენ სოფლად. ბეოლის ხე იძლევა აგრეთვე ძვირფას მასალასაც. მაგალითად: მისგან კეთდება ჩანგური, თარი, ურმის ფესვები და ფირფიტები (სოლები), ბასკები; აგრეთვე იძლევა ძვირფასს წნელს, სარებს, შეშას და სხვას... ზემოხსენებულიც საკმაოა იმის დასამტკიცებლათ, თუ რამდენად სასარგებლო და ძვირფასი ხეა ბეოლა და ამიტომ იმათი ბლომათ მოშენება თვითეული სოფლელიოჯახისთვის დიდად ხელ-საყრელია (იხ. ბ-ნ ნ. შავროვის წიგნაკი: „Разведение шелковицы и пользование ею“).

ქვევით შენ ბუნებას ესაყვედურები და სხვათა შორის ამბობ: „ძველად მონაშენი თხილები თუ სადმე გამაჩნდა ყველა გადამიხმა და თუ რომელიმე მათგანი გადარჩა, ისინიც აღარ ისხამენო!“ აქ ბუნება რა შუაშია?! ბაბუაშენი კელენჯუხის მონაშენმა თხილებმა დღეს რომ კარგად არ მოიხსას, ნუ თუ ეს გასაკვირია?! ყველაფერს თავისი დრო აქვს,

⁷⁾ ბეოლის ფოთლებისგან ამნაირად შეკიძლიათ საღებავი გააკეთათ: შემოდგომამდე ბეოლიდგან ჩამონაცვენი ყვითელ-ყვითელი ფოთლები მოაკრეოთ, ჩუარეთ წყალში და ადუღეთ მანამდის, სანამ არ მიიღოთ შეღებილი ნახარში წყალი. შემდეგ ასეთი ნახარში წყალი გაჭყავით ორ ნაწილათ, თვითეული ნახეყარი ცალ-ცალკე მოათავსეთ ქვაბში და ერთს მათგანში ჩუარეთ დანაყილი ქაბი. შესაღებავი ქსოვილი ჩასდევით ჯერ ამ შაბიან ნახარშიში, გაჩერეთ შიგ ხუთ წუთს; შემდეგ აქედგან ამოიღეთ, გასწურეთ კარგად, ჩასდევით ახლა მეორე ქვაბში და აქაც ხუთ წუთს გაჩერეთ. საღებავი ნახარში (ამ დროს) უსათუოთ მდუღარესავით უნდა იყოს ცხელი, რომელშიაც სამჯერ უნდა ჩასდვათ და ამოიღოთ (ჩასხველოთ და გასწუროთ) შესაღები შალეულობა თუ სხვა რამ ქსოვილი. ამის შემდეგ ამოიღეთ, გასწურეთ ჩრდილში და მაშინ მიიღებთ მისგან ოქროს შავარ მყოფითანოთ შეღებილ ქსოვილს.

ჩემო ბებენ! ისინიც მობერდნენ, მოიღალნენ, ძალა გამოე-
ლიათ!.. რაც შეეხება ჩვენში თხილების მოუსავლობას, ამის
შესახებ აი რას მოგახსენებ:

საზოგადოთ შემჩნეულია, რომ დათესვით მოშენებული
თხილი უფრო ადრე აღება გადაგვარების გზას (ველურდე-
ბა), ვინემ გადარგვით მოშენებული თხილები. ხოლო ჩვენში
თვით სათესლეს ამორჩევითაც კი არავინ იწუხებს თავს! ასე
გასინჯეთ, ზოგიერთ ოჯახებში თხილების სიავ-კარგე რამდენ-
იმეთ ჩხიკვებზედაც კია დამოკიდებული!.. თუ ამ უკანასკ-
ნელთ კარგი თხილის კაკალი გამოუსხლტება ნისკარტიდგან,
კარგი დაგემართოს,—თუ არა და ცუდი თხილის კაკლიდგან
ამოსული თხილებიც ხომ უვარგისი და უსარგებლო გამოვა!..
ღიან. თუ ასე შემთხვევით მიწაზედ დავარდნილი თხილის კა-
კალი ღორებსაც გადაურჩა, ის უეჭველად იმავე ადგილას
ამოვა და აი ზოგიერთ ჩვენებურ ოჯახებში თხილების მოვ-
ლა-მოშენებაც, ხშირად მარტო ამით თავდება!!...

თქმა არ უნდა, რომ ამნაირად ამოსული თხილები მხო-
ლოთ შემთხვევით შეიძლება კარგი გამოდგეს და ამიტომ
აღარც ჩვენ უნდა გვიკვირდეს იმათგან მოუსავლობა... ვი-
საც დათესვით თხილების მოშენება უფრო ეადვილება, იმან
უსათუოთ თესლის ღირსებასაც დიდი ყურადღება უნდა მი-
აქციოს და ამიტომ, შენც თუ ფიქრობ თხილების დათესვით
მოშენებას, გირჩევ ასე მოიქცე: ჯერ იშოვნე (ან თხოვნით
ან ყიდვით) სადმე კარგი ღირსების და მომსხმელი ჯიშის თხი-
ლები (ერთ-ორ ძირამდის). ეს უკანასკნელნი, როცა მომწი-
ფდეს, დარეკე; მერმე გამოარჩიე იმათგან კარგისგან-კარგი
კაკლები (სათესლე) და ჩაფალი საგანგებოთ მომზადებულ
კვლებში (მწყობრ-მწყობრათ) ორი თითის დადების სიღრმე-
ზედ. დასათესი მიწა ალქატი (ფხვიერი) და თან უყი ან და
ნაკელიანი უნდა იყვეს. ოქტომბერში (მწიფობისთვის) და-
ნათესს თხილებს აპრილის პირველ რიცხვებში (გაზაფხულ-
ზედ) უსათუოთ მიწა უნდა შეუფშენათ, მაგრამ ისე ფრთხი-

ლად კი, რომ თესლები (თხილის კაკლები) მიწაში არ შენ-
ძრიათ. ასე დათესილი და მოვლილი თესლი მაისის პირველ რი-
ცხეებში უსათუოთ ამოვა. თუ ზამთრის განმავლობაში თავვე-
ბმა დაუწყონ ჭამა სათესურს, იმ შემთხვევაში სჯობს მარტში
დასთესოთ. ხოლო, მარტში დასათესი თხილი ზამთარში ამნა-
ირად უნდა გქონდეს შენახული: ჩაყარეთ რიგ-რიგით გარეცხი-
ლი სილა და მათზედ თხილის კაკლები რომელიმე ქურჭელში
(ყუთში ანუ ქილაში), დახურეთ და დადგით ისეთ მოცივო ად-
გილას, სადაც მზის სხივების სითბო ან ცეცხლისა არა სწვდებ-
ოდეს. ამასთან უნდა ეცადოთ, რომ ყუთში სილა მარად სვე-
ლი იყოს (ამისთვის საჭიროა სუბუქათ წყლით მორწყვა). ამ-
ნაირად შენახული თესლი თქვენ შეგიძლიათ დასთესოთ მა-
რტში, მაგრამ ისე კი, როგორადაც ეს ზემოთ მოგახსენეთ.
როცა დანათესი ამოვიდეს და ცოტა წამოიზარდოს, მაშინ
იმათ ძირები გამოუწმინდეთ ბალახებისგან, ხოლო ზაფხულო-
ბით კი (როცა გვალვია) კარგად მორწყევით. თუ ამნაირად
მოუვლით, ისინი ერთი წლის განმავლობაში ნახევარ ალაბის
სიმადლენი შეიქმნებიან. მეორე წელიწადს იმათი გადარგვა
შეიძლება მეორე კვალზედ, მაგრამ უფრო მეჩხრათ (ბუჩქებს
შორის ერთი ფეხის ნაბიჯი უნდა დასტოვოთ).

მესამე წელიწადს ხელ-მეორედ უნდა გადირგას ისინი,
მაგრამ ისე კი, რომ ეხლა იმათ შორის ორ-ორი ფე-
ხის ნაბიჯი დასტოვოთ ერთის მაგივრად. თუ მოთმინე-
ბა გეყოფათ და მესამეჯერაც (გაზაფხულზედ) გადარგავთ, ნა-
მეტანს კარგს იზამთ, მით უფრო, რომ ასეთი რამდენჯერმე
გადარგვა (დანათესი თხილებისა) სამერმისოთ იმათ ღირსება-
ზედ კარგ გავლენას იქონიებს. ამის შემდეგ შენ შეგიძლია
ისინი სამუდამოთ გადარგა წინდაწინვე იმათთვის მომზადებულ
ადგილზედ. მეოთხე თუ მეხუთე წელს ისინი უკვე გამოისხ-
მენ ნაყოფს. მაგრამ აქ საქმე იმაშია, რომ დათესვით მოშე-
ნებული თხილები უფრო ადრე ადგებიან გადაგვარების გზას,
ვინემ დარგვით მოშენებული. უკეთ რომ ვსთქვათ, დანათესს

თხილებს დროთა განმავლობის შემდეგ კაკლები უფუტურდებათ და ნაკლებათაც ისხმენ.

ხსენებული ნაკლის თავიდგან ასაცილებლად, შენ ამნაირად უნდა მოიქცე: როცა დათესილი თხილები ამოვლენ და ცოტას მოიზრდებიან, ისინი ამავე დროს ამონაყარსაც ამოუშვებენ ზევით (თავიანთი ძირებიდგან), რომლებიდგანაც შენ უნდა ისარგებლო: ასეთი ამონაყარი ამოჰყოფს მიწიდგან თავს თუ არა, მაშინვე უნდა შემოაყარო გარშემო მსუქანი და ნოყიერი მიწა ოთხი თითის დადებამდე; ეს იქმნება საჭირო ადრე გაზაფხულზედ ან და შემოდგომამდე. შემოყრილი მიწა ფოთლებით უნდა მოჰფინო, რომ მიწა არ გამოუხმეს ამონაყარს. რამოდენიმე ხნის განმავლობაში თვითეული მათგანი წვნიკ ძირებს გაიკეთებს, და მაშინ შეგიძლიან ის ძირიანი ამონაყარი ცალ-ცალკე ფრთხილათ ამოიღო. ასეთი ძირები უნდა მოაშორო დედა ძირს სწორეთ იმ ადგილის ქვევიდგან, საიდგანაც მას გამოშვებული აქვს ახალი ძირები და შემდეგ სამუდამოთ გადარგა, იმათვიან უკვე მომზადებულ ადგილზედ. გადარგვა და თვით მოვლაც ამათაც ისეთივე უნდა, როგორაცა ზემოთ მოგახსენე. თუ რომელიმე ამონაყარმა ძირები არ გაიკეთოს, მაშინ ამნაირად გაისარგეთ: ასეთი ამონაყარის მახლობლათ დაჰყარეთ რამოდენიმე ახალი მიწა. მერმე მის საპირდაპიროთ გათხარეთ ოთხი თითის დადების სიღრმეზედ მიწა, შემდეგ ფრთხილათ გადმოლუნეთ ეს ამონაყარი და ჩააწვინეთ შიგ ისე, როგორაცა ამას ვენახს უშვრებით. ამასთან ის კედარო, რომლითაც ამონაყარი წევს მიწაში (ვინემ დააწვენდეთ) რამოდენიმე ადგილას შეუხსერეთ დანით და შემდეგ რამოდენიმე შეულახავი კვირტებით წვერი მიწიდგან ზევით ამოაყოფინეთ. როცა ამას შეასრულებთ, დაყარეთ ჩაწვენილს ამონაყარს (რომელიც უკვე კვალშია ჩაწვენილი) კარგი მიწა, მოაფინეთ ზევიდგან ფოთლები და ყური უგდეთ, რომ ეს მიწა არ გამოუხმეს მას. ასე დაწვენილი ამონაყარი შემოდგომისთვის უსათუოთ ძირებს გაიკეთებს. კიდევ უკეთესი იქმნე-

ბა, თუ შენ იმათ ორ წლამდის დააცლი და მხოლოდ შემდეგ გადარგავ სამუდამოთ დანიშნულ ადგილზედ. თუმცა თხილი საზოგადოთ სათუთი არ არის და ჩვენში ის თითქმის ყველა გვარ მიწაზედ ხეირობს, მაგრამ მაინც სასურველია, რომ იმათ მოსაშენებლად უფრო მჩატე და ფხვიერ მაწას მოსძებნიდეთ, მაგრამ არც ნამეტანი გამომხმარი უნდა იყოს მიწა და არც სველი. თუ ასეთი ადგილი არ გეშოვებათ, მაშინ უმჯობესია იმათ დასარგავთ ორმოები მოზრდილ-მოზრდილი ამოთხაროთ და ვინემ შიგ თხრილებს ჩარგვას შეუდგებოდეთ, ისინი (ასეთი ორმოები, თხრილები) მჩატე და ფხვიერი მიწით ამოავსოთ. ასეთ ორმოებში ჩარგული თხილი მშვენივრად იხარებს. ამასთანავე მარად უნდა გახსოვდეთ, რომ გაწმენდის დროს თხილების შეკოდვა, ან და იმათი კვირტების ხელით შეელა ფრიად მავნებელია. „ამნაირად მონაშენ თხილებს შეუძლიათ კარგი ნაყოფის ძლევა ოცდაათ წლამდის. მაგრამ შენ შეგიძლია გაახლებით თხილებს შემდეგისთვისაც განაგრძობიო ნაყოფის ძლევა ამნაირად: როცა თხილის ხე მობერდეს, გადახერხე ის თოთხმეტი ვერშოკის სიმაღლეზედ (მიწიდგან მოკიდებული თითქმის ერთ ალაბზედ); გარშემო მოუთხარე მიწა ძირებამდის (ხის გარშემო ორი ალაბის სიფართეზედ) და იმათ ადგილას ჩაჰყარეთ ამ ამოთხრილში სხვა ახალი, მაგრამ კი ნოყიერი და მსუქანი მიწა. ამის შემდეგ იმათი ძირები და ტანიც ამოიყრის ახალს ტოტებს. ამ ამონაყართა შორის შენ უნდა დასტოვო პირველ წელიწადს მხოლოდ უფრო მძლავრები და მოზრდილნი. მერმე დანარჩენებშიაც გამოაკლებ, ნელ-ნელა, უსუსურებს და შენთვინ უვარგისებს. და რაკი დაიყვან იმათ რაოდენობას საჭირო რიცხვზედ (იმდენზედ, რამდენიც შენ გესაჭიროება), მაშინ ამ ტანის დანარჩენიც (რომელიც ამას წინეთ ერთი ალაბის სიმაღლეზედ გადახერხე) შიგ ძირში (მიწის სიტოლიეთ) უნდა მიაჭრა, გადახერხო. ხსენებული მოქმედება შენ მალე დაგარწმუნებს, რომ ამნაირად გაახლებული თხილები არამც თუ ახლად მოშენებულზედ ნაკ-

ლექს, არამედ, ხშირათ, გაცილებით მეტ მოსავალსაც კი იძლევიან!.. თუ შენ გინდა თხილები ბლომად მოაშენო, მაშინ ასე უნდა მოიქცე: დარგევი კვლებში თხილები მწყობრ-მწყობრად ისე, რომ პირველი კვალის თხილები არ ხვდებოდეს პირდაპირ მეორე კვალის თხილებს, ე. ი. პირველი კვალის თვითეული თხილის ბუჩქი უნდა იდგეს იმ თავისუფალი ადგილის პირდაპირ, რომელიც დატოვილი იქნება მეორე კვალის თხილების ორ ბუჩქთა შორის, ანუ ორ ძირთა შორის და ამასთან თვითეული თხილის ბუჩქი დაშორებული უნდა იყოს ერთმანეთზედ ოთხ ალბ ნახევარზედ მაინც.

ამაზედ ნაკლებ სარგებელს შენ არც თხილებით ტყის მოშენება მოგიტანს. ამისთვის საჭირო იქნება მხოლოდ იმათი (თხილების) დათესვა და მერმეთ სიმინდივით გამარგვლა. ასე მოშენებულ თხილის ტყეს, გარდა ნაყოფისა, სხვა მრავალ-გვარი მასალის მოცემაც შეუძლია; მაგალითად, საძირეების და სატკეჩეების მოცემა, რომლებიც საჭიროა კალათების, გოდრებ-გიდლების და სხვა ამგვარების დასაწნავათ.

ერთი გოდორი, ჩვენში შვიდი აბაზიდგან ორ მანეთამდის ღირს, კალათი — ოთხ აბაზამდის და გიდელი ექვს-შვიდ აბაზამდის!! ასეთი სიძვირე (დიდი ფასი) გამოწვეულია, რასაკვირველია, ხსენებული ჭურჭლების დასაწნავ საძირეების და სატკეჩეების სიძვირის გამო. ჩვენში ხსენებულ ჭურჭლებს თხილის საძირეებიდგან და ტკეჩებისგან აკეთებენ ხოლმე⁸⁾, მაგრამ დღეს ამ უკანასკნელის შოვნა იმდენათ გაძნელდა, რომ ერთი გოდორის დასაწნავ სატკეჩის მოძებნაზედ მუშას ორ დღემდის უცდება და აი, სწორეთ ეს არის თავი მიზეზი ხსენებული ჭურჭლების სიძვირისა და თვით იმისაც კი, რომ იმათ

⁸⁾ სურათს ძირებიდგანაც აკეთებენ, მაგრამ ეხლა ეს უკანასკნეული აღარ იშოვება თათქმის.

წინას ასე იშვიათათ-ლა მისდევენ ჩვენში. ეხლა კი შენ, ჩემო მეზობელო, სულ ადვილათ შეგიძლია ხსენებული დაბრკოლებანი თავიდან აიშორო თხილების ტყვედ გაშენებით და მის შემწეობით მიჰყო ხელი კალათების და გოდრებ-გიდლების დაწვნა-დაკეთებას გასასყიდათ. ასეთ მოქმედებას არამც თუ მარტო შენთვის, არამედ მთელი ჩვენი ქვეყნისთვისაც დიდი მნიშვნელობა ექმნება⁹⁾, მით უფრო, რომ ამ შემოსავლიანი მოქმედების შესრულება ოჯახში, შენ ისეთ დროსაც შეგიძლია, როცა გარეთ სხვა არაფრის გაკეთება არ შეიძლება, მაგ., რო-რა წვიმებია ან ზამთარი

ყველაზედ უწინ ასეთი მოქმედების ნაყოფიერებას შევეციამ მიაქცია ყურადღება; შევეციიდგან გადმოიღო ეს ხელობა გერმანიამ და გერმანელებისგან კი ავსტრო-უნგრეთმა. მარტო (სხვადასხვა სოის) კალათების წვნით გერმანიას ექვს მილიონ მანეთზედ მეტი შემოსავალი აქვს!.. შემოხსენებულ ქვეყნებში სოფლელნი ისე დახელოვნებულნი არიან კალათების დაწვნაში, რომ თვითელი მათგანი, ამ ხელობით თორმეტედგან ხუთმეტ მანეთამდის ღებულობს კვირაში და ისიც ისეთ დროს, როცა სხვა არა იმუშავებარა!.. ეხლა ერთი ვიკითხოთ: იქ, სადაც ისინი ერთს კვირაში ხუთმეტ მანეთს იღებენ, ნუ თუ ჩვენ ხუთის ადებსაც ვერ მოვახერხებთ?!... ნუ თუ ჩვენ არ შეგვიძლია იმავე საქმეში დახელოვნება და გამოწრთვნა?! თვეობით, რომ ოც-ოცი მანეთი შემოიტანოს ღარიბი ოჯახის პატრონმა სახლში და იგიც ზამთრის დღეებში, ეს რამხელა (რამოდენა) საქმე იქმნება მისთვის?! ზამთარში კი არა, ჩვენში ისეთ დროსაც კი გარბიან ქალაქებში თვიურ ქირაზედ, როცა სოფლად მუშაობა სდულს და გადმოდულს (ყანების დამუშავების დროს). მერმე რამდენს ღებულობს იქ არ

⁹⁾ ასეთ სარგებლიან მოქმედებაზედ შენ სხვებიც მიგბაძვენ და ქვეყნისთვის მნიშვნელობაც ამაში გამოიხატვის.

იკითხავთ?—ბევრი, ბევრი ხუმრემეტიდგან ოც მანეთამდის აი-
 ლოს. ამათში ათიდგან ხუმრემეტი მანეთამდის თავის თავზედ ეხა-
 რჯება და, მაშასადამე, იგიც დიდი ღვთის წყალობა იქნება,
 თუ ხუთ მანეთამდის ოჯახს ჩამოუტანა. აი, უმეცრებაც ამასა
 ჰქვია, რომ ხუთი მანეთის საძებრად სხვაგან გავრბივართ მა-
 შინ, როცა ამავე დროს ოცი მანეთის აღება (შოვნა) თავი-
 სავე ოჯახში უფრო აღვილათ შეგვიძლია!!... (იხ. ბ-ნ ვ. პა-
 შკევიჩის და ვებერის წიგნაკები: „Орѣхъ лѣсной и его
 культура“ и „Карзиночное производство“).

მარად შენის ბედნიერის და კმაყოფილის ცხვენების მონატრე
 ტ. ართშელასი.

მატერიალისა და მატერიალური ეკონომიკის სამეცნიერო შრომა.

ქვეყნიერების გაჩენა და მატერიალის სისტემიანობა.

წარმოვიდგინოთ შემდეგი რამ: მთელ ქვეყნიერების უსაზღვრო სივრცე-მანძილში არა რაა: არც ვარსკვლავები და არც მზე და მის გარშემო მავალი ჩვენი დედა-მიწა და სხვა შვიდი პლანეტა. მთელ ქვეყნიერების უზომო სივრცე-მანძილი ერთითაა სავსე, რაღაც ძლიერ თხელ მატერიათა. წარმოვიდგინოთ ახლა, რომ ამ ერთით დაჭერილ სივრცე-მანძილში ერთგან 4 ატომია გაფანტული, ასე რომ ერთმანერთზე რამდენიმე ვერსტზე არიან დაშორებულნი. ამ 4 ატომში ერთი მჟავადანია, ერთი აზოტი და ორიც წყალდანი. რა დაემართებათ ამ ატომებს? ეს 4 ატომი წარმოადგენს მატერიას და, მაშასადამე, ოთხსავეს ერთი ძირეული თვისება სჭირთ მატერიისა — მიმზიდველობა, ე. ი. ერთმანერთს შორიდამვე იზიდავენ. მიმზიდველობის გარდა ერთი სხვა ძირეული თვისებაცა სჭირთ ქიმიური ნათესაობა; მჟვედანს შეუძლიან აზოტი შეიერთოს და წყალდანიცა, მაგრამ წყალდანს რჩეულობს, მასთან უფრო მეტი ნათესაობა აქვს. მხოლოდ ამ ორ თვისებაში — მიმზიდველობა და ქიმიურ ნათესაობაში, — ის გარჩევაა, რომ ატომები პირველს შორითგანვე იჩენენ, მეორეს კი, — ქიმიურ ნათესაობას, — მხოლოდ მაშინ, როდესაც ძლიერ ახლოს არიან ერთ-

მანეთზე. მაშასადამე, ასე დაფანტული რომ წარმოვიდგინოთ ეს 4 ატომი, ქიმიური ნათესაობა მათ შორის დადუმებული იქნება და მხოლოდ მიმზიდველობა იმოქმედებს. ატომები შორიდანვე დაუახლოვდებიან ერთმანერთს და ერთ ჯგუფად შეიკრებიან. იმ წამსვე, როგორც კი მიეხლებიან ერთმანერთს, ქიმიური ნათესაობაც იჩენს თავს: მჟავდანი წყალდნის ორ ატომს უფრო ახლო მიიკრავს,—გაჩნდება წყლის სამ-ატომიანი მოლეკულა; აზოტი კი, როგორც მეტიწარა, ამ მოლეკულას გვერდით ამოეჩრება, რადგან წყლის მოლეკულა და აზოტი ერთმანერთს იზიდავენ მიმზიდველობის ძალით. სწორეთ რომ ვსთქვათ, ეს ქიმიური შეერთება იმ წამსვე არ მოხდება, რადგან შორიდან გამოქანებული ატომები ისე მძლავრად მიეხლებიან ერთმანერთს, რომ იმ წამსვე უკუ-აგდებენ ერთიმეორეს, ისე, როგორც ბურთს მოსდის იატაკზე რომ ვარდება. ბურთი, თუ რეზინისაა, რამდენჯერმე ახტება თავის-თავად და თუ დიდ სიმაღლიდანაა ჩამოგდებული ეს ახტომ-დაახტომა რამდენჯერმე განმეორდება და ყოველჯერ ნაკლებ და ნაკლებ სიმაღლით. იგივე დაეშრება ჩვენს 4-ს ატომს და ქიმიურ შეერთებამდინ ჯერ ბევრჯელ, იქნება რამდენიმე ათასჯერ, მიეხლებიან და უკუ-აგდებენ ერთმანერთს ნაკლებ-დანაკლებ ძალით. ბოლოს, ისეთი წამიც დადგება, რომ ეს უკუ-გდება შეწყნარდება და მაშინ მჟავდანს ორი წყალდანი მძლავრად შეეტაკება ქიმიურ ნათესაობის ძალით. ახლ ამ შეტაკებით აღძრული რთოლვა წინანდელ რთოლვას მიემატება, მიმზიდველობით წარმომდგარს და მისუსტებულსა. ამ გვარად ჯგუფის ატომები ხელმეორედ დაიწყებენ რთოლვას და ბოლოს დაწყნარდებიან. აქამდინ ჩვენ ამ 4 ატომზე ისე ვლაპარაკობდით, თითქოს ეთერი არ არსებობდეს, ის ეთერი, რომელიც ყოველ ატომს გარს არტყია. რა მოუვა ეთერს ამ 4 ატომიან ჯგუფის გაჩენაზე? რადგან ჯგუფის ატომები ერთ ხანს რთოლვაში არიან, ამიტომ ეთერსაც შეეყრება ეს რთო-

ლვა; ჯგუფის გარშემო ეთერში ტალღები გაჩნდებიან და დაიშლებიან ყოვლის მხრით.

ამ გვარად 4 ატომისაგან წარმოსდგა ერთი ჯგუფი, მხოლოდ ეს ჯგუფი ორ ნაწილისაგანაა შემდგარი: წყლის მოლეკულისა და აზოტისაგან. ამ ორ ნაწილს მიმზიდველობის ძალა აერთებს ერთ ჯგუფად, მოლეკულას კი ქიმიური ნათესაობა. მოლეკულაში ატომების დამოკიდებულება ქიმიურ ნათესაობით წარმოსდგება; მოლეკულისა და აზოტის დამოკიდებულება კი—მიმზიდველობით.

როდესაც მატერია ერთადაა, ისე, რომ მისი ნაწილები ერთმანერთის დამოკიდებულებაში არიან, მაშინ ამ შეერთებულ მატერიას სისტემა ჰქვია. მაშასადამე, ჩვენი 4 ატომიანი ჯგუფი სისტემაა. თავის რიგზე წყლის მოლეკულაც სისტემაა; მთელ ჯგუფის სისტემა მიმზიდველობითაა შემდგარი და მოლეკულის სისტემა კი ქიმიურ ნათესაობით.

წარმოვიდგინოთ ახლა, რომ იმ დროს, როდესაც ჩვენი 4 ატომიანი სისტემა ჩნდება, მის ახლოს სხვა სისტემა არსებობს, მაგ., სხვა რამ მოლეკულა; ადვილად მისახვედრია, რომ თრთოლვა ჩვენი სისტემის ატომთა, შეხლებით აღძრული, ერერზე გადავა, იქ ტალღებს გააჩენს, რომლებიც ირიგვლივ გაიფანტებიან და სხვათა შორის მეზობელ მოლეკულასაც მიეხლებიან, მის ატომებს შესძრავენ და აათრთოლებენ. თუ ეს მოლეკულა ჩვენს მოლეკულას ძლიერ შორს უდგა, იქამდინ მისულ ტალღებს იმდენი ძალა აღარ ექნებათ და ამიტომ ძლიერ სუსტი თრთოლვა შეეყრება იმ მეზობელ სისტემას. ამ გვარად, ორ სისტემაში ერთის თრთოლვა მეორეს ეყრება და ამ შეყრილ თრთოლვის მეტ ნაკლებლობა ამ შემთხვევაში ორ გარემოებაზედ დამოკიდებული: მანძილზე, რომელზედაც ერთმანერთზეა დაშორებული ორი სისტემა და აგრეთვე თრთოლვის სიძლიერეზე, რადგან თუ ერთი სისტემის ატომები სუსტად თრთოლვენ—სუსტ თრთოლვასვე შეჰყრიან მეორე სისტემას ეთერის შუამავლობით.

ესთქვათ ახლა, რომ ჩვენ 4 ატომიან სისტემის სიახლოვეს რომელიმე სხვა დიდი სისტემაა გაჩენილი, რომელიც მრავალ ათას მოლეკულებისაგანაა შემდგარი; ესთქვათ აგრეთვე, რომ ეს დიდი სისტემა ახლათაა გაჩენილი და ამიტომ მისი მოლეკულები ჯერ ისევ სწრაფად რთოლვენ. ძნელი არ იქნება წარმოვიდგინოთ, რა დიდ ღელვას გააჩენს ეს სისტემა გარე მყოფ ეთერში. სისტემა მრავალ ათას ატომებისაგანაა შემდგარი; ყოველი ატომი თრთის და ეთერს აღელვებს და მრავალი ათასი ატომი ხომ მრავალ ათასჯერ მეტ ღელვას გააჩენს ეთერში და მაშასადამე ჩვენ 4 ატომიან სისტემასაც დიდ ღელვას შეჰყრის. ამ 4 ატომიან სისტემაში, როგორც უკვე ესთქვით, ორი ძალა მუშაობს: მიმზიდველობა, რომელიც აზოტს და წყლის მოლეკულას ერთად აკავშირებს და ქიმიური ნათესაობა, მჟავდანისა და ორ წყალდნის მაერთებელი. ქიმიურ ნათესაობის ძალა მიმზიდველობაზე გაცილებით უფრო მძლავრია; ამიტომ ამ 4 ატომიან სისტემას დიდი სისტემის თრთოლვა რომ შეეყრება, შეიძლება, ეს შეყრილი თრთოლვა ისე ღონიერიც არ იყოს, რომ წყლის მოლეკულას რამე დააკლოს, რადგან მისი 3 ატომი მძლავრათაა შეერთებული. ამ შემთხვევაში შეყრილი თრთოლვა აზოტისა და წყლის მოლეკულისაგან შემდგარ სისტემას ავენებს, რადგან მათ შორის მიმზიდველობა ძლიერი არაა. დიდ სისტემიდან წარმოსული თრთოლვის ტალღები აზოტსა და წყლის მოლეკულას აათრთოლებენ და თუ ეს ეთერის ტალღები საკმაოდ ღონიერებია, რამდენიმე მიხლებაზე ორთავეს გაჰფანტავენ და სისტემა დაიშლება. შეიძლება მთლად არ გაჰფანტოს და მხოლოდ ერთმანერთს მოაშოროს რამე მანძილზე. შემდეგ, დიდ სისტემის თრთოლვის შესუსტებაზე, აზოტისა და წყლის მოლეკულა ისევ შეერთდებიან მიმზიდველობით; ასე რომ ხელმეორედ მიეხლებიან ერთმანერთს და ისევ შეთრთოლდებიან. მოლეკულების თრთოლვა და ღელვა დიდ სისტემაში შეიძლება ისეთი დიდი ძალისაგან იყოს, რომ მისგან წარმოსულმა ეთერ-

რის ტალღებმა არამც თუ მიმზიდველობას დააკლონ რამე, არამედ თვით ქიმიურ ნათესაობასაც გადააჭარბონ. მაშინ ჩვენნი 4 ატომიანი სისტემა მთლად დაიშლება და ატომებათ დაიფანტება სივრცე-მანძილში. ერთი გარემოება განგებ დავიფიწყეთ ამ ჩვენს ახსნაში. ჩვენ წარმოვიდგინეთ ორი სისტემა: ერთი 4 ატომიანი და მეორე მრავალ ათას მოლეკულებისაგან შემდგარი; დიდ სისტემის გავლენა პატარაზე იმაში გამოიხატება, რომ თავის რთოლვას ჰყურის პატარასა ეთერის შუამავლობით. რამდვილათ კი სხვა რა მოხდება: დიდი და პატარა სისტემა შორიდანვე მიიზიდავენ ერთმანერთს მიმზიდველობის ძალით, ერთმანერთს მიეხლებიან და ერთ სისტემად შეერთდებიან; პატარა სისტემის ატომები დაიშლებიან და შეერევიან დიდ სისტემის ატომ-მოლეკულებს, სწრაფად მორთოლვარებს. თუ ორი სისტემა ერთმანერთს მოშორებით უდგას და არ ერთდება მიმზიდველობის ძალით, ამისი მიზეზი უნდა რამე იყოს, მაგ., ორი სისტემის იქით სხვა სისტემები დგანან და ისინიც იზიდავენ მათ თავისკენ და არ უშვებენ მათ შეერთდნენ. მიზეზი შეიძლება სხვაც იყოს: პატარა სისტემა დიდს გარს უვლის დიდის სისწრაფით. ჩვენ ერთგან ავხსენით ეს გარემოება და მაგალითად წისქვილის ქვა მოვიყვანეთ. წისქვილის ქვის ნაპირზე ლუკმა პური ან კენჭი რომ დავდოთ, წისქვილის ქვა მას განზე გადისვრის ტრიალის დროს. მაშასადამე, დიდ სისტემას რამე მიზეზით პატარამ გარს რომ დაუაროს, ამ პატარას განზე გადავარდნის ძალა ექნება, ე. ი. ეცდება დიდს მოშორდეს. მაგრამ რადგან იმავ დროს მათ შორის მიმზიდველობაც მუშაობს, პატარა დიდს ვერ მოშორდება და მუდმივ გარს დაუვლის. რალა თქმა უნდა, რომ ამ შემთხვევაშიც დიდ სისტემის ატომ-მოლეკულების თრთოლვას იგივე გავლენა ექნება პატარაზე.

ყველა ის, რაც ავხსენით, როგორც ვხედავთ, ადვილად გასაგებია და ძლიერ გამოგვადგება ეს წინასიტყვა იმის ახსნაში, თუ როგორ გაჩნდა ქვეყნიერება, რომელზედაც ახლავ

დავიწყობთ მოკლე საუბარს. ქვეყნიერების გაჩენაზე ჩვენ იქნება შემდეგში მოგვიხდეს ვრცელი საუბარი, აქ კი ამაზე ახლა მოკლეთ მაინც უნდა ვსთქვათ ორიოდ სიტყვა. ამას იქით ჩვენ კარგა ხანს სხვადასხვა ძალებზე უნდა ვისაუბროთ და რადგან აწინდელ ძალთა დასაბამი უმეტეს ნაწილად პირველყოფილ მატერიის მოძრაობაშია, ამიტომ ამ დასაბამით უნდა დავიწყობთ ეს საუბარი და ავხსნათ, როგორაა, რომ ახლანდელ ძალთა სათავე უმეტეს ნაწილად იმ პირველყოფილ მატერიის მოძრაობაშია. ამის ახსნა და ქვეყნიერების გაჩენაზე საუბარი ერთი და იგივეა, როგორც ახლავე ვნახავთ.

ჩვენ უკვე ვიცით, რომ დედა-მიწის მასალა 80 ელემენტის ატომებისაგანაა შემდგარი. შემდეგში მკითხველი ნათლად გაიგებს, რაგვარ ხერხით (სპეკტრულ ანალიზით) მიაგნეს მეცნიერებმა, რომ არამც თუ ჩვენი დედა-მიწა, არამედ მთელი სამყაროც, თვის უთვალავ ვარსკვლავ-ქვეყნებით, იმავე ქიმიურ მასალისაა, რომ მთელი სამყარო მასალით ერთ-გვარია. ზოგიერთმა მოსაზრებამ აფიქრებინა სწავლულებს, რომ მთელი ქვეყნიერების მატერია ყოველთვის ვარსკვლავ-ქვეყნებად არ უნდა ყოფილიყო დანაწილებული და მთელ სამყაროს სივრცე-მანძილში ერთგვარად იყო გაფანტული რიცხვ-უთვალავ მილიონ თავისუფალ ატომებათ. ამ მოსაზრებამ შემდეგი კითხვა წარმოაყენა: როგორ მოხდა, რომ ასე ერთგვარად გაფანტული მატერია როდესღაც სხვადასხვა ვარსკვლავ-ქვეყნებად დანაწილდა და შეგროვდა? შეიძლება თუ არა ქვეყნიერების ეს გაჩენა მატერიისავე ძირეულ თვისებით აიხსნას—მიმზიდველობით და ქიმიურ ნათესაობით?

ქვეყნიერების გაჩენის მეცნიერულად ახსნა რამდენიმე სწავლულმა სკადა და მათში ყველაზე მეტად სამმა გაითქვა სახელი: გერმანიელ ფილოსოფოსმა კანტმა (რომელიც წინ მეცნიერების მიმდევარი იყო, შემდეგ კი გადუღა მას და ფი-

ლოსოფოსობა დაიწყო), ფრანგმა სწავლულმა სიმონ ლაპლასმა და ამ ბოლოს დროს ფაიმაც (Faye). სწავლულთა უმეტესობას ფაის სწავლის უფრო სჯერათ, რადგან ჩვენი დროის მეცნიერულ სწავლა-თეორიებს ეს უფრო შეეფერება, საზოგადოთ კი სამივე სწავლა ძლიერ წააგავს ერთმანერთს.

ამ წერილის დასაწყისში ჩვენ წარმოვიდგინეთ, რომ მთელი ქვეყნიერების უსაზღვრო სივრცე-მანძილი, რომელიც ეთერთაა დაჭერილი, 4 ატომს გარდა არა რა საგანს არ შეიცავს. ვსთქვათ ახლა, რომ მთელი ეს სივრცე-მანძილი რიცხვუთვალავ მილიონ ატომებითაა სავსე; ეს ატომები 80 ელემენტის ატომებია. როგორც ახლად დაგვილი ოთახი ბუქითაა სავსე, მტვრის ნამცეცებით, აგრეთვე მთელი ქვეყნიერება ამ თავისუფალ ატომებითაა გავსილი. ასეთ ყოფაში იყო როდესაც სამყაროს მასალაც. ამ ატომებს ორი ძირეული თვისება სჭირთ: ქიმიური ნათესაობა და მიმზიდველობა. ამ ორ თვისებაში, როგორც უკვე ვსთქვით, გარჩევა ისაა, რომ ატომები მიმზიდველობას შორიდგანვე იჩენენ, ქიმიურ ნათესაობას კი მხოლოდ მაშინ, როდესაც ძლიერ ახლოს არიან ერთმანეთზე. მაშასადამე, ასე დაფანტულები რომ წარმოვიდგინოთ ეს ატომები, ქიმიური ნათესაობა დადუმებული იქნება და იმოქმედებს მხოლოდ მიმზიდველობა, — ატომები ერთმანერთისკენ გაიწევიან დასაახლოვებლად, — გაჩნდება ატომების მოძრაობა.

აქ ერთი რამ უნდა ავხსნათ, რომლის ცოდნა ძლიერ საჭიროა სამყაროს გაჩენის შესაგნებლათ. ყველას უნახავს წყლის მორევი; რომ დავაკვირდეთ ამ რგვლათ მოტრიალე წყალს, ვნახავთ, ამისი მიზეზი ისაა, რომ იმ ალაგას, სადაც მორევი ჩნდება, წყალს რამდენიმე მხრის დენა აქვს. მაგ., თუ მომდინარე წყალს გზაში კლდე დახვდა, წყალი უკუ-ვარდება და მის შემდეგ მოსულ წყალს უხვდება წინ. ამ შემთხვევაში წყალში ორი პირის-პირი დენაა. ყოველთვის, როდესაც წყალში რამდენიმე მხრის დენა ერთმანერთს უხვდება, მორევი ჩნდება, ე. ი. წყლის რგვალი ტრიალი. იგივე ხდება ჰაერ-

შიც, როდესაც ორ მხრის ქარი, ე. ი. ჰაერის ორ-მხრივი დენა ერთმანერთს შეხვდება და გრიგალს და კორიანტელს აჩენს, რამელიც იგივე მორევია, მხოლოდ ჰაერისა და არა წყლისა.

ქვეყნიერების გაჩენაც სწორეთ ასე მოხდა. პირველ-ყოფილი მატერია, ერთგვარად ატომებათ დაფანტული ქვეყნიერების სივრცე-მანძილში, მიმზიდველობის ძალით აქა-იქ შეგროვდა და რადგან ერთად შეგროვილ მატერიაში ატომები სხვადასხვა მხრით იყვნენ წამოსულები, ამიტომ ეს სხვადასხვა მხრის დენა შეგროვებაზე მორევად გარდაიქცა. ეს იყო პირველი დანაწილება ქვეყნიერების მასალისა. ერთგვარად დაფანტული მატერია მიმზიდველობის ძალით გუნდ-გუნდად დანაწილდა, შეგროვდა აქა-იქ სივრცე მანძილში. ამ ატომების ხროვას გუნდი დავარქვათ.

ყოველი გუნდი სივრცით მრავალ მილიონ ვერსტებათ იზომება. ამისთანა გუნდები მრავალ მილიონია. ყოველ გუნდში ატომები შეჩერებული კი არ არიან, არამედ ყველანი რგვლათ მოძრაობენ. წყლით სავსე ქვაბში ფეტვი ან ლომი რომ ჩაყაროთ და კოვზით მოვუროთ, მარცვლები ერთის მხრიდან მეორისკენ დატრიალდებიან. რომ გუნდშიც ასე წარმოვიდგინოთ ატომებას ტრიალი, გუნდი გარედამ უზარმაზარ ბურთს ეგვანება, რგვლათ მოსრიალეს. ამ გვარი გუნდები, როგორც უკვე ვსთქვით, მრავალი მილიონები წარმოსდგა იმ დროს ქვეყნიერების უსაზღვრო სივრცე-მანძილში, ერთი მეორეზე მრავალ ათას მილიონ ვერსტობით დაშორებული. ასეთ სურათს წარმოადგენდა ქვეყნიერება თვის გაჩენის პირველ ხანას.

მივყვით ახლა იმის განხილვას, თუ რა ემართება შემდეგში ყოველ გუნდს და საამისოთ ნიმუშათ ჩვენი მზის სისტემა ავიღოთ.

მზეს, როგორც ვიცით, რვა ქვეყანა უვლის გარშემო სხვადასხვა მანძილზე, და მათში ერთი ჩვენი დედა-მიწაა. მიწის გარშემო რკინის გზა რომ იყოს შემოტარებული, მაშინ

მის შემოვლას 80 დღე მოვუნდებოდი დაახლოვებით. იმავე სისწრაფით ტარებაში მზის შემოვლას 24 წელიწადა მოვუნდებოდი, — ასე დიდია მზე მიწაზე. რიცხვით კი ეს სიდიდე ასე ითქმის: მზე მიწაზე 1300000-ჯერ დიდია. წარმოვიდგინოთ, რომ რომელიმე კალოზე შუაში დიდი ბურთი ძევს, მოზრდილ არყის ქვაბის ოდენა. ბურთი ბზრიალასავით ტრიალებს ერთ ალაგას. ბურთს კალოზე რვა მარცვალი უვლის გარშემო სხვადასხვა მანძილზე; მათში ზოგი სიმინდის მარცვლის ოდენაა, ზოგი ამაზე პატარა და ზოგიც კვერცხის ტოლია. ყველაზე შორეული მარცვალი კალოს ნაპირზე ტრიალებს. დაახლოვებით ამას წააგავს ჩვენი მზის სისტემა თავის რვა ქვეყნით. ასე პატარად, კალოს ოდენათ, რომ წარმოვიდგინეთ მზის სისტემა, საჭიროა სხვა სისტემა და ქვეყნების სიშორეც ამის კვალობაზე დავიხატოთ. სამყაროს ათას-გვარ სისტემასა და ვარსკვლავ-ქვეყნებში მზის სისტემასთან ყველაზე ახლოს ცენტავრის სისტემაა. კალოზე წარმოდგენილ მზის სისტემასთან ერთად ცენტავროს სისტემის წარმოდგენაც რომ მოვიწადინოთ, საჭირო იქნება კალოს ას ვერსტზე მოვშორდეთ და ამ სიშორეზე ცენტავროს სისტემა წარმოვიდგინოთ. სხვა რიცხვ-უთვალავი სისტემები უფრო შორს არიან.

იმ რვა ქვეყანაში, რომლებიც მზეს უვლიან გარშემო, ექვსს მათგანს საკუჟარი პატარა ქვეყნები ჰყავს, — თანამყოლები; დედა-მიწის თანამყოლი მთვარეა და ამ მთვარიანად გარს უვლის მზესა; მარსს თანამყოლი ჰყავს, იუპიტერს — ოთხი, სატურს — რვა, ურანსაც — ოთხი და ნეპტუნს ერთი.

დავუბრუნდეთ ახლა ჩვენი მზის სისტემის გაჩენას. პირველ-ყოველი გუნდი, რომლისაგანაც მზე წარმოსდგა თავისი 8 პლანეტით და მათი თანამყოლებით, ისევ კალოს ოდენათ წარმოვიდგინოთ. ეს კალოს ოდენა გუნდი, რომელიც 80 ელემენტის ატომებისაგან შესდგება, ბზრიალასავით რგვლათ ტრიალებს. გუნდში ატომები ერთად შეერთებული კი არ არიან, არამედ ყოველი ცალ-ცალკედ რგვლად მიისწრაფის. ყოველ

ატომს ორი თვისება სჭირს: მიმზიდველობა და ქიმიური ნათესაობა. ეს მეორე თვისება ჯერ დადუმებულა, რადგან ატომები ძლიერ ახლოს არ არიან ერთმანერთზე და ყოველი მათგანი თავისუფლად ტრიალებს. მოქმედებს მხოლოდ მიმზიდველობა. მიმზიდველობასთან ერთად მეორე მიზეზიც მოქმედებს—ატომების რგვლად ტრიალი. ამ ორი მიზეზის მეოხებით გუნდის უმეტესი ნაწილი შუა-გულში შეგროვდება და ერთ ბურთს გააჩენს,—არცის ქვების ოდენა მზეს. ზოგი ნაწილი კი რგვლათ ტრიალისაგან შუა-გულს განზე გადუდგება სხვადასხვა მანძილზე და რკალისავით იტრიალებს მზის გარშემო; და რადგან ამ განზე გამდგარ ნაწილშიაც იმოქმედებს მიმზიდველობის ძალა, ამიტომ იქაც ატომები პატარა ბურთებად შეგროვდებიან აქა-იქ. ეს პატარა ბურთები წარმოადგენენ გუნდებს ბზრიალასავით რგვლათ მოსრიალებს და იმავ დროს მზის გარშემო მავალეებს. მხოლოდ შემდეგში მიმზიდველობის ძალით ზოგი ნაწილი პატარა გუნდის შუა-გულში შეგროვდება და პლანეტებს გააჩენს და ზოგიც რგვლად ტრიალისაგან განზე გადუდგება და მიმზიდველობითვე თანამყოლებად შეერთდება. ასე მოხდა დაახლოვებით ყოველ გუნდის დანაწილება. რაც მზის სისტემის გუნდში მოხდა, იგივე სხვებსაც მოუვიდათ.

იმის გამოსაცნობათ, თუ რამდენადაა ჰკვასთან ახლო ამ გვარი სწავლა სისტემების გაჩენაზე, რომელიც ჩვენი დროის მეცნიერებაშია შემოღებული და რომელიც წარმოუთქვამს ზოგიერთი განსხვავებით კანტს, ლაპლასს და ამ ბოლოს დროს ფაისაც, ერთმა ბელგიელმა სწავლულმა, გვარად პლატომ, შემდეგი ცდა მოახდინა:

ყველას უენიშნული ექნება, რომ შუშაში ზეთი და წყალი თუ ერთადაა ჩასხმული, ზეთი შუშის უენჯღრევით პატარა ბურთებად ნაწილდება, რომლებიც წყალში ცოტა ცურვის შემდეგ მალეა აზოდინ და იქ იშლებიან, რადგან ზეთი წყალზე სუბუქია და მოტივება იცის. ავიღოთ ახლა რამე მო-

ზრდილი შუშა, ვედროს მსგავსი და მის ოდენა; ჩავასხათ შიგ წყალი და ზეთი; ზეთი წყალს ზემოდამ მოექცევა, რადგან, როგორც ვსთქვით, წყალზე სუბუქია. მაგრამ შეიძლება წყალი შევამსუბუქოთ და იმავე წონის გავხადოთ, რა წონისაც ზეთია; საჭიროა მხოლოდ წყალს სპირტი შევუტოთ, რომელიც წყალზე სუბუქია; ამ გვარად წყალი ზეთის სიმძიმის გახდება. გრძელ-პირიან ძაბრის საშუალებით ზეთი რომ ჩავუშვათ ამ წყალში ისე, რომ ზეთი წყლის შუა-გულში შეგროვდეს, ზეთი ბურთის ფორმას მიიღებს თავის თავად, ბურთსავით დაგრგვალდება. შუშას გარედამ რომ შევხედოთ, ზეთი რაღაც ბურთს ეგვანება, წყალში ჩამოკიდულსა. ავიღოთ ახლა შაური და შუა-გულს კარანდაში მივაწებოთ როგორმე, ასე რომ კარანდაში პატარა ბოდს ეგვანება, შაურზე დადგმულსა. ჩავუშვათ ეს კარანდაშზე მიწებებული შაური ბურთის შუა-გულში და დავატრიალოთ,—ბურთიც ტრიალს დაიწყებს. დაახლოვებით ასე მოახერხა ეს ცდა პლატომ, მხოლოდ შაურისა და კარანდაშის ნაცვლად გრძელი მართული და ზედ შემაგრებული რგვალი შაურის ოდენა ჟესტი იხმარა. ჯერ წყნარად დაატრიალა მართული; მართულის და ჟესტის ტრიალს ზეთის ბურთიც მიჰყვა და რგვლად დატრიალდა. ტრიალის აჩქარებით ბურთიც აჩქარდა და თანდათან გაბრტყელდა, თითქოს ზემოდამ ვინმემ ხელი დააჭიროა. შემდეგ ტრიალის გაძლიერებით გაბრტყელებულ ბურთს ნაპირები შემოეცალა. გაჩნდა რკალი, რომელმაც შუაში მოქცეულ ბურთსავით რგვლათ ტრიალი დაიწყო. ბოლოს, ტრიალის უფრო მეტ გაძლიერებით, რკალი რანდენიმე ნაწილად დაირღვა, ყოველი ნაწილი დამრგვალდა და პატარა ბურთებსავით სწრაფათ დაუტრიალდა აქა-იქ შუაში მოქცეულ და მოსრიდევ დიდ ბურთს. როგორც ვხედავთ, ეს პლატოს მიერ მოხდენილი ცდა ძლიერ ეთანხმება სისტემების გაჩენაზე სწავლას და ნათლად ამტკიცებს, რომ ეს სწავლა ჰკვასთან ძლიერ ახლოა.

II

დედა-მიწის ქერქის გაჩენა.

დავადგეთ ახლა იმის განხილვას, თუ რა მოსდის შემდეგ დროთა სვლაში ყოველ გუნდს და რა ცვლილება ხდება მის ბუნებაში მატერიისავე ორ ძირეულ თვისებისაგან,—მიმზიდველობისა და ქიმიურ ნათესაობისაგან. საერთო გუნდის სისტემად გარდაქმნაში ერთად-ერთი ფაქტორი, ე. ი. მომქმედი ძალა—მიმზიდველობაა. პირველ-ყოფილ რგვლად მოსრიალე გუნდში ზოგი ნაწილი შუაში გროვდება მიმზიდველობის ძალით, და ზოგიც განზე უდგება შუა-გულს; განზე გადგომა რგვლად სრიალისაგან ხდება და რადგან გუნდის ამ გვარი ტრიალი მორვესავით შედეგია სხვადასხვა მხრით დენისე, რომელიც გუნდში ერთად იყრება და რომელიც ისევ მიმზიდველობითაა გამოწვეული, ამიტომ შეიძლება ითქვას, რომ გუნდის გაჩენაში და მის სისტემად გარდაქმნაში მხოლოდ ერთ ძალას უმუშავია—მიმზიდველობას.

წარმოვიდგინოთ ის დრო, როდესაც მზის სისტემა ჯერ ახლად გაჩენილი იყო. შუაში დიდი მზეა და გარს რვა მასზე პატარა ბურთი, ან როგორც ამბობენ, რვა სფერა უვლის. რა სურათს წარმოადგენდა ყოველი მათგანი, მაგალითად, ჩვენი დედა-მიწა? ამ წერტილის დასაწყისში ჩვენ წარმოვიდგინეთ 4 ატომის შეჯგუფვა მიმზიდველობის ძალით და ვსთქვით, რომ ეს შორილამ გამოქანებული ატომები ისე მძლავრად მიეხლებიან ერთმანერთს, რომ მყისვე უკუ-გადავარდებიან, ისე, როგორც ბურთს მოსდის იატაკზე დაცემის დროს. იგივე დაემართათ იმ რიცხვ-უთვალავ ატომებს, რომლებიც ჩვენ დედა-მიწაში შეჯგუფდნენ მიმზიდველობის ძალით. შორილამ გამოქანებული ატომები საოცარის სისწრაფით ერთმანერთს მიეხალნენ და ამ მიხლებით მათი უკუ-გდება წარმოადგა. ვინ იცის რამდენი ათასი საუკუნე გასტანა ამ არეულ-

დარეულ ატომების ახტომ-დახტომამ. ეს დედა-მიწის უზარ-მაზარი სფერა გარედამ შეხედვით ყოვლის მხრით ზღვას წარ-მოადგენდა, საოცრად მღელვარეს და აღუღებულსა. ეს იყო მიწის დამდნარ მასალის, 80 ელემენტის არეულ-დარეული მოძრაობა, საოცარ სიცხოვლის გამჩენი.

დედა-მიწა და სხვა შვიდი ქვეყანა იმ დროს პატარა მზე-ებს წარმოადგენდნენ მზის გარშემო მავალებს და მხოლოდ შემდეგში, მრავალ ათას საუკუნის შემდეგ, გაჰქრნენ და განელდნენ მზეზე ადრე, რომელიც აქამდინ პირველ ყოფაშია თვის დამდნარ და გაგაზებულ მასალით. დედა-მიწის სფერის დამდნარი და მღელვარე მასალა ერთ გვარად არ იყო არეუ-ლი იმ დროს, რადგან 80 ელემენტის ატომებს ყველას ერთი და იგივე წონა არა აქვს. მძიმე ელემენტები, მაგ., რკინა, სფერის შუა-გულში იყვნენ მოქცეულები, სუბუქები კი, მაგ. წყალდანი, მჟავდანი და აზოტი სფერის განაპირას; მძიმეებმა სუბუქები მოიტივტივა.

ბოლოს ატომებინ უკუ-ქცევის ძალა თანდათან შესუს-ტდა, მიწის მასალის მღელვარება დაწყნარდა და მიმზიდვე-ლობის ძალამ თავისუფლად იწყო მუშაობა და მთლად დაუ-ახლოვა ერთმანეთს ატომები. სწორეთ ამ დროს ქიმიურ ნა-თესაობის ძალამაც იჩინა თავი და ათას-გვარ მოლექულებად შეაკავშირა მონათესავე ელემენტები. ატომების ეს ქიმიური შეკავშირება პირველად მიწის ზურგზე მოხდა, რადგან ყვე-ლაზე ადრე მიწის განაპირა ნაწილი განელდა და რადგან ამ ზურგს წყალდან-აზოტთან ერთად მჟავდანიც ერტყა, რომელ-მაც დიდი ნათესაობა იცის თითქმის ყველა ელემენტებთან, ამიტომ პირველი ქიმიური შეკავშირება მჟავდნისა და მიწის ზურგის ელემენტებთან მოხდა; გაჩნდა სხვადასხვა გვარი მჟა-ვდნისანი: მჟავი და საფუძვი, რომელთა შეერთებით სხვადა-სხვა მარილი წარმოსდგა. ზურგი თანდათან ნელდებოდა და ბოლოს მთლად გამაგრდა,—გაჩნდა დედა-მიწის პირველი ქე-რქი. შემდეგ მჟავდანი წყალდანსაც შეუერთდა და წვიმად და-

ეცა ახლად გაჩენილ ქერქს,—გაჩნდა ზღვა, რომელიც მიწას შემოერთყა ყოვლის მხრით. მიწის ქერქი თანდათან აქა-იქ ჩაიკეცა და დანაოჭდა ისე, როგორც ვაშლის ქერქს მოსდის როცა ხმება,—აქედამ გაჩნდნენ მთები. ქერქის ქვეშ დამდნარი და მდულარი მასალა ხანდისხან აქა-იქ ამოხეთქავდა ხოლმე ქერქს, მაღლა ამოიღვრებოდა და იქ მჟავდანს იერთებდა. ახლაც ხდება ზოგ ქვეყნებში ეს ამოფეთქვა დამდნარ მასალისა.

ასე წარმოადგა მიწის ქერქის ქიმიური ბუნება: ნახევრად მჟავდანი და ნახევრად სხვადასხვა ელემენტი, მჟავდანთან შეერთებული: ტალმანი, ალიუმინი, რკინა, კალციუმი, მაგნიუმი, სოდიუმი და სხვ.

ზოგიერთი ელემენტიცაა, რომ მჟავდნის ნაცვლად სხვა-სთანაა შეკავშირებული, მაგ., ნატრიუმი და ხლორი (NaCl), რომლიდგანაც საჭმლის მარილია გაჩენილი; ან რკინა გოგირდი (FeS_2), ცინკი და გოგირდი (ZnS).

თავისუფალი ელემენტი მიწის ქერქში ძლიერ ცოტაა: ოქრო, ვერცხლი, პლატინა და პალადი; თავისუფლად იმიტომ არიან ესენი, რომ ძლიერ ძნელად იკავშირებენ მჟავდანს, არა ჟანგდებიან და ამიტომაც ძვირად ფასობენ. თავისუფალია აგრეთვე ზოგან ნახშირმანი და გოგირდიც; დანაჩენი ელემენტები კი ყველანი ქიმიურად არიან შეერთებულნი დედა-მიწის ქერქში. მიწის ქერქის უმეტესი ნაწილი წყლითაა დაფარული, რომელიც, როგორც ვიცით, მჟავდან-წყალდნიდანაა შემდგარი; წყლის მაღლა ჰაერია, მჟავდან-აზოტისაგან შემდგარი ერთად შერევისაგან.

თუ ქერქის შექმნაში დიდი წილი ქიმიურ ნათესაობას უდევს, სამაგიეროთ წყალს (და ცოტად ჰაერსაც) უპირველესი მნიშვნელობა აქვს ამ ქერქის გარეგან სახის შეცვლაში. წყალში იხსნება სხვადასხვა მიწა, წყლის დენით იფხვნება და ილექება ათას გვარი საგანი: ქვა, კლდე და მაგარი მიწა. ილექება და იფხვნება ჰაერის ჩქარ დენითაც, ე. ი. ქარით. ძნე-

ლი არ უნდა იყოს ამიტომ წარმოვიდგინოთ, რა დიდი ცვლილება უნდა მოეხდინა მიწის ქერქში წყლისა და ჰაერის მუშაობას მრავალ ათას საუკუნეთა განმავლობაში. ქერქი, რომელსაც ყოფლის მხრით ზღვა ერტყა, გაცივებით თანდათან ანაოქდა, აიკეც-ჩაიკეცა, ზოგჯერ მალა ამოვიდა წყლიდამა და მატერიკები და მთები გაჩნდა და ზოგჯერ უფრო ღრმად ჩაიკეცა ზღვაში. ზღვის წყალი მზის სიცხოვლით ორთქლად იქცევა, მალა ღრუბლად აღის; იქ ცივდება და წვიმად ჩამოდის მიწაზე. წვიმის წყალი მთებიდამ დაბლობზე მოდის და გზაში სხვადასხვა მიწეულობას ხსნის, კლდეს ლეწავს და ამ დატხვნილ და დაშლილ მასალას დაბლობზე ანამებს. მაშასადამე, პირველ-ყოფილ ქერქს აქა-იქ ზღვიდამ ამოსულს და ხმელეთად გარდაქცეულს ზემოდამ ნანამი მიწა ეფინებოდა მრავალ კეცად. ქერქი დრო-გამოშვებით ახლად და ახლად იზნიკებოდა და უფრო სცვლიდა თვის გარეგან სახეს. საქართველოს ზოგიერთი ნაწილი ძლიერ მთიანია, ამიტომ ყველას შეუძლიან შეხედეს ისეთ კლდეებს, სადაც ადვილად შენიშნავს პირველ-ყოფილ გამაგრებულ ქერქს და მასზე მოყოლებულ მრავალ-კეციან მიწის თუ ქვა-ქვიშის კეც-კეცებს.

ასეთია ეს მოკლე ისტორია ჩვენის მზის სისტემის გაჩენაზე და კერძოდ მიწისა და მის ქერქის წარსულზე. ზოგიერთ მეცნიერს (უილიამ ტომსონს, რეტს, ჯორჯ დარვინს, ნიუკომბს, ჰოუტონს და სხვ.) გამოუანგარიშნია—რამდენი ხანი გასულა მის შემდეგ, რაც პირველ-ყოფილი გუნდი მზის სისტემად დანაწილდა და რა ხნისაა დედა-მიწის ქერქი, მაგრამ მათ ანგარიშს ისეთი სხვადასხვა დავკენა მოჰყვა, რომ ძნელია ითქვას, რომელია მათში უფრო მართალი. ერთი რამ კი უეჭვოა ამ გამოანგარიშებაში: მის შემდეგ გასული დრო მრავალ მილიონ წლებათ ითვლება.

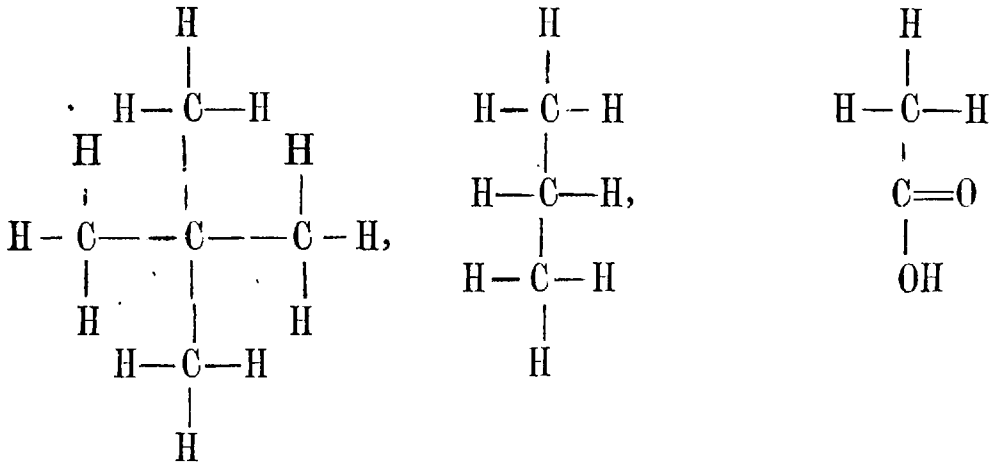
მოვიგონოთ ახლა, რასა ჰქვიან სისტემა: ერთად შეერთებულ მატერიას, რაოდენობის განურჩევლად, რომლის ნაწილები ერთმანერთის დამოკიდებულებაში არიან, სისტემა

ჰქვიან. მზეს გარს უვლის რვა ქვეყანა, რომლებიც მასთან მიმზიდველობის ძალით არიან დამოკიდებულები და ამიტომ არ შორდებიან მას. მზე და ეს რვა ქვეყანა ერთ სისტემას წარმოადგენს. ამ რვა ქვეყანაში ექვსს საკუთარი თანამყოლები ჰყავთ; მიწას ერთი მთვარე უვლის გარშემო, მარსს—2, იუპიტერს—4, სატურნს—8, ურანსაც—4 და ნეპტუნს—1. ამ ექვს ქვეყანაში, ყოველი ცალ-ცალკეთ რომ განვიხილოთ, მაგ., ჩვენი დედა-მიწა მთვარიანად, ან სატურნი თავის რვა თანამყოლით, ვნახავთ, რომ ესენიც სისტემებს წარმოადგენენ, რადგან თანამყოლები იმიტომ თან დასდევენ პლანეტებს და გარს უვლიან, რომ მათთან არიან დამოკიდებულები მიმზიდველობის ძალით. მაშასადამე, მზის სისტემა პატარა სისტემებისაგან ყოფილა შემდგარი. განვიხილოთ ახლა ამ თვალითვე დედა-მიწის საგნები; ავიღოთ ნიმუშად რიყის ქვა, რომლითაც ქუჩებსა ჰფენავენ. ვსთქვათ ეს ქვა მუშტის ოდენაა; ქვა რთული საგანია, მრავალ მილიონ მოლეკულებისაგან შემდგარი; თითო მოლეკულა შეიცავს ერთ ტალმნის და ორ მეავდნის ატომს (SiO_2), მოლეკულაში ეს სამი ატომი ქიმიურ ნათესაობისაა შეკავშირებული, მაშასადამე, თითო მოლეკულა სამ ატომიან სისტემას წარმოადგენს და ქვა ამ სისტემებისაგანაა შემდგარი. ქვაში ეს მრავალ მილიონი სისტემა მიმზიდველობითაა შეკავშირებული; მაშასადამე, თვით ქვაც ერთ რთულ სისტემას წარმოადგენს, მრავალ მილიონ სისტემებისაგან შემდგარსა.

იგივე ითქმის ყოველგვარ რთულ საგანზე, რომლისაგან დედა-მიწის ქერქია შემდგარი, მაგ., წყალი— H_2O , მარილი— NaCl , საკირე ქვა და ცარცი— CaCO_3 , ლურჯი შაბი— CuSO_4 და სხვ.; ყოველი მათგანი მოლეკულების სისტემას წარმოადგენს და მოლეკულები ატომებისას. მარტივ საგნებშიც, მაგ., ოქრო, რკინა, ვერცხლი ან თითბრის რამე ნაქერი რომ ავიღოთ, იგივე სისტემიანობაა, მხოლოდ მათში

მოლეკულა ერთის ელემენტის ატომებისაგანაა შემდგარი, ზოგში წყვილ-წყვილად, სამ-სამად და ზოგშიც ოთხ-ოთხად.

ხშირად ხდება ისიც, რომ ზოგი რთულ საგნის მოლეკულა, ე. ი. სისტემა თავის რიგზე უფრო პატარა სისტემებისაგანაა შემდგარი, მაგ., ამგვარ ფორმულებით:

როგორც ვხედავთ ეს რთული მოლეკულები ძლიერა ჰგვანან მზის სისტემას: იქაც და აქაც რთული სისტემა პატარა სისტემებისაგანაა შემდგარი. ასე დანაწილდა სისტემებად პირველ-ყოფილი მატერია, რომელიც ერთს დროს ერთგვარად იყო დაფანტული ქვეყნიერების სივრცე-მანძილში. ამ სისტემებად შეკვრის მიზეზი მატერიის ორი ძირეული თვისებაა: მიმზიდველობა და ქიმიური ნათესაობა. მატერიის სისტემებად შეკვრაში ჯერ მიმზიდველობამ იმოქმედა: მატერია გუნდებად შეაგროვა და გუნდები ქვეყნების სისტემებად ვარადაჰქმნა. შემდეგ ქიმიურ ნათესაობამაც იჩინა თავი და თავისუფლად არეულ-დარეული ატომები მოლეკულებად შეჰკრა, მიმზიდველობამ კი მოლეკულები საგნებად შეაკავშირა. რაღა თქმა უნდა, რაც მზის სისტემის გაჩენაში მოხდა, იგივე დაემართათ სხვა გუნდებსაც და ვარსკვლავ-ქვეყნებად დარიგდნენ, რადგან მატერიას ყველგან ერთი და იგივე თვისება სჭირს და ერთგვარ მიზეზს ერთგვარი შედეგი მოსდევს.

რაა მატერიის ეს ძირეული თვისება—მიმზიდველობა და

ქიმიური ნათესაობა, რომელიც მატერიას ერთად სისტემებად აკავშირებს? როგორ შევიგნოთ ეს საკვირველი თვისება, რომლის მეოხებით ატომი, მოლეკულა თუ საგანი ერთი-მეორეს იზიდავს თავისკენ?

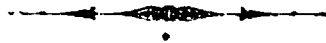
გენიოსმა ნიუტონმა, რომელმაც მიმზიდველობის თვისება აღმოაჩინა და გამოიკვლია მისი მოქმედება, ვერც კი გაბედა ვარაუდით მაინც ეთქვა რამ ამ თვისების ძირეულ მიზეზზე.

მხოლოდ ჩვენი საუკუნის მეორე ნახევარში ორმა გენიოსმა სწავლულმა ტომსონმა და ჰელმჰოლცმა გაბედა ამ სამყაროს ამოცანაზე ლაპარაკი და თუმცა მათი მოსაზრება ამის შესახებ ვარაუდულია, მაგრამ მაინც სწავლულთა აზრით, ჰკვასთან ძლიერ ახლოა.

რაშია აქ საქმე, ამას მკითხველი შემდეგში გაიგებს, მანამდინ კი ჩვენ ჯერ დიდი შარა-გზა გვაქვს გასავლელი სამყაროს რაობა-ვითარების მეცნიერულ შეგნებაში.

ა. გვერკველასძე.

(დასასრული იქნება).

ცნობები

ქართველთა კათოლიკეთა შესახებ.

კარგა ხანია მას შემდეგ, რაც ქართველ კათოლიკეთა შესახებ ისტორიულს ცნობებს ვაგროვებ. არა მცირედი ისტორიული ცნობა შევკრიბე ამ გვარად და იმედი მაქვს, რომ კიდევაც შეიკრიბება, თუ მოინდომეს ყველა იმათ, ვისაც ამისთანა ცნობათა მოგროვებაზედ ხელი მიუწვდებათ.

ეხლა შევიტყე, რომ ქალაქ ახალციხეში, ვინმე მღებრიშვილების ოჯახში, შენახული ყოფილა ძველი ქართული ბარათები, რომის პაპისაგან მოწერილი და ქართულად ნათარგმნი მე-XVIII საუკუნეში ქართველ კათოლიკეთა შესახებ. ამ წერილებში მოხსენებულია, რომ ეს კათოლიკენი შთამომავლობით ქართველები არიან და მათი ენაც ქართული ენაა. შევიტყე, რომ ეს ბარათები ახალციხეშივე მცხოვრებ ბ-ნ ნიკო ასათიანს გამოურთმევია პატრონისთვის, რომ ამ წერილს წერაკითხვის სამმართველოს გარდავსცემო. მივმართავ ბ-ნს ასათიანს და ვსთხოვ, რომ ეს ქალაქი როგორმე მოგვაწოდოს; ამ რამდენისამე წლის წინად კიდევ ტფილისში შეუძენია რამდენიმე ხელთ-ნაწერი წიგნი მამა ბენედიქტე ბარკალიას და ეს წიგნები ათონს წაუღია; ამ წიგნებში სხვათა შორის რეულა ერთი ხელთ-ნაწერი წიგნი სახელდობრ: „მე მხოლოდ სულიერი“, რომელშიაც ცნობები ყოფილა საბა ორბელიანისაგან ჩამოყვანილ რომის პატრების შესახებ. სანატრელია და

დიდათაც სასურველი, რომ მამა ბენედიქტე ბარკალაიამაც ესწიგნი რამდენისამე ხნით დაგვიტმოს.

ამათ გარდა საჭიროა რაიმე ცნობები შემდეგ მოღვაწეთა და საქმეთა შესახებ, რომელთ შესახებაც არა მგონია, რომ სადმე რაიმე ცნობები არ იყოს დაშთენილი, ნამეტურ ქართველ კათოლიკებში.

ჟამთა ვითარების მეოხებით ძველად ქართველ კათოლიკეთა შესახებ არაფერს სწერდნენ, რისგამოც მათ გვარონობის შესახებ ჩვენში ძალიან ცოტა ცნობებია დაშთენილი. თუ რამ იკრიბება დღეს და იწერება, ისიც უმეტეს ნაწილათ ქართველ კათოლიკეთაგან ნაამბობია, ხალხში ზეპირსიტყვაობად დაშთენილი. რა გაეწყობა, ჩვენც უნდა ვისარგებლოთ იმით, რაც კი ამ საგნის შესახებ ზეპირან მწერლობით დაშთენილა. საუბედუროდ, ამ ნაკლს არც თვით ქართველი კათოლიკენი აპყრობდნენ ყურადღებას.

ჩვენ, ქართველნი, მარტო ამ სარბიელზედ არ განლავართ უკან ვრდომილნი; სხვა ასპარეზზედაც უფრო დიდი ნაკლი გვაქვს, მაგალითად: აქამომდის თვით ქართველ მაჰმადიანთ გადაპირების, სჯულისა და გვარტომობიდგან განდრეკის ცნობებიც არ ვიცით. ნახევარ საქართველოზედ მეტი გამაჰმადიანდა, გამაჰმადიანებულ ქართველთა ოცდა-ორმა ნაწილმა თავისი დედა-ენა დაჰკარგა, იგი თავის მოძმის დაუძინებელ მტრად შეიქმნა!.. ჩვენმა ძველებმა კი ამ ქართველთ-განდრეკის, სჯულიდგან განსვლის და გვარტომობის უარის-ყოფის მიზეზები და ცნობებაც კი არ აგვიწერეს. ამდენის ხალხის შესახებ თუ რამ დაიწერა და ითქვა, ისიც მხოლოდ ამ ბოლოს დროს.

დღეს, როგორც ქართველ კათოლიკეთა მდგომარეობა არის ჩვენთვის საყურადღებო და გამოსარკვევი, ამაზედ ნაკლებ საყურადღებო და გამოსაკვლევია არც ქართველ მაჰმადიანთა შესახებ არის... მაშ ჩვენ აქედგან დავიწყებთ ქართველ კა-

თოლიკების შესახებ წერას და დრო და დრო აღვნიშნავთ ყველა იმ ცნობას, რაც კი ამათ შესახებ ზეპირ ან ძველ მწერლობით სადმე რამე მოიპოვება.

მოსუცებულთაგან ნაამბობი ამბები.

ქართველი კათოლიკენი არტაანის ხეობებში.

დასავლეთ-სამხრეთ საქართველოში არტაანი შესანიშნავს კუთხეს წარმოადგენდა. ძველად მას ერუშეთი ეწოდებოდა. შემდეგ დროებში ოსმალთაგან მთელს ამ კუთხეს „ზარუშეთი“ დაერქვა, თვით ერუშეთის ქალაქ არტაანს კი არდაგანი. ძველად ერუშეთი ქართველის ტომით იყო დასახლებული, აქ ერთი მტკაველი ალაგიც არ იყო უხალხოდ დატოვებული. იგი ქართველებით ისევე მჭიდროდ იყო დასახლებული, როგორც იმერეთი, ქართლი და კახეთი. ოსმალთაგან დამორჩილების შემდეგ კი არტაანის ქართველთ შემცირება იწყეს: ზოგნი ქართველთ მეფეთა სამფლობელოში გადმოდიდნენ და ზოგნიც სხვაგან. ვინც აქ დაშთნენ, იმათ დევნა დაუწყეს ოსმალებმა სჯულის გამო და უკანასკნელ გაამაჰმადიანეს კიდევ ასე და ამ გვარად მთელს ერუშეთში მოიპოო ქართველთ გვარის ხსენება და ქრისტიანობაც.

ვიდრე ქართველნი გაამაჰმადიანდებოდნენ, მათ დიდი ტანჯვები გამოიარეს. ზოგმა სოფელმა მეტად საშინელი ტანჯვებიც ნახა. მაგრამ საბოლოოდ კი მაინც ვერ დარჩნენ. ყველა გაამაჰმადიანდა, დარჩა მხოლოდ რამდენიმე სოფლის ხალხი ქართველთა, რომელთაც არ მიიღეს მუსლიმანობა, ყველაფერი ტანჯვა აიტანეს, დასთმეს ყველაფერი და არ გაამაჰმადიანდნენ კი. ზოგნი ამათგანნი გაკათოლიკდნენ და მით გადირჩინეს თავი, მაგრამ საბოლოოდ არც ეს ქართველი კათოლიკენი დაშთნენ ქართველის გვაროვნობით.

ამ დროს არტაანში ფაშად ვილაც ვათათრებული ქართველი მჯდარა.

შავშელთა და იმერ-ხეველთა გარდმოცემით, არტაანის პირველ ფაშად მიქელაძე იყო, რადგანაც პირველად აქეთ მიქელაძეები გამაჰმადიანდნენო. ერთ დროს ეს ფაშა ავად გამხდარა, სენი ძრიელ „გასძალუანებია“. აქეთ იქით უვლიათ, მკურნალები უძებნიათ, მაგრამ მკურნალთ განკურნება ვერ მოუხერხებიათ. ამ დროს ბატონთან მოსულა ერთი გამაჰმადიანებული ქართველი და მოუხსენებია ფაშისთვის:

— ფაშავ! ახალციხის ფაშის კარზედ სცხოვრებს ერთი ექიმი პატრი, რომელიც ხალხს ძრიელ ადვილად არჩენს. მისწერეთ ფაშას წერილი და სთხოვეთ იმ პატრ ექიმის აქ გამოგზავნა, ის უსათუოდ მოგარჩენსთ თქვენ. ფაშას მოხსენება მოუსმენია და მერე ახალციხის ფაშისთვის წერილი გაუგზავნია და იმ ექიმ პეტრის გამოგზავნა დაუფალებია.

ფაშას მალე მიუხშია პატრი და უამბნია თხოვნა. პატრი ფაშის ბრძანებით წასულა არდაგანში და სწეული ფაშა მოურჩენია ავადმჯოფობისაგან. მორჩენის შემდეგ პატრს ახალციხეში დაბრუნება განუზრახავს, მაგრამ ფაშას არ გაუშვია. უთქვამს:

— პატრო, მოიცადე, სრულიად კარგად გავხდე, ფეხზე ავდგე და მერე წადი, რა გეჩქარება?

— მე, ბატონო, ექიმად არ ვახლოვართ რომიდგან დანიშნული; მე მქადაგებელი ვარ. ექიმობაც ვიცი, რადგანაც ქადაგების დროს ეს ჩვენთვის საჭირო არის. ჩემი საქმე ის გახლავსთ, რომ ხალხში კათოლიკობა განვავრცო.

— კეთილი. აი რას ვეტყვი, პატრო! მთელი არტაანის ქართველნი გავათათრეთ, მხოლოდ ვერ გავათათრეთ სამი სოფლის ხალხი, დღევანდლამდის იგინი გაუთათრებლად არიან დაშთენილნი. წადი იქ, ისინი გაათრანგე და მე ამისთვის დახმარებასაც მოგცემ, — ესეც ხომ საქმე გახლავთ. შორს რაღას მიხვალ, აქვე ავიჩენ ასეთ საქმეებს.

პატრი დასთანხმებია და იქ დარჩენილა. ფაშა კარგად გახდა, ფეხზე ადგა და სიარული დაიწყო. ამ დროს კი პატრი განემგზავრა აღნიშნულის სოფლის ხალხისკენ და მცხოვრებნი გაიცნო კარგად. ქრისტიან ქართველთ პატრი დიდის პატივით მიიღეს და თანაგრძნობაც აღმოუჩინეს.

პატრი დასახლდა იქ და დაიწყო ხალხში მოქმედება, სიტყვების წარმოთქმა და ქადაგება, თუ ქრისტიანი ქართველები როგორ უნდა მოქცეულიყვნენ, რომ მათ ქრისტიანობა არ დაეკარგათ და შეენახათ. ამიტომ პატრი ეუბნებოდა მცხოვრებთ:

— შეიღებო და ძმებო! მთელი არტაან-ერუშეთის ქართველნი გათათრდნენ. ოსმალთა სასტიკად სძულთ ქართველნი, ესენი თქვენის რჯულით არ დაგტოვებენ; უსათუოდ, როცა იქმნება, დღეს თუ ხვალ, თქვენ სჯულს დაჰკარგავთ. ამიტომ მე გირჩევთ, რომ თქვენ წმიდა პეტრეს ბჭეს, კათოლიკობას, რომის ტახტს შეუერთდეთ; მერე თქვენ ვერაფერ რას დაგაკლებსთ. პაპსა და სულთანს შორის ხელშეკრულობა არის დადგენილი, კათოლიკეების დევნა და გათათრება ოსმალებს არ შეუძლიათ. თქვენ ამით ისარგებლეთ და ქრისტიანობა დაიფარეთ.

ქართველნი დაფიქრდნენ. პატრის რჩევა სიამოვნებით მიიღეს და მალე გაფრანგების სურვილიც განაცხადეს. რამდენიმე ხნის განმავლობაში ეს სოფლის ხალხი პატრმა შეუკავშირა კათოლიკობას და ამის შესახებ მოხსენებაც გაგზავნა რომში. რომში ეს ახლად შეძენილნი კათოლიკენი ქართველის გვარტომობით იქმნენ ცნობილ მიღებულნი. სამღვდელმოქმედო პირად აქ იქმნენ განწესებულ ლათინთ წესის რიგის პატრები; რომიდგან მოსული პატრები ყოველთვის ქართულს ენას სწავლობდნენ და ამ ენით ესაუბრებოდნენ მრევლს. მათში ქართულ ენას და გვარტომობას თავის სრული უფლება და პატივისცემა ჰქონდა მინიჭებული.

განვლო დრო-ჟამმან, საქართველოს ერის საქმეებს ცუ-

დი დარები უდგებოდა; ოსმალნი ძლიერდებოდნენ. ამათ აზრად ჰქონდათ, რომ ტახისკარიდგან, და გურიიდან მთელს იმერეთს, ქართლს და კახეთს ავიღებთო, დალისტანს შევუერთებთ და მერე თბილისში ჩვენს ფაშას, ლეკთა ბელადს დავსვამთო. ეს იყო მათი პოლიტიკა, მათი სარწმუნოებრივი ქაღილი. ამიტომ ამათ ლეკებს დიდი ძალა და დახმარება მისცეს; ლეკებთან ათასობით გადადიოდნენ ჩუმად დაღესტანში და იქ დიდს დახმარებას აძლევდნენ ქართველთ დასალუჰად. ლეკებმა და ოსმალთა უსამართლო კაცებმა მთელი დასავლეთი საქართველოს ქართველნი დაარბიეს, საქმე გაუჭირეს, ერთის სიტყვით, ყველა შეაწუხეს და ტანჯვას მისცეს.

ამ შავსა და ბნელს დღეებში, ვერც კათოლიკენი გარჩნენ უდევნელნი და ვერც ლათინთ პატრები. პატრებს ხშირად ეცემოდნენ და სცარცვავდნენ. პატრები ყოველთვის შიშში იყვნენ. მთავრობა თუმც მომხრეობას უწევდა, მაგრამ უფრო ცალ მხრივ, თორემ იმავე დროს მათ გამცარცვავ ლეკს და თათრებს კიდევ ჰფარველობდა. ოსმალნი ამას იმიტომ ჩადიოდნენ, რომ, უკანასკნელ, მათ შეიტყეს პატრების ქკვიანი მოქმედება ქრისტიანობის სასარგებლოდ. ქრისტიანობისთვის კეთილად შრომა კი მათთვის დაუძინებელი მტრობა იყო.

უკანასკნელ, პატრებს მობეზრდათ წვალება, ოსმალეთის ყაჩაღ მოხელეებთან კამათი, ბრძოლა და დავიდარება. ამის შესახებ მათ ბევრ-გზის გზავნეს რომში მოხსენება, მაგრამ მათ თხოვნას და გარემოებას არა ეშველა-რა. ამიტომ პატრებმა გარდასწყვიტეს თავიანთ სამწყსოს დატოვება და რომში გადასახლება. ეს მალე ასეც იქმნა, მეტი გზა არ ჰქონდათ. პატრების შემდეგ ყველა ეს ქართველ გვარის კათოლიკენი ჩაბარდნენ სომეხთ კათოლიკეთა სამღვდლოების უფროსს ეპისკოპოსს, რომელიც მაშინ უკვე სტამბოლში იჯდა. იქ საეპისკოპოზო კათედრა უკვე არსებობდა. სომეხთ კათოლიკეთა სამღვდლოებამ ყურადღება მიაქცია ამ ხალხს და დაუწყეს

პატრონობა. იმ დროში რა ენაზე სრულდებოდა ამ კათოლიკეებში წირვა-ლოცვა, ეს ჩვენ არ ვიცით.

რაც დრო მიდიოდა, მით ქართველთ გვარ-ტომობის ხსოვნა მკვიდრთ შორის მცირდებოდა; ნელ-ნელა საქმე ისე მოეწყო ოსმალთა მეოხებით, რომ იქაურ ქართველ მაჰმადიანებმა დაივიწყეს თავიანთი გვარ-ტომობა, დაჰკარგეს ქართული ენა, მთლად გადაგვარდნენ. ამ უძლურებას ვერც ქართველი კათოლიკენი ასცდნენ, ამათაც დაჰკარგეს ქართული ენა და მთლად ოსმალურად იწყეს ბნობა; დროის მეოხებით სრულიად გაოსმალდნენ, ყველაფერი დაჰკარგეს, გარდა ქრისტიანობის — კათოლიკობის...

გავიდა რამდენიმე ხანი, დრონი იცვალნენ. ამ საუკუნეში, როცა რუსებმა ახალციხე აიღეს და მერე არზრუმს მიადგნენ, ამ დროს მთავარ-მმართველთან გამოცხადდნენ ზემოხსენებული სოფლის კათოლიკენი და ითხოვეს მფარველობა, რომ თქვენს საბრძანებელში მიგვიღეთო. თხოვნა შეწყნარებულ იქმნა, იგინი გადმოსახლდნენ და ახალციხის მაზრაში დასახლდნენ, სამს სოფელში, დღევანდლამდე ეს ხალხი ამ სოფლებში სცხოვრობს.

დღეს, ეს ქართველ ტომის შთამომავალნი რასაკვირველია თავიანთ თავს ქართველად უნდა სცნობდნენ, რადგანაც იგინი ქართველები არიან. დღეს ესენი სახლში და გარედ დედა-ენად ოსმალურ ენას ხმარობენ, ქართულისა აღარაფერა-რა იცის, თუმც ის კი იციან, რომ იმათი წინაპრები ქართველები ყოფილან. ეს ხალხი გვარტომობის შთამომავლობით ქართველია, სამშობლო ენად თათრულ ენას ხმარობს და სარწმუნოებით კათოლიკეა. ასე რომ დღეს ამ ხალხთა ძველის გვარტომობის ხსოვნის და ნატამლობის აღარაფერია დაცული. დღეს ეს ხალხი მიწერილია სომეხ კათოლიკეთა სამღვდელთა კანსისტორიაზე; იგინი იგულისხმებიან სომხად „არმიანე კათოლიკად“; მათ ენიშნებათ სომხის რიგის მღვდელნი, ესენი მღვდელ-მოქმედებას სომხურ ენაზე ასრულებენ,

შემდგომ ამას თათრულის ენით უხსნიან და უთარგმნიან. თან აუწყებენ, რომ იგინი სომხის გვარის შთამომავალნი არიან, მათი დედა-ენა სომხურია, მათ საეკლესიო ენად ეს ენა უნდა მიიღონ. მათმა მომავლებმაც ეს ენა უნდა შეისწავლონ, რადგანაც იგინი შთამომავლობით სომხები არიანო. საქმე ისეა მოხერხებულ-მოწყობილი, რომ ამ ხალხის ძირეულ გვარებსაც კი ასხვაფერებენ, მაგალითებრ: მიქელაშვილი—მიქელიანცი, ნიკოლაშვილი—ნიკოლასოვი, მამულაშვილი—მამულოვი, თურმანიძე—თურვანდოვი, ზაქარიაშვილი—ზაქარიანი და ათასიც სხვა ამგვარები.

ეხლა ჩვენ ვიკითხავთ, თუ ეს ხალხი რა ტომის ხალხად უნდა ვიწამოთ ჩვენ, და ან მომავალში რა მოვლის ამათ, რანი იქნებიან ესენი, თუ ქართველ კათოლიკეთაგან მათ არაფერი მხარის მიცემა არ აღმოუჩნდათ?—რასაკვირველია, ჩანთქმა, თათრულის ენიდგან სომხურზე გადასვლა და გაქრობა!..

ასეთია, ბატონებო, ჩვენი გვარტომობის ვითარება!..

ქართველი კათოლიკენი ლაზისტანის კუთხის ჩხალის ხეობაში.

ქოროხის ხეობაში, ბორჩხას ახლოს, დასავლეთად მიდის ერთი ხეობა, რომელსაც ჩხალის ხეობა ეწოდება. ეს ხეობა მიემართება ლაზისტანში. ლაზისტანის სოფლებში რუსეთს სულ რამდენიმე სოფელი უჭირავს—ერთი სამამასახლისოა. დანარჩენი ადგილები მთლად ოსმალეთს ეკუთვნის. ლაზების რიცხვი დღეს 20,000-დე ირიცხება. ყველა ესენი ადრე ძალით გაუმაჰმადიანებიან, ზოგნი კი გაფრანგებულან, ნამეტნავად ჩხალის ხეობის ლაზ-ქართველნი.

ჩხალის ხეობის შესახებ ჩვენში ბევრნაირი ამბავია დაშთენილი. ლაზისტანის გამაჰმადიანების შემდეგ, ოსმალთ ლივანას ჩხალის ხეობიდან დაუწყეს გამაჰმადიანება. მთელმა ხე-

ობამ იუკადრისა გამაჰმადიანება. აქეთ იქით კაცები დაჰგზავნეს და ოსმალეთს ემუდარებოდნენ, რომ სჯულის გამო დევნისაგან ხელი აეღო. ოსმალთ არ შეისმინეს მოციქულთა მუდარება და ჩხალელებს სასტიკის ბრძანებით აუწყეს ქრისტიანობის დატოვება. მეტი გზა აღარა ჰქონდათ, ქრისტიანობა უნდა ეგმოთ, მაჰმადიანობა მიეღოთ. ზოგმა აღვილად დასთმო სჯული და ზოგმა არა, — დღეს-ხვალიობით ატყუებდნენ მტერს.

ამ დროს ქალაქ ართვინის (ართვანი) ქართველნი უკვე გაფრანგებულნი იყვნენ. იგინი აღრევე იქმნენ მართლმადიდებლობიდან გადაყენებულნი კათოლიკობაში; იმათი კათოლიკობასთან დაკავშირების მიზეზი რომიდგან მოსულნი ლათინთა მოძღვრები ყოფილან. მაშინდელ ქართველ გვარის კათოლიკეთა ეკლესიებში წირვა-ლოცვა ლათინურს ენაზედ სრულდებოდა. სახარება, „წმიდაო ღმერთო“ და ზოგიერთი სხვა ლოცვები და ქადაგება კი ქართულად იცოდნენ. რომიდგან მოსული მოძღვრები დიდს მფარველობას უწყევდნენ დევნილ ქართველებს; ქართველ კათოლიკების დევნა ოსმალეთსაც აღკრძალული ჰქონდა, რადგანაც პაპისა და ოსმალთ შორის ამისთვის ხელშეკრულობა იყო დადგენილი და კათოლიკეს დევნა არავის შეეძლო.

ჩვენ კარგად ვიცით, რომ ართვინის კათოლიკეების მოძღვრებმა დიდი გავლენა იქონიეს ჩხალის ხეობის გასამაჰმადიანებელ ქართველებზედ. ქართველნი მალე წავიდნენ ართვინში და ლათინთ მოძღვრებს მოახსენეს:

— ქებულის იესო ქრისტესთვის ჩვენ ვიხოცავთ თავებს და შველა არსაიდგან გვეძლევა. ჩხალის ხეობის უმეტესი სოფლები გამაჰმადიანდა, ქრისტიანობა მოისპო, ახლა მოგმართავთ თქვენ და გთხოვთ, რომ ჩვენ მაინც გვიშველოთ რამე, გამაჰმადიანებისაგან დაგვიხსნათო.

მოძღვართ მოისმინეს დევნილთა მუდარი და აუწყეს შემდეგი:

— აბა რა გიყოთ, შვილო, ჩვენ კათოლიკენი ვართ, მფარველობას გაგიწევთ, მაგრამ როდემდის? ხომ ხედავთ, რომ ოსმალნი ქართველთა სისხლსა სმენ, იგინი თავიანთ საბრძანებელში ქართველს აღარ სტოვებენ. ოსმალნი ამბობენ, რომ ჩვენს სამეფოში ქართველის ხსენებას არ დავტოვებთო. ბერძნებისაც დიდი ჯავრი სჭირთ და რადგანაც თქვენ იმათი მერჯულენი ხართ, ამიტომ უფრო გდევნიან. ცხადი საქმეა, რომ დღეს თუ ხვალ თქვენც მიგაღებინებენ მაჰმადის სარწმუნოებას.

— კათოლიკობას მივიღებთ, — მოახსენეს ჩხალის ხეობის ზოგიერთ სოფლის ქართველთა.

— კეთილი! თქვენ კათოლიკობა მიიღეთ, ჩვენ ამ საქმეს პაპსაც ვაცნობებთ და მთავრობასაც, მერე თქვენ აღარავინ რას გიზამთ, ქრისტიანობა თქვენში მტკიცედ დაშთება.

ჩხალელებმა მოიწონეს მოძღვართ რჩევა, საჩქაროდ წავიდნენ და ყოველისფერი დარიგება შინაურებს და ჩუმ ქრისტიან ქართველებს მოახსენეს. რჩევა ყველას მოეწონა და რამდენიმე ხნის განმავლობაში ყველა ესენი საიღუმლოდ გაფრანგებულ იქმნენ. რამდენსამე ხნის შემდეგ ამათ ოსმალთაც აუწყეს:

— ჩვენ რჯულს არ გამოვიცვლით, ჩვენ ამის ამბავს პაპს ვაცნობებთ და რასაც ის გვიბრძანებს, ჩვენც იმ ბრძანების კვალად მოვიქცევით, რადგანაც ჩვენ კათოლიკენი ვართ სარწმუნოებითაო.

ოსმალთ ჯავრი მოუვიდათ და ჩხალელებს დევნა დაუწყეს, რადგანაც იცოდნენ, რომ ეს ქართველნი წინად სხვა სჯულისანი იყვნენ, ქართულის ეკლესიის აღმსარებელნი, რასაც თვითონ მალავდნენ. დიდი აურ-ზაური ასტყდა და გაკათოლიკებულ ქართველებსაც სასტიკად დაუწყეს დევნა, სიცოცხლეს უმწარებდნენ და ძალას ატანდნენ კათოლიკობა უარ ეყოთ. ამ სასტიკობის გამო პატრებმა დავა დაიწყეს, მაგრამ ოსმალთა მახვილი მაინც ვერ შეაჩერეს. გაფრანგებულთ

ისე გაუჭირდათ საქმე, რომ თავიანთ სოფლებიდგან აიყარნენ, ზოგი ართვინში გადასახლდა, ზოგი სხვა დაშორებულ ქალაქებში, სადაც კი კათოლიკის სარწმუნოების ხალხი ეგულისხმებოდათ. უმეტესი ნაწილი კი ართვინში დარჩა.

დროის განმავლობის მეოხებით დასავლეთ საქართველოში რომის ლათინთა მოძღვართ გავლენა შესუსტდა შიშისა და უგზო-უკვლობის გამო. ამიტომაც მაშინდელ ქართველ კათოლიკეთ პატრონად სომეხ გვარის კათოლიკე მოძღვარნი აღმოუჩნდნენ, რომელნიც ლათინთ პატრებზედ არა ნაკლებ ჰფარველობდნენ ამ ახალ და ძველ გაფრანგებულ ქართველთ.

ეკლესიებში ლათინურ ენის მაგიერ სომხურ ენაზედ დაიწყეს წირვა-ლოცვა. ხალხსაც უხაროდა ეს ცვლილება, რადგანაც ქართველ კაცთან სომხურ ენას უფრო მჭიდრო კავშირი ჰქონდა, ვიდრე ლათინურს. ქართველნი ადვილად სწავლობდნენ სომხურს ენას და ამ ენაზედ ლოცვებიც კარგათ ესმოდათ. დროის განმავლობის მეოხებით ქართველებმა ისე შეისწავლეს სომხური ენა, როგორც თავიანთის ეკლესიის ენა, როგორც თავიანთი სამშობლო ენა. მაშინ მათგან უამისობა არ შეიძლებოდა. ასეთი შესწავლა საშიში არ იყო, რადგანაც იმ დროის ქართველთა და სომეხთ შორის სადავო და სადავიდარაბო არა იყო-რა. ხოლო იმ ცვლილებამ და წესების შეტანამ ქართველებში რა გავლენა იქონია და მერმისისათვის რა ცვლილება მოახდინა, ამისას ჩვენ არას ვიტყვით, ამისი დასკვნა იმათთვის მიგვიჩნდება, ვინც ხსენებულ კუთხეში დასახლებულ კათოლიკეთა აწინდელი ცხოვრება-ვითარება კარგად და მიუფერებელად იცის.

ჩვენი ამბები რომ ყოველივე მართალია, ამას დაასაბუთებს შემდეგი მაგალითიც.

აქარაში მგზავრობის დროს, დაბა ქედაში, გავიცანი ერთი ართვინელი სომეხ-კათოლიკეთაგანი აშტრაკიანცი, ყმაწვილი კაცი. ერთმან ერთს ვინაობა ვკითხეთ. მან სთქვა:

— მე აქეთკენ ვმგზავრობ, აქა-იქ მოებში მადნებს ვეძებ,

მერე ამ მადნების ცნობებს ევროპის ზოგიერთ მდიდარ მემადნე ვაჭრებს ვატყობინებ, ისინი მომყავს აქ და იჯარით იღებენ. ამის შემდეგ ართვინელ კათოლიკეების შესახებ ჩამოვარდა სიტყვა და მან განაგრძო:

— „უნდა მოვახსენოთ, რომ ჩვენი ძველები ამბობდნენ, რომ ჩვენ გვარ-ტომობით ადრე ქართველნი ვყოფილვართ, ჩვენ თურმე ჩხალის ხეობაზედ ვსცხოვრებდით ერთს სოფელში, იქ გავფრანგებულვართ და მერე იქილგან გადავსახლებულვართ ართვინში. ართვინში დაგვიწყებია ქართული ენა და ჩვენი გვარიც იქ გამოგვიცვლია, — დღეს აშტოაკიანცად ვიწოდებით. საკვირველია, ასე როგორ შევიცვალეთ, ასე როგორ გადავსხვაფერდით ყოველივეთი, რომ ქართველობის აღარაფერი შეგვრჩა, არც ენა, ვინაობის გარდა ვაგება და ძველი გვარის ხსოვნა. ძალიან მიკვირს, ძალიან ჩვენი ასე გადავიწყება და გადაგვარება... ამბობენ, რომ სხვა ქართველ კათოლიკობასაც ჩვენსავე დავიწყებიათ ყველაფერი.

ახლა აქ მე ამაზე მეტს არას ვიტყვი, ვიმოწმებ თვით სომეხთ კათოლიკეთა ყოფილს გვამს და მან დააქეშმარიტოს იმის შესახები ცნობები, რომ ჩხალის ხეობის ქართველთ ძველად კათოლიკობა მიიღეს თუ არა და თუ მიიღეს, მაშინ ეს ქართველთ კათოლიკენი რა იქმნენ, სად წავიდნენ და სად სცხოვრობენ დღეს მათი მომდევარნი? ამიტომ მე ჩვენის საბუთების დასამტკიცებლად თვით სომეხ კათოლიკებს ვასახელებ, რომელთაც მრავალი რამ ცნობები შემოაქვსთ ჩვენს მწერლობაში თავიანთ გვარ-ტომობის შესახებ.

ართვინის ქართველ-კათოლიკენი.

ნამუბი ართვინის კათოლიკეთა ეპისკოპოსისაგან ზაქარიაის და იან სავარიაისა.

მოხუცებულთაგან გამიგონია, რომ ერთ დროს, აქარაში

ქართველ ქრისტიანებს ოსმალთაგან ძლიერ გასჭირვებიათ საქმე, ოსმალები ქართველთ გაუთათრებლათ არ სტოვებდნენ. გაჭირდა საქმე, თათრობისათვის დიდი ძალი ქართველობა გამწყდარა. რაღაც შემთხვევით, ერთ დროს, ევროპის კათოლიკის ერთი მოგზაური პატრი ბათუმში მოსულა, იქ კარგა ხანს დარჩენილა, იქ იგი კათოლიკეებს ერთ სახლში ალოცებდა, შემდეგ ევროპაში დაბრუნებულა, მაგრამ ზღვით კი არა, არამედ ხმელეთით, ლივანის გზით. მგზავრობა მაქახლის პირისკენაც მოხდენია; რამდენსამე დღეს აქა-იქ ქართველებში რჩებოდა და ცნობებს სწერდა. სხვათა შორის იგი მაქასელშიაც დარჩენილა. ამ დროს იქ ქართველთ დიდი დევნა ყოფილა, მაქასლის ნახევარი გათათრებული ყოფილა, ნახევარსაც ათათრებდნენ. ამ გათათრებულებს პატრმა მიმართა და უთხრა: — „შვილებო! რა გაწუხებთ, რად თათრდებით, კათოლიკობა მიიღეთ, ქრისტიანებად დაშთებით და ოსმალნიც ვერას გიზმენ“. ტანჯულ ქართველთ შეუსმენიათ და ერთ დღეს სამ სოფელს განუცხადებიათ ოსმალთათვის, რომ ჩვენ კათოლიკეები ვართ და არა ქართველებიო. ოსმალთ გაუნთავისუფლებიათ ესენი დევნისაგან.

რამდენიმე დღის შემდეგ ხსენებულის პატრისაგან სამ სოფლის ხალხს მიუღია კათოლიკობა. ამ სამ სოფლის ხალხში 90 მეტი კომლი ზაქარიაძეები და საფარიძეები ყოფილან. დღეს ზაქარიაძეები სომეხ-კათოლიკეთ ირიცხებიან და ზაქარიანცათ. იწოდებიან და საფარაშვილები—საფარიანცებათ. ყველა ესენი და ჩვენც ქართველთ გვარისანი ვართ, მაგრამ დროის და სომეხ-კათოლიკეთ მეოხებით ჩვენ ჩვენი გვარი დაგვიტოვებია და სომხებს მივკედლებივართ, გავსომხებულვართ. დღესაც მაქასელში რამდენსამე სოფელში სცხოვრებენ ზაქარიაძეები და საფარაშვილები, ყველა იგინი მაჰმადიანები არიან. რაც ართვინში და ასეთ დაშორებულ კუთხეებში სომეხ კათოლიკენი არიან, მათი რიცხვის ნახევარი ქართველ გვარისაგან შესდგება. ასეთ კათოლიკეებს თავიანთ გვარები ძველი-

დღანვე გადუკეთებიათ სომხურათ, მაგალითებრ: დღევანდელი სომეხთ კათოლიკეთ მოძღვრის ლაზიანი ძველი გვარი ლაზი-შვილია, ქართველი მალხაზაშვილი—მალხასიანი, ქონიშვილი—ქონიევი, აჭარიშვილი—აჭარიანცი, მამაცოვი—ფაფაზიანცი და მრავალიც სხვანი ამგვარნი.

შე ვკითხე:

— საკვირველია, რომ ეს ქართველნი ისე გადაგვარდნენ, რომ ქართველობის აღარაფერი შერჩათ, ნეტა როგორ მოხდა?

— გადაგვარება ერისა აღვილია, თუ ეს სადმე დაიწყო და მას ხელის შემშლელი არავინ გამოუჩნდა; ქართველთ გადაგვარებას ოსმალეთის საქართველოში ყველაფერი უწყობდა ხელს. ოსმალთ დევნა და სომეხთ კათოლიკეთ ოსტატურ-ქრისტიანული მოქმედება. მაგრამ მაინც ქართველთ გვარის დამკარგავ კათოლიკეთ შორის ცნობები არის დაშთენილი, რომ ისინი ოდესმე ქართველ გვარს ეკუთვნოდნენ და ქართულადაც ლაპარაკობდნენ.—მაგალითებრ?—შე ვკითხე.

— მაგალითებრ: მცენარეებს, პირუტყვებს და ბევრს კიდევ ასეთ არსებათა დღევანდლამდე ართვინის გასომხებულ ქართველ კათოლიკენი ქართულ სახელებს უწოდებენ. მაგალითებრ, ქართული ქირძი დღესაც ასე იწოდება მათში, ქონდარი, ნიახური, რეჰანი, ბადრიჯანი, ცერცვი, წიწმატი, პილბილი, ბევრიც სხვა, ნამეტურ სახლის ავეჯეულობის; დედა, მამა, ბიძა, დეიდა, მამიდა და სხვა ასეთ სახელწოდებანიც ხშირია მათში დღევანდლამდე დაშთენილი. საუბრის დროს ზოგჯერ მთელს წინადადებას ამბობენ ქართული სიტყვებით. დღეს რაც ართვინის სომეხ-კათოლიკენი არიან, იგინი მთლად ქართველ გვარის კათოლიკებისაგან შესდგებიან, ხოლო დროის მეოხებით გასომხებულან, ქართული ენა დაუკარგავთ და მის მეოხებით გვარ-ტომობაც დაჰვიწყებიათ, თუმცა ამბები ამის შესახებ აქ ბევრმა მოხუც სომეხ-კათოლიკემაც იცის, რომ ისინი ქართველთ შთამომავალნი არიან. ეს

რომ მართალია, ამას ცხადათ ამტკიცებს შემდეგი გარემოება: ქართველები ისე სომეხ-კათოლიკებს არა სძულთ და არ ეჯავრებათ, როგორც სომეხ გრიგორიანებს.

ნეტავი შემატყობინა, თუ ამ მღვდელ-მთავრის ცნობებს როგორ შეხედვენ ზაქარიანები და სომეხთ კათოლიკეთ მოძღვარი საფარიანი, რომელსაც თავის გვარ-ტომობა, ე. ი. ქართველობა ჭირივით სძულს და ქართული ენაც დავიწყებული აქვს. ერთმა მოხუცმა კათოლიკმა შემდეგი გადმომცა:—„ღღევანდელ სომეხ-კათოლიკის მოძღვრის პუჩიანის ძველი გვარი პუ-ჭუჭუჭაშვილია, რადგანაც იგინი ძველად ქართველნი იყვნენ და ახალ-ციხეს სცხოვრებდნენ, კათოლიკობის შემდეგ ართვინში გადმოსახლდნენ, აქ ენით და გვარ-ტომობით გასომხდნენ, ყოველივე დაივიწყეს თავიანთი, დღეს ამას ვინ სჩივის, მათ ქართველობაც კი სძულთ სასტიკად.

მაშინ იმათთან ერთად ახალ ციხილამ რამდენიმე კომლი გადმოსახლებულან, ყველას მათ აქ ართვინში დაუკარგავთ ქართული ენა და გვარ-ტომობაც ისევე, როგორც მთელ ართვინის ქართველ-კათოლიკობამ დაკარგა ქართული ენა და გვარ-ტომობა.

მთელის ართვინის სომეხ კათოლიკენი შთამომავლობით ქართველნი არიან, მათში ქართული ენა ძირიანად შეირყა 1800 წლებში, შემდეგ 1840 წლებამდე ყველგან ამოვარდა, დიდმა, პატარამ ყველამ დაივიწყეს, მხოლოდ შიგა და შიგ მრავლად მაინც დარჩა ქართული სიტყვები, რომელსაც კათოლიკენი ღღევანდლამდე ხმარობენ და არ ივიწყებენ. XVIII საუკ. გასვლამდე, ამათში ქართული წერა-კითხვაც არსებობდა, სიმღერები, ხატობა, ღამის თევა, ჭიდაობა, ფერხული, თამაში და მრავალიც სხვადასხვა წეს-ჩვეულებანი. თამარ მეფის და ერეკლე მეფის ამბებიც მრავლად იცოდნენ.

ასეთი კათოლიკები ართვინილამ მოყოლებული სტამბოლამდის ძლიერ მრავლად ყოფილან. XVIII საუკ. მარტოდ

სტამბოლში 1500 კომლი ქართველი კათოლიკე ყოფილა, დღეს იგინი სულ სომეხ-კათოლიკეთ ირიცხებიან, რადგანაც მათ სომეხ-კათოლიკეთ სიმძლავრით ქართველობა დაკარგეს, ქართული ენა დაივიწყეს, სომხურათ იწყეს საუბარი და გვარებიც სომხურის სიტყვების რიგით გადააკეთეს. ეს რომ ქე-შმარიტია, ამას ასაბუთებს შემდეგი მაგალითი: 1860 წლამდე კოსტანტინეპოლის კათოლიკეთა სასაფლაოზედ მიცვალებულთ ქვების უმეტესს ნაწილზედ ქართული წარწერები იყო. ასეთი ქვების უმეტესი ნაწილი შემდეგ სულ გაქრა. იქ დღესაც შეხვდება კაცი ასეთს ქვებს ხსენებულ სასაფლაოზედ აქა-იქ. შავშეთის კათოლიკენიც ქართველ გვარის შთამომავალნი არიან. იქ მათში სომხის გვარის არავინ ურევია. ჩვენ ყველანი ქართველთ შთამომავალნი ვართ და ძველ საქართველოშიაც ვსცხოვრებთო. ჩვენი ძველებისაგანაც ასე გაგვიგონიაო.

3. პატრიის აღუშოვის ნაამბობი.

3. შაჰყულიანი იტყოდა ხოლმე შემდეგს: „მე როცა რომში წავედი, ართვინზედ მომიხდა გავლა და მაშინ კორგულის ეკლესიაში ზოგიერთ მოხუცებულებს ქართული ხელთნაწერი ლოცვები ეკავათ და კითხულობდნენო. მაშინდელ კორგულს ართვინელ ქართველ კათოლიკეთ მოხუცებულებს უთქვამსთ, რომ XVIII საუკ. ნახევრამდე აქაური ქართველი კათოლიკენი სულ ქართულ ლოცვის წიგნებს კითხულობდნენო. მას შემდეგ კი შემცირება იწყო, რადგანაც წიგნები ცვდებოდა, გადაწერას აღარ ასწავლიდნენ სტამბოლიდამ მოსული სომეხ-კათოლიკის ხუცები და აბა სხვას საიღამ რას იშოვნდნენ, ისევ სომხურ ლოცვის წიგნებს ეწყობოდნენ და 1800 წლამდე მთელი ართვინის ქართველ-კათოლიკობა კარგად შეეჩვია სომხურ ლოცვების კითხვას, სომხურ ენის და სომხობის დაჩემებას. შემდეგ ამ ცნობას პატივცემულმა პატრმა აღუშოვმა დაუმატა: შეიძლებოდა ეს გარემოება ქართველ

კათოლიკეთ არ მოსვლოდათ, რომ მათ ერთგული პატრონი და ქართული წიგნენი ჰქონოდათ, მაგრამ საიღამ, იმ დროს ქართველთ ამის დრო არ ჰქონდათ. XVIII საუკუნეში, სომეხ-კათოლიკეთ მრავლად იწყეს კათოლიკეთათვის საჭირო ლოცვების და სამღრთო შინაარსის წიგნების ბეჭდვა, ამ წიგნებს იგინი ყველგან ავრცელებდნენ, ქართველი კათოლიკენიც სიამოვნებით ეწაფებოდნენ ამ წიგნებს, რადგანაც ოსმალეთის ქართველ კათოლიკეთ ქართულ ენაზედ დაბეჭდილი წიგნები სულ არ ჰქონდათ, მაშ რას იზამდნენ, ლათინურს ხომ ვერ შესწავლიდნენ, ისევ სომხურს დაუახლოვდნენ, ეს ენა მათთან ახლო იყო და მის შესწავლა-სიადვილეს გარდა ესიამოვნებოდათ კიდევ. ესეც ჭეშმარიტება გახლავსთ.

თა — ძე.

კამელო

(ისტორიული მოთხრობა)

ვუძღვნი მარიამ კაუხჩევს.

I.

— აბა, ამდენი დრო არა მაქვს... ღვთის გულისათვის...
— ეხვეწებოდა ახალგაზდა, 28—30 წლის დედა-კაცი ფოთის
ფაშის ერთს კარის-კაცთაგანს....

— მოითმინეთ, ჯერ აღრეა...— უპასუხა კარის-კაცმა და
ჩვეულებრივ ულაზათოთ ჩაიღრიჯა...— რა ლამაზია!— ჩასჩუ-
რჩულა ამხანაგებს და უნდოდა კიდევ რაღაც ეთქვა, რომ ფე-
ხის ხმა მოესმა... კარის-კაცმა უკან მიიხედა და შემდეგი გა-
იგონა:

— ფაშა მზათ არის. . ცხენების შეკაზმვა ბრძანა...

კარის-კაცი ოთახში შებრუნდა, ხოლო დედა-კაცს კი
ურჩია გამოსვლის დროს ფაშას დახვედროდა და თავის სათ-
ხოვარი იმისთვის მოეხსენებინა... ცოტა ხანი და დიდებულად
შექურვილ-შეიარაღებული ფაშაც გამოვიდა... გარს შემოსდ-
გომოდა რამდენიმე ჯარის-კაცი. ეზოში მის მხლებლებს რამ-
დენიმე შეკაზმული ცხენი უცდიდათ...

აივანზედ გამოსულის ფაშის ყურადღება პირველადვე დე-
და-კაცმა მიიპყრო.

დედა-კაცმა სიტყვის თქმაც ვეღარ მოასწრო, რომ ფა-
შის ბრძანებით მას ერთი მხედართაგანი შეეკითხა:

— რა გინდათ...

— დედა-კაცმა პასუხად მუხლები მოიკეცა და ფაშას და-
ჩოქვით დაუწყო:

— ერთი საწყალი დედა-კაცი ვარ... ფიდანო მქვინ...
ჩემი შვილი ჯარუ დაგიტყვევიათ... გთხოვთ გამითავისუფ-
ლოთ...—დედა-კაცმა მეტის თქმა ვეღარ მოახერხა.

— ფიდანო... გქვინ... თქვენის შვილის სახელი?..

— ჯარუ, დიდებულო ფაშავ!..

— ჯარუ ..—განიმეორა ჩაფიქრებით ფაშამ და ერთიცი იქი-
თკენ გაიხედა, საიდგანაც მეგრული მწყობრი დამაღონებელი
სიმღერა მოისმოდა... ესენი იყვნენ რამდენიმე დაშვყდელნი
ვაჟ-კაცნი, ტყვენი ფაშის სასახლეში.

— ჯარუ... მისი განთავისუფლება არ შეიძლება, სანამ
ოტია დადიანი არ გამოძეცხადება და ალექსანდრე მეფესთან
და ჩემთან ერთად არ მიიღებს მონაწილეობას ურჩთა დამორ-
ჩილებაში...

— დიდებულო... ფაშავ... ის... ის არაფერ შუაშია...
ერთად-ერთი შვილია დედ-მამისა... მისი ბრალი არაა, დადი-
ანის ბრალია... გთხოვთ... გთხოვთ გამითავისუფლოთ...—
დედა-კაცი დაჩოქილი მივარდა ფაშას და კალთებს კოცნა და-
უწყო. ფაშას ეს არც კი შეუმჩნევია; იგი ამ ჟამად ტყვეები-
სკენ იხედებოდა და მათს დამაღონებელ სიმღერებს ყურს უგ-
დებდა...

— გთხოვთ არ დამიკარგოთ... ერთად-ერთი შვილია...
—განიმეორა ხმა-მადლა ფიდანმა და ფაშის ყურადღებაც მი-
იპყრო... ფაშა ფიქრებიდგან გამოერკვა და დედა-კაცს ერთ-
ხელ კიდევ განუმეორა:

— დადიანზეა შენის შვილის ხსნა დამოკიდებული...— ბო-
ლოს მისს გარშემო ხმა-გაკმენდილად მდგარ ჯარის-კაცთა შე-
მდგვის სიტყვებით მიჰმართა:

— ტყვეებს ცოტა საზრდო მიეცით... კარ-ფანჯრები ჩა-
უკეტეთ და უთხარით, ნუ ჰყვირიან..

რამდენიმე ჯარის-კაცი ბრძანების ასასრულებლად გაქა-

ნდა, ხოლო სხვები ისევ გარს შემოერთებენ და ნელად მისთვის შეკაზმულ ცხენისაკენ წაიყვანეს.

— ასე...— განუმეორა უკვე ცხენზედ შემჯდარმა ფაშამ დედა კაცს და საჩქაროდ გაიარა ეზო... მას რამდენიმე შეიარაღებული ჯარისკაცი გაჰყვა.

ფიდანის გულდაწყვეტილი ტირილით მოჰშორდა იქაურობას.

II.

რამდენიმე ხნის სიარულის შემდეგ ფაშა თავის ამალით მივიდა იქ, სადაც ფოთიდან რამდენიმე ვერსის მანძილზედ, მდინარე რიონის ნაპირას დაბანაკებული იყო თავისჯ არით იმერეთის მეფე ალექსანდრე მე-V. ბანაკის მახლობლად ფაშა ჩამოხტა ცხენიდან და მეფესთან შევიდა... ეს იყო 1732 წლის ზამთრის გასულს. მეფე ალექსანდრე მეგობრულად მიეგება ფაშას, სახლში შეიპატიჟა და გულსმოდგინედ დაიწყო მასთან და ვეზირებთან რჩევა, თუ როგორ სჯობდა საქმის მოწყობა, როგორ დაემორჩილათ შავის-ზღვის ნაპირად მცხოვრებნი ოდიშარნი და აფხაზნი... რჩევის შემდეგ გარდასწყვიტეს, მეორედ დღეს, განთიადისას, მეფეს და ფაშას შემოეკრიბათ ჯარი და ერთმანეთთან კავშირით გზას გასდგომოდნენ... ამასთან ისიც მოიხსენიეს, თუ როგორ გარდაეხადათ მაგიერი ოდიშის მთავრის ოტია დადიანისთვის, რადგან უკანასკნელი არამც თუთვითონ წინააღმდეგა ოსმალოებს და მათი მორჩილება აღარ ისურვა, პირიქით ოსმალოებთან შემწედ გამგზავრებულ მეფე ალექსანდრესაც ურჩევდა აღარ წასულიყო ფაშასთან...

დადიანის სიურჩემ და კადნიერებამ უფრო აამხედრა მის წინააღმდეგ ოსმალონი... ისინი უღმერთოდ იკლებდნენ სო-

ფლებს, ჰკაფავდნენ ჯრჩთ და წინააღმდეგობთ, ზოგთ ატყვე-
ვებდნენ და სხვა... თვით ფაშის დაჯიკითხავად ბევრ რამ უსა-
მართლოებას სჩადიოდნენ ჯარის-კაცნი: ართმევდნენ სოფ-
ლელთ დედა-კაცებსა, იპარავდნენ საქონელსა და სხვ.

ერთ დღეს ასეთი აღვირ-წახსნილი ოსმალოების ბრბო
შევარდა ერთს წისქვილში, რომელიც მდ. ტეხურიდგან გა-
დაყვანილ შტოზედ იყო აშენებული... მეწისქვილედ იმ ქამად
სამეგრელოს ერთის თავადის დაყენებული კაცი იყო...

ახლად-შელამებული იყო... მოწმენდილ ცაზედ ცქჩიალა
მთოვარის ერთი ნახევარი მოსჩანდა... მას გარს შემოჰკრებო-
დნენ ურიცხვნი ცის მნათობნი, რომელნიც საგრძნობლად
ციმციმებდნენ გაზაფხულის ღამეში... მახლობელ მიდამოები-
დგან ნელი ნიავი უბერავდა და წისქვილის წინ განმარტოე-
ბით მდგარის ორის ჭანდრის ახლად გაფურჩქენილ ფოთლებს
საგრძნობლად აფარფატებდა. მდინარის შხუილი და წისქვი-
ლის ქვების გუგუნე ერთმანეთში ირეოდა...

სწორედ ეს დრო იყო... მეწისქვილემ რამდენიმე ფუთი
სხვისგან მობარებული სიმინდი დაჰფქვა და გადაჰსდო, წყალი
გამოუშვა, წისქვილი მოასვენა და შემდეგ ცოლთან ერთად ვა-
ხშამს შეექცეოდა... უცბად წისქვილის კარი გაიღო და შიგ
ოსმალოთ ბრბო შემოვიდა... ჯერედ ახელ-დახედეს სახლს და
შემდეგ კი მოსთხოვეს მეწისქვილეს გარეთ გასულიყო. უკა-
ნასკნელმა იუკადრისა ესდა წინააღმდეგობა გაუწია ოსმალთ...
მეწისქვილე ძალათი გაიყვანეს... ცოლის კივილზედ გარეთ
გაყვანილმა მეწისქვილემაც მორთო ღრიალი... უცბად შორით
მომავალ ურმების ქრიალი მოისმა... მეწისქვილე ჰყვიროდა...
შიგნით დრო-გამოშვებით ქალის კივილი გაისმოდა... მეურმე
მოუახლოვდა წისქვილს...

— ჯარუ! ჯარუ!.. მიშველე!.. — დაუწყო მეწისქვილემ
ყვირილი და ყელზე მოეხვია მეურმეს... — შეხე... უსჯულო
ოსმალოები შემომიცვინდნენ სახლში... მალე...

ამის გამგონე მეურმე ავარდა, თვალეები გაუცეცხლდა,

ყურები სცქვიტა...—წამოდით!—შესძახა მასთან ერთად მომავალ ამხანაგ მეურმეებს და საჩქაროდ წისქვილის კარს მივარდა. რამდენს არ ეცადნენ მეურმეები, მაგრამ კარების ჩამტვრევა ვერ შესძლეს. კარებს რამდენიმე ოსმალო მოსწოლოდა, სხვები კი ტომრებს ავსებდნენ წასაღებ ფქვილით, მზა ვახშამს შეექცეოდნენ და სხვა საზიზღრობასაც სჩადიოდნენ...

— კარი... უსჯულოებო!..—დაიყვარა უკანასკნელად ჯარუმ და ერთი ცლონივრად მიაწვა კარებს... ამ დროს კარიც გაიღო და რამდენიმე გაბრაზებული ოსმალო თავზედ წაადგა ჯარუს... მოწინააღმდეგენი შეტოტდნენ... ჯარუს ამხანაგები მიეშველნენ. მათ—მეწისქვილე და ამნაირად გაჩაღდა ცხარე ბრძოლა...

— ურჯულო! ურჯულოებო!—იძახოდა ნაწყვეტ-ნაწყვეტად ჯარუ და ჩვეულებრივ დაწვნილ მუშტებს ჰკზავნიდა მტარვალთ ლოყა-ყბებისკენ... ოსმალებიც სამაგიეროს უხდიდნენ მოწინააღმდეგეთ... ბრძოლა გათავდა იმით, რომ ოსმალებმა ერთის მხრით გადაისროლეს შუბლ-გახეთქილი, კამარა სისხლით ცხვირ-პირზედ შელესილი ჯარუ, ხოლო მეორე მხრით უარეს მდგომარეობაში მყოფი მეწისქვილე... ჯარუს სხვა ამხანაგებს კი თავიანთ თავისთვის ეშველათ. ისინი გაქცეულიყვნენ და მახლობელ მცხოვრებთათვის, შეუტყობინებინათ უბედურების ამბავი. წამოსულ მცხოვრებთ წისქვილში ნახეს მხოლოდ შუბლ-გახეთქილი უგრძობლად მწოლარე მეწისქვილე და მის მახლობლად ცხარე ცრემლებით მტირალი ცოლი. მეწისქვილე რამდენიმე დღის შემდეგ გარდაიცვალა... ჯარუ და მისი ერთი ამხანაგი მეურმე კი ოსმალებმა ტყვედ წაიყვანეს და ფაშას წარუდგინეს, როგორც მისს წინააღმდეგ შემდგარის შეთქმულების უფროსები. ფაშამ მათი დატყვევება ბრძანა.

III.

სამეგრელოს ერთის თავადის პორფირე ...სასახლე მდი-

ნარე ტეხურის პირად იყო აშენებული. სწორედ იმ ადგილას, სადაც პორფირეს ორ-სართულიანი ქვითკირის სახლი ორი ვერსის სიშორით მოკამკამე ტეხურს გადაჰყურებდა, უკანასკნელს რამდენიმე წყარო-ველები უერთდებოდნენ. ერთი ამ დღეეთაგანი იმ სოფელშიაც გადიოდა, სადაც თავად პორფირეს გამდელი ფიდანის და ამის ქმარი მაქსიმე სცხოვრობდნენ.

ერთი უბრალო ხის შტოებიდგან დაწნული მეგრული ფაცხა, დაბალ ქვის გალავანზედ დაშენებული, გვიმრით გარდახურული დაწნული ნალია-სასიძინდე და საღვინე-მარანი, ისლით გარდახურული, სადაც მაქსიმე ბატონის მონდობილობით ყოველწლივ ოჯალეშის ღვინოს აყენებდა,—აი მთელი ქონება მაქსიმესი და მისის ახალგაზდა მეუღლის ფიდანისა... ცოლ-ქმარნი სულ თვრამეტის წლის შეუღლებულნი იყვნენ, მაგრამ დროს არც ერთისა და არც მეორესათვის არც სილამაზე წაერთმია და არც ერთმანეთისადმი სიყვარული... თვრამეტმა წელმა განვლო მას შემდეგ, რაც სულ ოცის წლის ცელქმა მაქსიმემ თავის ბატონის სასახლეში ცქრილა, ნაზი, მზესავით ეშხიანი ფიდანის ნახა... ფიდანის!.. როგორ გულში ჩაუჯდა პირველ-გაგონესისათანავე ეს სიტყვა საბრალო მაქსიმეს... სწორედ იმ გულის სიმს მოხვდა იგი, რომლიდგანაც მისი ამოგლეჯა ისე არ შეიძლებოდა, თუ თვითონ გულიც არ ამოჰყვებოდა თან... საბრალო მაქსიმე... როგორ მოიგონებს იმ დღეს, როდესაც მან პირველი საჩუქარი მიართვა თავის გულის სატრფოს... ჯერ მაქსიმე ბატონს დაეკითხა—როგორ მოქცეულიყო ამ შემთხვევაში... ბატონის გული დიდხანი მოკებული ჰქონდა მაქსიმეს, იგი ერთგული მოსამსახურე იყო ბატონისა და აი, ამიტომაც ბატონმა ნება დართო მაქსიმეს, იმ პირობით კი, რომ შეუღლებულნი ცოლ-ქმარნი მასთან დარჩენილიყვნენ მოსამსახურეებად...

ფიდანის აფხაზის ქალი იყო. მას დედ-მამა აღრე დაეხოცა და მისი აღზრდა მათს შემდეგ ერთის აფხაზ თავადის პირ-

ფარეშის ცოლმა იკისრა... როგორც იყო თავად პორფირეს ოჯახში მშვენიერი ფიდანიც მოხვდა... აქ ბედმა გაუღიმა მას და იმას შეაკავშირა, რომელსაც თავად პორფირეს მოსამსახურეებში ბადალი არა ჰყავდა. ეს იყო მაქსიმე .. სხვა ამხანაგებს დიდათ შეშურდათ მაქსიმეს ბედნიერება და რომ ბატონის თვალში დაემცირებინათ იგი, სხვადასხვა მისს სახელზედ შეთხზულ ჭორებს აგონებდნენ ბატონს... პორფირე გულ-კეთილი და მასთან ჭკვიანი კაცი იყო... თავის დღეები, სულ 50 წელიწადი, მას მარტო სმა-ჭამაში და ლხინში არ გაუტარებია, როგორც ამას სხვა მისს ხნის და მისსავე ქვეყნის თავადები სჩადიოდნენ... არა. პორფირეს სწამდა მუდამ შრომა, მუდამ საქმიანობა და ჯაფა... თუმცა თვითონ სუსტის აგებულობისა იყო და ხანგრძლივი მუშაობა არ შეეძლო, მაგრამ ხშირად უნახავთ თავადი პორფირე შუა-დღეზედ მინდორში მომუშავე, რომელიც ძალზედ სცემდა თოხს და აყვავებულ სიმინდს ბლომად უყრიდა ძირში მიწას და თან მეგრულადვე შემოსძახებდა რომელიმე დაკვანძულ სიმღერას.

— შეხედეთ ჩემს ბატონს, რას შერება!..—ხშირად უთქვამს სხვებისთვის ქალ-ბატონს სალომეს, თავად პორფირეს მოხუცებულს მეუღლეს, როცა დაუნახავს თავის მაღალ შენობიდან შორს ქალაში მომუშავე ქმარი... პორფირე, რასაკვირველია, ბევრს ხანს ვერ მუშაობდა, თავის თოხს რომელიმე ბიჭს გარდასცემდა, ზურგზედ ორ-ლულიან თოფს გადიკიდებდა, დაუსტვენდა თავის ძაღლს „ყურჩას“ და მახლობელ ტყეში შეიმაღებოდა...

— რა ბატონი გყავს, გამჩენისა!—იტყოდნენ მომუშავე ბიჭები და ჩვეულებრივზედ უფრო გულმოდგინედ დაუწყებდნენ თოხებით ბრძოლას დედა-მიწას.

IV.

პირველად ადგილი დაიკავა ბატონის გულში მაქსიმემ

შემდეგის შემთხვევით. ერთხელ თავადი პორტირე ჩვეულებრივ სანადიროდ წავიდა თავის ტყე მამულებში, ყურჩა და რამდენიმე რჩეული ძაღლები და ბიჭები თან შორით მიჰყვებოდნენ ბატონს, რომ მის ნიშნებაზედ მოსალოდნელს ნადირს არაჩვეულებრივის სისწრაფით დასცემოდნენ... შემოდგომა იყო. აქა-იქ ყანებში სიმინდის კალოები იდგა. ტყე კენესაშხუელით აძლევდა ბანს მოსისინე ზამთრის წინამორბედ ქარს. ქალაში მომუშავეთ ღრო-გამოშვებითი სიმღერა გაისმოდა. მდინარე ტეხური ნატეხ ქალებში აქა-იქ გამოსჩანდა თეთრ ზოლად.

იმ დღეს, როცა პორტირე თავის ამალით მდინარის ნაპირა ტყეს დაადგა, ტეხურის მიდამო არაჩვეულებრივის სქელის ნისლით იყო მოცული... თვით მდინარის კალაპოტში ნისლი ბოლივით ირეოდა, თითქოს ქვევით მოხითხითე ტალღებს ებრძვისო... ერთი საღრმე გზა-ტყეცილი, რომელზედაც გამოვიდნენ მონადირენი ცოტახნის სიარულის შემდეგ, ქალაში მიდიოდა, შემდეგ კი თვით სოფლისკენ მიიკლაკნებოდა. მაშასადამე, ეს უხმო იყო მონადირეთათვის... ეს იყო მიზეზი, რომ პორტირე ამ გზას გასცილდა და მის მარცხენა მხარით მიმავალს ვიწრო ბილიკს დაადგა...

სალამო ჟამი იყო... მონადირენი ფრთხილად მიაბიჯებდნენ წინ და თან ფრიად დიდს თვალ-ყურის გდებაში იყვვნენ—ნადირი-რამ არ გაგვეპაროსო... არაჩვეულებრივი სიჩუმე ჰქონდა დაცული პორტირეს ამაღას, მხოლოდ რაღაცნაირად თვით პორტირე ვერ იცავდა სასურველ სიჩუმეს... იგი ხშირად ცხვირს აცემინებდა... მის ყოველ ცხვირის დაცემინებაზედ გავარდებოდნენ ყურჩა და მასთან სხვა ძაღლები, გასცილდებოდნენ ბილიკს, შესცვივდებოდნენ ტყეში, გამოუდგებოდნენ ბატონს და მის წინ ტყეშივე ბილიკის გასწვრივ გაითამაშებდნენ...

დიდი ხანი იარეს მონადირეებმა .. ბოლოს ერთს უშნოდ დაკვანძულ, გულ-გამოლპებულს ბებერს მუხას მიადგნენ. მის

ძირს ბალახი დატკეპნილი იყო და მასში რაღაც ცხოველთა კვალი ირეოდა... პორფირეს ეს შეუმჩნევლად არ დარჩენია... იგი დაიხარა და დიდხანს უყურა ნაკვალევს, მაგრამ ჯერ-ჯერობით მაინც არრას ამბობდა.

— მელიას კვალია! — გაბედა თქმა ერთმა მონადირეთაგანმა და თან თოფის კონდახით უჩვენა ბატონს კვალი...

— ა, — თავი ჩაიქნია ბატონმა და საჩქაროდ იქითკენ გაიხედა, საითაც ამ დროს ძაღლების არეული ყეფა მოისმა. ყურჩა მუხაზედ ასულიყო, ფეხებით ხვეტდა და ჰყრიდა ძირს მასზედ შეგროვილ გამხმარ ფოთლებს...

— აბა! დაიძახა დაბალის ხმით პორფირემ და თოფი ხელში მიიმარჯვა... — მარჯვედ, ყურჩა!.. — განუქეორა ოდნავ გასაგონად ძაღლს და სმენა-მზერად ვარდაიქცა. ბიჭებიც მოემზადნენ და გაფაციცებით აღევენებდნენ თვალ-ყურს ძაღლების ყეფა კნავილსა... ყურჩა ზევით იჯდა მუხაზედ და გამოლადრულ მუხის გულიდკან დედა-მიწისაკენ იხედებოდა; სხვა ძაღლები — ზოგი შიგ შესულიყვნენ მუხის ღია ქერქიდან და ძაღზედ მოხშირებით ჰყეფდნენ, ზოგნი კი გარედგან უგდებდნენ ყურს სხვა ძაღლებს... ცოტა ხანს ყველა ძაღლებმა შესწყვიტეს ყეფა... ყველას სული მიენაბა და უშნოდ დაკვანძულ მუხას შესცქეროდა... მხოლოდ ერთი ძაღლი შიგნიდგან გაჭირვებულად ჰყეფდა-კნაოდა... უცბად მანაც შესწყვიტა ყეფა და აი, ამ დროს მუხიდან დედა-მიწისაკენ გასრიალდა ვეებართვლა ცხოველი, რომელიც არა-ჩვეულებრივის სიგრძისა იყო და თან გრძელსავე კუდს მიატრიალებდა... პორფირემ და მისმა ამალამ კარგად გაარჩიეს ტყის კატა... კატა ზევიდგან გადმოვარდნილ ყურჩასაც გაუსხლტა კბილებიდან, სხვა ძაღლებსაც, პორფირეს გაგდებული თოფის კვამლიც უკან დასტოვა და ტყეში შეიმალა... ძაღლები უკან დაედევნენ... პორფირემ ერთი დაღონებულად გადახედა ამალას და ნელად გაუდგა იმ გზას, საითაც ძაღლები მიჰყეფდნენ... არ გასულა სულ რამდენიმე წუთი, რომ შორს, სადღაც ტყეში,

თოფმა ივრიალა, გამოხმობა ერთხანს გუგუნებდა ხევ-ხუვში. მონადირეებმა ეს კარგად გაიგონეს, საჩქაროდ გამოვიდნენ მინდორზედ და მის ბოლოს ვიღაც ბიჭი შენიშნეს, უბრალო ტანისამოსში, თოფით ხელში; ის რაღაც სიბრაღულით დაჰყურებდა დედა-მიწაზედ... ყურჩა და სხვა ძაღლები კუდ-ამოძუებულნი შეჰყურებდნენ თოფის მსხვერპლს... პორფირე სულ რამდენიმე წუთში დაუახლოვდა ბიჭს და არაჩვეულებრივის გულკეთილობით მიესალმა... მისს მხიარულებას საზღვარი არა ჰქონდა, როცა იგი დედა-მიწაზედ გაშხლართულ იმ ნადირს აკვირდებოდა, რომელიც ამ რამდენიმე წუთის წინეთ მხოლოდ მოელანდა..

— ყოჩაღ, ჩემო მაქსიმე... ყოჩაღ, მე ვიცი... რადგან ასე მარდი ყოფილხარ...—ამბობდა პორფირე და გულმოდგინებით აკვირდებოდა მაქსიმეს, რომელიც ამ ჟამად სხვა მონადირე-ბიჭებისაკენ იხედებოდა.

მაქსიმემ მოკლული ნადირი ეკალზედ გადაჰკიდა. შემდეგ ყველანი შინისკენ გაემართნენ.

სალამო ჟამი იყო. ტეხურში სარკესავით მოსჩანდა ტყიანი მიდამო... მტირალი მზის სხივები უკანასკნელად ეთხოვებოდნენ მთის მწვერვალს... შეშინებულნი შაშვები კვნესა-ქახქახით გარბოდნენ ხიდგან ხეებზედ... ცაზედ დაქანცულ წეროთ მწყობრი წრე მოსჩანდა. არაფერი მიჰქონდა სახლში პორფირეს, მაგრამ მაინც მომხიარულებული იყო...

V.

სახლში მისულს პორფირეს სალომე დაუხვდა.

— დღეს ბევრი ვიარე, ჩემო ქალ-ბატონო, მთელი ქალა სიგრძე-სიგანით...—მიემხიარულა პორფირე აივანზედ გადმომდგარს სალომეს და საჩქაროდ ზევით ავიდა.

— არაფერი ზოგიტანიათ?...—შეეკითხა ქალბატონი პორფირეს და ბიჭებს გარდაჰხვდა.

— არათფერი გინახამთ?.. შეეკითხა ხელახლავ სალომე ბიჭებს, მაგრამ ამ დროს სახლიდგან პორფირე გამოვიდა.

— მაქსიმე! — მაქსიმე გამოერკო. — აი ესეც შენთვის მიჩუქებია, მარდი ყოფილხარ და ბატონის ერთგული. — ბატონმა ერთი თათრული დამბაჩა გარდასცა მაქსიმეს. — ეს მე ერთ აფხაზს გამოვართვი, შესანიშნავია... სახსოვრად იქონიე, — განაგრძო პორფირემ. მაქსიმემ მოწიწებით გამოართო ბატონს საჩუქარი, ხელზედ აკოცა და საჩქაროთ ამხანაგ ბიჭებისაკენ გამობრუნდა; უკანასკნელნი შუროთ უღიმოდნენ მაქსიმეს...

აი, ამ დროდგან იყო, რომ მაქსიმე დაუახლოვდა თავად პორფირეს და მისს ოჯახში, მოსამსახურებში, პირველი ადგილი დაიჭირა... ქალბატონიც არა ნაკლებ მომადლიერებული ჰყავდა მაქსიმეს; იგი ჰპირდებოდა უკანასკნელს სხვადასხვა საჩუქრებს და სხვათა შორის იმასაც, რომ საუკეთესო ქალს შეგერთამო...

დიდი ხანი არ გასულა ამის შემდეგ, რომ პორფირეს ერთმა აფხაზეთის თავადმა საახალწლო საჩუქრად რამდენიმე გოგობიცი გამოუგზავნა... მათში ერთი ისიც, რომელმაც სულ რამდენიმე დღეში მოასწრო მის შემხედავ მაქსიმეს მოხიბლვა.. მაქსიმემ ისე მოაწყო საქმე, რომ ეს ძვირფასი არსება თავისთვის დაისაკუთრა...

თვით მაქსიმე პორფირეს მამის ნაქსახურის შვილი იყო... მამა მისი ადრე გარდაიცვალა... დედაც, სულ შვილის წლისა იყო მაქსიმე, რომ მოსცილდა წუთისოფელს... სხვა არც და, არც ძმა არ გააჩნდა მაქსიმეს. მისი გაზრდა იკისრა მოხუცებულმა ბებიაშ, რომელიც სწორედ მაშინ გარდაიცვალა, როცა მაქსიმე 18 წლისა შესრულდა...

ჯერ კიდევ პატარა იყო მაქსიმე, როცა იგი ბატონის სახლში წაიყვანეს... ბებიას სიკვდილის შემდეგ კი იმან სულ მიატოვა სახლკარი და ბატონის შინა-ყმებში გაერია... დაკეტილ ოჯახს მხოლოდ მაშინ დაუბრუნდა მაქსიმე, როცა ფიდანო დაისაკუთრა... ფიდანო და მაქსიმე ბედნიერად, უშფოთველად სცხოვრობდნენ მამა-პაპეულ სახლში და გულის

ტოკვით ელოდნენ თავიანთ ერთად-ერთის შვილის ჯარუს მოსწრებას... ჯარუ ბატონის უფროსის ვაჟიშვილის ზოსიმეს მონათლული იყო და ამიტომ, როგორც მაქსიმეს უწინ, ჯარუსაც სხვაზედ არა-ნაკლებ განსაკუთრებული ადგილი ეჭირა შინა-ყმებში... თვით მაქსიმე არა-ნაკლებ გულსმოდგინედ ემსახურებოდა ბატონს... უმეტესად იგი ბატონის სახლში იყო, მხოლოდ ხანდისხან ჩამოივლიდა ხოლმე თავის სახლში სოფელში... ფიდანიც ხშირად იარებოდა ბატონისას და გამდელის თანამდებობას ასრულებდა... თუმცა სხვა გამდელებიც ჰყავდათ ბატონებს, მაგრამ ერთხელ შერჩეული სახელი ფიდანს ვერ მოაცილეს, პირიქით მას ნამდვილის სახელით არავინ იცნობდა... სულ თორმეტის წლის შეუღლებულნი იყვნენ მაქსიმე და ფიდანი, როცა ქალბატონი სალომე გარდაიცვალა... პორფირეც მოხუცებული იყო... სალომეს სიკვდილმა დიდი გავლენა იქონია მაზედ... იგი დაავადმყოფდა და დღედაღამ ელოდა სიკვდილს... სამარის კარზედ მიმდგარი პორფირე იმითლა იმედოვნებდა, რომ თავის სიკვდილის შემდეგ ორი ვაჟი რჩებოდა: ზოსიმე და სილო, პირველი 29 წლისა, ხოლო მეორე ოცისა...

VI.

გაბრწყინებული, წაბლის ფერი თმა, გაშლილი, ცოტა-ნაოქებიანი შუბლი, მის ქვეშ ცოტათი მსხვილი და მასთან ბოლო-მოწეული ცხვირი, ირგვლივ შავ-შავი თვალები, მოკლე შავი წვერ-ულვაში,—ძალზედ უხდებოდნენ თავად ზოსიმე პორფირეს ძეს... მეგრულ ჩოხა-ახალუხში და საცვეთებში, როცა პატრონი კარგ ცხენზედ შეჯდებოდა, ერთი ათად მოსჩანდა ზოსიმეს სილამაზე...

მეორე ძმა ზოსიმესი, სილო, ძლიერ წაგავდა უფროსს იმ განსხვავებით, რომ მას ყველაფერში ჯერ უფრო ახალგაზდობის ბეჭედი ეტყობოდა...

თავის სახლში მოხუცებულ მამის შემდეგ ზოსიმეს ყველას თავის გამდელი ფიდანის ერჩია... თუმცა, როცა ფიდანის შეუღლდა მაქსიმესთან და ამნაირად გამდელად გახდა, კარგად ახსოვს ზოსიმეს, რადგან იგი მაშინ უკვე თორმეტის წლისა იყო, მაგრამ ამ დროდგან დაწყებული მაინც მოასწრო გამდელმა მისი და მაშინ სამის წლის სილოს გულის მოგება... ბოვშევები-ბატონები უგამდლოდ ერთ წუთსაც ვერ მოითმენდნენ, არც სჯამდნენ და არც სვამდნენ უმისოდ... საკუთარს დედას ბავშვების აღზრდაში არაფერი ნაწილი ედო, გარდა უბრალო ბრძანებით თვალ-ყურის გდებისა. მისდა მიუხედავად ბავშვები პატარაობიდანვე კარგად იცნობდნენ თავიანთ დედას და სიყვარულის ნიშნად ხშირად მიყარდებოდნენ და ჰკოცნიდნენ...

ფიდანის მოვალეობასთან არც მაქსიმე იყო უსაქმოდ ბატონის სასახლეში, შინაურ ცხოვრების მომართვაში მას პირველობა ჰქონდა მინიჭებული; შინაურ ფრინველ-ცხოველების, შემოსავალ-გასავლის ანგარიშის და მოსამსახურე გოგო-ბიჭების თვალ-ყურის გდება—ყველაფერი ეს პორფირესგან მინდობილი ჰქონდა მაქსიმესათვის... უკანასკნელიც კარგად ასრულებდა მონდობილ საქმეს და ეს იყო მიზეზი, რომ ბატონის ყურადღება დაიმსახურა და მისგან სხვა საჩუქრებს გარდა მიიღო ისიც, რაც მაქსიმეს შემდეგის ცხოვრებისათვის ერთადერთი უტყუარი სახსარი შეიქმნა—ეს იყო რამდენიმე ქცევა ნაყოფიერი ჭალა და სამი თვალი მდინარიდგან გადაყვანილ შტოზედ გაშენებული წისქვილი საკუთრად, მათის შემოსავალ-გასავლით...

ამასობაში ბატონიშვილებიც წამოიზარდნენ; ერთი მათგანი უკვე დავაჟკაცდა, მეორეც კარგა მომწიფდა... გამდელი ამის შემდეგ დიდი საჭირო აღარ იყო პორფირეს ოჯახში და ამიტომ თავისს სახლში გადვიდა საცხოვრებლად. მას თან მიჰყვა მაქსიმეც, მისი ადგილი დაიჭირა ჯანით სავსე ახალგაზრდა ჯარუმ. იგი ერთგულათ ემსახურებოდა ბატონს, კარ-

გად ჰქონდა შესწავლილი შინაური საქმეები, ოჯახის შემოსავალ გასავალი, სხვა გოგო-ბიჭების ცხოვრებაში თვალ-ყურის გდება, სიმინდის წაღება წისქვილში... მაგრამ მოხუცებულ ბატონთან მაინც ვერ აღწევდა მიზანს... მიზეზი ერთი მხრით სხვა ბიჭები იყვნენ, რომელნიც ბატონის თვალში ჩრდილავდნენ ჯარუს და მეორეს მხრით თვით ჯარუს ახალ-გაზღობა...

— კარგი ახალგაზდაა... მოურავად გამომადგება ერთ დროს, თუ ვიცოცხლე... მაგრამ ჯერ გამოუცდელია... — ბევრჯელ უთქვამს პორფირეს ჯარუზედ.

VII.

ერთს შემოდგომის საღამოს მოხუცი პორფირე თავის საზამთრო ქურქით-წამოსხმული სასახლის აივანზედ გადმომჯდარიყო და წინ გადაშლილ ტრიალს მინდორზედ თვალებს აფოთირებდა... შემოდგომის სუსხიანი ნიაფი სისინებდა და ძალზედ არხევდა მაღალს გატიტვლებულს ტირიფებს, რომლებიც მინდორს იქით მოჩანდა. ცა მოღრუბლული იყო, დედა-მიწის ზედაპირი კი სველი... ნიაფის სისინი და ბელურების ჭიკჭიკი მკაფიოდ გაისმოდა...

მოხუცი რაღაც ცუდ გუნებაზედ იყო, ხშირად ახველებდა და ხშირადვე იწმენდდა პირს სუფთა ცხვირ-სახოცით, რომელიც არხალუხის სახელოში ჰქონდა შენახული... პორფირეს გვერდზე გოგო ეჯდა... უკანასკნელს უნდოდა მოხუცის მოსამხიარულებლად რაღაც ეთქვა, მაგრამ ვერ ბედავდა...

— ჰაა, — დაამთქნარა მოხუცმა და იქითკენ გაიხედა, სადაც ჯარუ სიმინდით დატვირთულ ურმის ახლო დაბმულ ხარებს ჩაღას აძლევდა და რაღაც მზადებაში იყო...

— მოდის... — ბოლოს ჩაჰლაპარაკა პორფირეს გოგომ. პორფირემ ჯერ გოგოსაკენ მიიხედა და შემდეგ დაინახა, რომ ეზოს

ჭისკარი გაიღო და ზედ გაშლილ მინდორზედ ერთი ცხენოსანი შემოიჭრა...

— ზოსიმე ყოფილა? — დაბალის ხმით შეეკითხა ბატონი გოგოს და საჩქაროდ უბრძანა წადიო... გოგო წუთის უმაღლესად გასრიალდა და მოსამსახურეებში გაერია...

ცხენოსანი დაუახლოვდა, საჩქაროდ ბიჭს გადასცა ცხენი და აივანზედ ავიდა.

— საშინელი ამბავი... — დაუწყო მამას ზოსიმემ, — ფოთში ახალი ფაშა ჩამოსულა ახალის ურიცხვის ჯარით. უნდათ ჩვენი დაპყრობა... სულთანის ძლიერ გაბრაზებულთა თურმე, რომ აქამომდე ვერ დაიმორჩილა ჩვენი ხალხი... — აქ ზოსიმე ცოტა შეჩერდა, შეჩერებული სუნთქვა ერთბაშად ამოუშვა, ცხვირ-სახოცით ოფლი მოიწმინდა და განაგრძო... პორფირე ადგილიდგან არ დაძრულა; მას თვალები გამსხვილებოდა, წარბები გადმოეყარა, შეგუქმუხვნა და შვილს დასჩერებოდა... ყურს უგდებდა... გახსნილი არხალუხის ქვეშიდამსუთთა პერანგი და ჭალარა მკერდი გამოსჩანდა...

— ოტია დადიანი... ჰო, ის... ალექსანდრე მეფე უკვე ჩამოსულა და ფაშისათვის თაყვანი უცია, მისი მორჩილება განუცხადებია და ახლა შემწეობას აძლევს თურმე ფაშას... ეჭვი არ არის დაგვიპყრობენ... ჩვენი მთავარი წინააღმდეგია თურმე და უომოდ არ ნებდება არავის. იმან ურჩია ალექსანდრეს, როცა იგი ფაშასთან მიემგზავრებოდა მორჩილების გამოსაცხადებლად — ნუ წახვალო, მაგრამ მეფემ არ დაიჯერაო. აქ ზოსიმე ცოტა შეჩერდა, სარტყელი მოიხსნა, თვალები მოიფშვნითა, ფანჯრიდგან გაიხედა და ჭისკარში დატვირთულ ურმით მიმავალს ჯარუს უზრუნველად გააყოლა თვალები...

— ოო, ეს კი ცუდი ამბავია!.. ფაშა!.. შეჩვენებული... ალექსანდრე მეფე არ დამორჩილდებოდა, მე... მე ვიცნობ მას... არ შეიძლება... — დაიწყო მოხუცმა, — ფაშას არ დამორჩილდებოდა... შეიძლება ისე აძლევს შემწეობას... მაგრამ

ეგეც ხომ უარესი... ვინ სთქვა ეს?.. — შეეკითხა ბოლოს შვილს.

— როგორ თუ ვინ? მამა ნუ მომიკვდება მართალი ამბავია, შენ ნუ მომიკვდები... მე დადიანისას ვიყავი...

— მთავარი რას აპირობს?

— მთავარი დიდს მზადებაშია... ომი აუცილებლად მოხდება...

— ღმერთო!.. — მოხუცმა დაბლა დალუნა თავი და ფიქრს მიეცა...

VIII.

ცოტა ხნის შემდეგ მოვიდა სილოც, რომელიც ერთ თავის ამხანაგ თავადიშვილთან ყოფილიყო და ამანაც სულ დაწვრილებითი ამბავი მოიტანა...

მამის კითხვაზე: — დადიანი, როგორ შეიტყე, რას აპირობსო? — სილომ განაგრძო:

— მთავარი ეხლავე მზადებაშია... მისი ძმა კაცო კვარას ციხეშია დატყვევებული... ყველგან თავად-აზნაურობასთან დაგზავნილია კაცები: მთავარი შემწეობას სთხოვს ყველას... აღექსანდრე მეფე და ფაშა ურიცხვი ჯარით რიონის ნაპირას არიან დაბანაკებულნი ფოთის მახლობლად, ფაშას ფოთის ციხე გაუმაგრებია...

ამ ამბავმა უფრო აუჩქროლა გული მოხუც თავადს... მან დიდის ხნის ფიქრის შემდეგ ერთი გმირულად ამოიკენესა, ვითომ შესტირისო წარსულ დროებას, როცა თვითონ იგი მრავალჯერ გამოსულა ბრძოლის ველზედ და მრავალჯერვე გამარჯვებით დამტკბარა...

ბევრი ამხანაგ-გმირების სახელი ახსოვს დღემდე პორფირეს, მაგრამ ყველაზედ მეტად საყვარელი სახელი მარტო ერთია... ბეჟან დადიანი... აი სახელი, რომელსაც კარგად იცნობს თავადი პორფირე და რომელიც კაეშნიანად ჩასწივის

მუდამ მოხუცს ყურში... ბეჟანი იყო ახლანდელის მთავრის ოტიას მამა... ახსოვს პორფირეს, თუ როგორ მოჰკლა იგი ლალატით იმერეთის მეფე გიორგიმ, სვიმონ აბაშიძემ (1720 წ.)... მისი შვილი ალექსანდრე ქართლს გაიქცა მეფევახტანგთან... ახალციხის ფაშამ, ისაყმა, შავშეთის ბეგს უბრძანა ალექსანდრე გაამეფე იმერეთშიო.

იმერეთში მაშინ, მოკლულ მეფის გიორგის შემდეგ, სამი მთავარი დათარეშობდა: სვიმონ და გიორგი აბაშიძენი და ბეჟან დადიანი... ალექსანდრე გადმოიყვანეს იმერეთში... ამ სამს მთავარში მხოლოდ სვიმონ აბაშიძემ განაცხადა მეფის მორჩილება, სხვებმა კი უარი უთხრეს... ყველაფერი ეს კარგად ახსოვს პორფირეს... ისიც ახსოვს, თუ როგორ მოადგნენ ცუცხვათის ციხეს ოსმალნი ალექსანდრე მეფესთან ერთად... ერთი თვე იბრძოდნენ... ჰო, მაშინ ხომ პორფირე შიგნით ციხეში იყო... სხვებთან ერთად მტრობის ცეცხლს ჰყრიდა თვალებიდგან... მაგრამ საუბედუროდ ვერას გახდა მთავარი ბეჟან და სხვებთან ერთად გაქცევა მოუხდა... ცუცხვათის ციხე დასტოვეს და მას ალექსანდრე მეფე დაეპატრონა... შემდეგში ერისთავი გიორგი აბაშიძეც დამორჩილდა მეფე ალექსანდრეს და ფაშას... მან გააგზავნა ფაშასთან მძევალი—თავმდები ოტია ჩხეიძე... ოო, ამ სახელს კი ნულარ გააგონებთ პორფირეს. მის გაგონებაზედ მას ტვინი ერყვია, მოხუცებულობის სისხლი ეწამლება... ოტია ჩხეიძე... იგი შესანიშნავი მეგობარი იყო პორფირესი, მაგრამ მასთან დაუძინებელი მტერი თვით მთავრის ბეჟან დადიანისა... ამისათვის, როცა ბეჟანი დაჰმორჩილდა ალექსანდრეს და მორჩილების ნიშნად ძღვენი მოართვა, ისაყ-ფაშას სთხოვა ოტიას სიკვდილით დასჯა... ოტია!.. მისი თავი როგორ გატრიალდა ცუცხლის უბრალოდ მოქნევაზედ... კიდევ ბევრი რამ ახსოვს წარსულიდგან პორფირეს... თვით სიკვდილი ბეჟანისა ხომ უღმერთო იყო... ზურაბ აბაშიძის დასმენით უსუფ-ფაშამ ბეჟანის ქუთაისს მოიწვია... ფაშამ წინდაწინ აღუთქვა ბეჟანს უვნებ-

ლობა და ამიტომ უკანასკნელს არაფრის არ შეჰშინებია, გამოეცხადა ფაშას და თან თავის ძეც წამოიყვანა... ფაშის მესაქურჭლემ კი თავი გააგდებინა (1728 წ.)... და ამ ბეჟანის შვილია ახლანდელი მთავარი ოტია... ის ოტია, რომელსაც ისევ ოსმალოებთან უხდება ბრძოლა... ისევ ფაშები და ისევ ოსმალები... ან აღექსანდრე ვის მიეკედლა!?. როგორ იკადრა...

მოხუცი ღონე-მიხდილი შევიდა ოთახში და სანთლის სინათლეზედ რაღაც ძველის წერილის კითხვა დაიწყო.

მეორე დღეს დილა-ადრინად პორფირეს ოჯახს რამდენიმე ცხენოსანი თავად-აზნაური მოადგა. მათში სხვათა შორის ერივნენ პორფირესთან მთავრისგან გამოგზავნილნიც; მათ დავალებული ჰქონდათ დადიანის ყველა ხელ-ქვეითისთვის შეეტყობინებინათ, — მზად ყოფილიყვნენ, რადგან ოსმალებისგან ყოველს წუთში და წამში მოსალოდნელი იყო თავდასხმა... მოხუცი პორფირე ჯერ კიდევ არ იყო საწოლიდგან წამომდგარი... მაგრამ სხვების თქმით ერთმა მოსამსახურე გოგომ გაბედა თავადთან შესვლა და წერილის მირთმევა. წერილის მიმტანისათვის არ უკითხია მოხუცს — თუ საიდგან იყო გამოგზავნილი, საჩქაროდ გახსნა და შემდეგი წაიკითხა:

„სამეგრელოს მთავარი მისს ბრწყინვალეობას პორფირე... ეს უსჯულო ოსმალონი კვლავ გვარბევენ, სურთ ჩვენი სრულიად დაპყრობა... ფოთში ახალი ფაშა ჩამოვიდა... იმერეთის მეფე აღექსანდრე დამორჩილდა და განძრახულ საქმეში ჰშველის ფაშას... ჩვენი ვალია სამშობლოს მტერი განვსდევნოთ... ამისათვის გთხოვთ თქვენი შვილები აახლოთ შეკრებილ ჯარს: მე მათ ჯარში უფროსობას მივსცემ... თქვენთვის საშიშო არაფერია... მეფე და ფაშა ამ ჟამად აფხაზეთისკენ გაემართნენ“...

მოხუცს გული ჩაუვარდა, შესაბრალისად თვალის წამწამები შეანძრია, ნაძალადევად დაახველა, ბოლოს გარდასწია

ფანჯრის ტილოს და ეზოს ჭისკარში რამდენიმე ცხენოსანი შენიშნა...

IX.

არ გაუვლია ბევრ ხანს, პორფირე ზეზე წამოდგა, წამოისხა უბრალო ჩოხა, ხელი მოჰკიდა ჯოხს და ჩვეულებრივ საჩქაროდ ეზოს გვერდით ბალისაკენ გაიარა... მოხუცი უღონოდ მისდგამდა ფეხებს; მას თავში სხვადასხვა ფიქრები ერეოდნენ.

— „ორი შვილი... ორივე შვილი... იქნებ უღროოდ ჩამიწყონ სამარეში... ან იქნებ“... — ჰფიქრობდა პორფირე და თან ოღნავ შესამჩნევი ცრემლები ურბენდა თვალების კაკლებზედ... პორფირემ გაიარა ბალი, მეორე ბოლომდისინაც მივიდა... იგი მოუთმენლობით აფოთირებდა აქეთ-იქით თვალებს, უნდოდა რომელიმე წერტილზედ თავისი მხედველობა შეეჩერებინა, მაგრამ გატიტვლებული მცენარეულობა გარშემო სრულიად არ აინტერესებდა პორფირეს... მას უნდოდა საჩქაროდ მოსცილებოდა იქაურობას... ამ დროს უცბად ეზოს ჭისკარში ვიღაც ბიჭი შემოიჭრა. ის ჩქარად მოსდგამდა ფეხებს, ხელებს აფოთირებდა აქეთ-იქით და რაღაცაზედ მწარედ მოსთქვამდა... ბიჭი საჩქაროდ დაუახლოვდა პორფირეს... ტირილი-მოთქმა შესწყვიტა ბატონის შეხედვაზედ და ცრემლიანი თვალები სახელოების ბოლოთი მოიწმინდა...

„რა იყოვო“, — უნდოდა ეკითხა პორფირეს, მაგრამ უცბად ნერწყვი გადაუვარდა სასულეში და ხველა აუტყდა... მისდა მიუხედავად ბიჭი ლაპარაკობდა... პორფირე, თუმცა დრო-გამოშვებით ახველებდა, მაინც გულმოდგინედ უგდებდა ყურს ბიჭს...

— ბატონო, წუხელ, ჯარუ მოუკლავთ, მეწასქვილაც... მკვდარია... მისი ცოლი გაუუპატიურებიათ... რამდენიმე კა-

ცი ტყვედ წაუყვანიათ ოსმალებს... — ბიქს თვალები ცრემლებით აევსო, მეტის თქმა ვერ მოახერხა.

— შენც მიჰყვებოდი ჯარუს?

— მეც ვიყავი ბატონო, წუხელ... რამდენიმე კაცი იყო ოსმალები, ჯარუ დაქრილია, ფოთში წაიყვანეს ოსმალებმა ცოცხალ-მკვდარი...

მოხუცს ელდა ეცა. სისხლი პირის კანს გაეცალა, სული მიენაბა... სდუმდა მოხუცი...

— ჯარუ წაიყვანეს? სად?.. — განაგრძო არევით მოხუცმა.

— წაიყვანეს, დაქრილია, — დაუმატა ბიქმა სლოკინით...

— კარგი, წადი... — ბიქი საჩქაროდ გატრიალდა...

პორფირემ ერთი ცხმელად დაახველა და საჩქაროდ გაჰყვა ბიქს...

ამის შემდეგ პორფირეს არად ენაღვლებოდა თავისი შვილები... მას სწყუროდა ოსმალების სისხლი, სურდა, სულით და გულით სურდა შურის-ძიება... გულის ტოკვით ელოდა პორფირე იმ დროს, როცა ზოსიმე და სილო სახლს მოსცილდებოდნენ და დადიანის ჯარში ჩადგებოდნენ...

X.

სოფელ ...ს ერთის მხრით გრძელი და ხშირ-ხეებიანი მტვერი ახლავდა... მტვერს იქით ერთი ძველი სახურავ-ჩამოფხრეწილი მარანი იდგა, რომელსაც გვერდით ჩქრიალით პატარა მფინარე უვლიდა და ქვევით რამდენიმე ვერსის მანძილზედ სწორედ იმ წისქვილს აბრუნებდა, სადაც ოსმალებმა ამ რამდენიმე თვის წინეთ მეწისქვილე მოჰკლეს და საიდანაც თვით ჯარუ, სასიკვდილოდ დაქრილი, ფოთში წაიყვანეს. ამ წისქვილიდგან ზევით სოფლისკენ ფართო სსსოფლო გზა-ტყევილი მიემართებოდა... იგი ძველს მარანს გვერდს უვლიდა

და სწორედ იქ უხვევდა აღმოსავლეთით, სადაც თავად პორფირეს სასახლე ამაყად გადასცქეროდა მიდამოს...

მზე უკვე ამოსული იყო და ჰორიზონტზედ ძალზედ მალლა შეჩერებული, როდესაც ძმები ზოსიმე და სილო სახლიდგან გამოვიდნენ და სხვა პატივსადებ სტუმრებთან ერთად ეზო გაიარეს... ისინი ცდილობდნენ უკანასკნელად გამოსთხოვებოდნენ მიდამოს და ამიტომ ფაციცათ აკვირდებოდნენ ყველაფერს... ზოსიმე ყველაზედ უფრო ყოჩაღათ იყო და თამამად მიათამაშებდა თავის მერანს... ნაკლებ თამამობდა და გულიგონებაც ათასნაირ მწარე ფიქრებით ჰქონდა შეპყრობილი სილოს... იგი ჩამორჩენილიყო სხვებს და ჭისკართან თითქმის შეჩერებულ თავის ცხენის გარეკვას ველარც კი მიმხვდარიყო, ისე შეეპყრო გამოურკვეველ ფიქრებს...

— წადი, შეილო!..— მოესმა სილოს მამის ავადმყოფი ხმა... სილო გამოერკო, ერთიც უკანასკნელ გაიხედა მშობლისაკენ და საჩქაროდ ცხენით იქითკენ გაეჩქარა, საითაც ამ რამდენიმე წუთის წინედ ამხანაგები მიიმაღნენ... ათიოდე წუთის ჭენების შემდეგ სილომ თვალი მოჰკრა შორით მიმავალ მგზავრებს... კიდევ რამდენიმე წუთი— და სილო მათში გაერია...

მგზავრები ნელა მიდიოდნენ, უნდოდათ რამენაირად მომხიარულებულიყვნენ, მაგრამ ვერც სიმღერას ახერხებდნენ და ვერც სხვა რამეს... ყველას პირისახეზედ რაღაც მოწყენილობის ბეჭედი ეტყო... მოწყენილ ამხანაგებს თავისი მოსწრებულ სიტყვა-ზღაპრებით მარტო ერთი მგზავრთაგანი, ცოტა არ იყოს უკვე ხშირ ჭაღარა გარეული, წვერ-ულვაშიანი ნიკოლა ამხიარულებდა... ხანგრძლივის სიარულის შემდეგ ყველა მომხიარულდა... გამოურკვეველი მჭმუნვარება ყველას ცხად სიმხიარულედ შეეცვალა, ყველას დაავიწყდა მომავალი, ოსმალეობთან ბრძოლა, გამარჯვება თუ დამარცხება... ცოტა ხნის შემდეგ სიმღერაც შემოსძახეს.

მგზავრები ჩვენს ნაცნობს მარანსაც დაუახლოვდნენ. მა-

თი მწყობრი სიმღერა სმენად იწვევდა ყველას და საგულისხმოდ ებეჭდებოდა გულში... ამხანაგების სიმღერაში სილოცდებულობდა მონაწილეობას... უცბად მგზავრების წინ გადაიშალა თვალ-გადუწვდენელი მინდორი, რომლის ერთ კუნჭულზედ შარა-გზის გასწვრივ ერთი თმა-გაშლილი, მხარზედ მანდილ-გადადებული დედა-კაცი მოსჩანდა... იგი ჯერ კიდევ თუმცა შორს იყო, მაგრამ მისი სიმშვენიერებით შორიდანაც კარგად დასტკებოდა ადამიანი... დედა-კაცი ხან დაინძრეოდა, ხან მინდორს გადახედავდა და რაღაც მწუხარების ღიმი გადურბენდა სიციოცხლით სავესე სპეტაკ პირისახეზედ...

მგზავრებმა იგი შორიდან ვერ უცვნიათ... ამიტომ მისის ვინაობით დაინტერესებულებმა ნამდვილს გზას გადაუხვიეს, რომ დედაკაცის ახლო გაველოთ და მერე ისევ თავიანთ გზას დასდგომოდნენ.

— ვიღაც ისე ლამაზად მოსჩანს, რომ... ღმერთო, შემინდევ... ახლგაზრდობა გამახსენა, — იხუმრა ნიკოლამ დამაგრად შემოჰკრა მათრახი ცხენს.

— სუუ, ნიკოლა!..

— სსსუუუ... — დააყარეს ნიკოლას ხუმრობით მგზავრმა ამხანაგებმა და გაიცინეს.

— რას მომცემთ ცხენიდან ჩამოვიდე და ნაცნობივით ხელი ჩამოვართვა, — დაელაპარაკა ამხანაგებს ერთი...

— შენ არ ვიცი და მგონი ზოსიმე უფრო ივარგებს მაგისტანა საქმეებში... ჩემს ცხენს გაჩუქებ, დედაჩემს ვფიცავ, ზოსიმე, თუ ჩამოხტები ცხენიდან, ხელს ჩამოართმევ, აკოცებ და უკან გამობრუნდები... ღმერთო, რა ლამაზია... შეხედეთ, — დაათვა ხუმრობა ნიკოლამ და ამხანაგების ყურადღება მომავალ დედა-კაცს მიაპყრო...

— ღმერთო! გამდელი! — ამხანაგების გასაგონად ჩაილაპარაკა ზოსიმემ და საჩქაროდ ცხენიდან ჩამომხტარმა ბავშვურის სიყვარულით გადაჰკოცნა ფიდანია... ზოსიმეს სილოცდაედევნა...

— დედა! მამაჩემს ვფიცავ, ტყუილს არ გეუბნები... ჯარუ ცოცხალია... იგი დიღაკურად სცხოვრობს თურმე ფოთში, ფაშის სასახლეში... შენ ნურათურის გეშინიან...— ანუ გეშებდა ზოსიმე გამდელს, რომელსაც მის სიტყვებზედ ცხარე ცრემლები ულოკავდნენ ლოყებს...

— მართალია, დედი... გამდელი ნუ მომიკვდება... ჩვენ... აი ამხანაგები აგერ მთავრის სასახლეში მივდივართ ახლა... ექვი არ არის დღეს, რა დროსაც იქნება მივალთ... თუ ახლა არ მოისურვა მთავარმა ფოთში ფაშის სასახლეზე დაცემა და მაგიერის გადახდა, ჩვენ ორი, სხვა ამხანაგებთან ერთად, ან ხვეწნით გამოვიხსნით ჯარუს და ანუ ძალით...— ანუ გეშებდა გამდელს სილო.

— ალექსანდრე მეფე და ფაშა ახლა აფხაზეთში არიან... ექვი არ არის, მალე დაბრუნდებიან... ან ჯარუს რა უჭირს... მთავარი აგერ არ არის? ჩვენც აგერ არ ვართ?...— დაათავა ლაპარაკი ზოსიმემ და იკითხა:

— აქით სად იყავი?... მაქსიმე სად არის?..

— მაქსიმე სახლშია, მაგრამ ზოსიმე ნუ მომიკვდება ისე დაჯავრიანებულია, მეტი არ იქმნება... ბატონთან მისვლასაც ვერ ახერხებს...

— შივიდეს მამაჩემთან... სიმართლეს ეტყვის... დაამშვიდებს ..

— ვერ ახერხებს ხოლმე, სულ მე მიბრაზდება... თუ ჯარუ დამეკარგა, შენ მოგკლავო... ღმერთო! ჯარუ... ჩემი ჯარუ!.. ვინ იცის, რა უყვეს უსჯულოებმა...— და ფიდანს ისევ ცრემლებით ავესო თვალები...

— ჩვენ ხვალვე შევიტყობთ... შენც შეგატყობინებთ... მანამდინ დამშვიდებულად იყავით... უთხარი მაქსიმეს— ნუ შეეშინდება... მამაჩემთან გაუშვი... ის დაამშვიდებს... შენ მართო ხარ?— დაათავა ზოსიმემ.

— არა... მე აქ ნათესავ ქალთან ვიყავი... ბიჭი მომყვება...

— მაშ ასე... ხვალ ყველაფერს შეგატყობინებთ... მშვიდობით...— გადაჰკოცნა ზოსიმემ გამდელი.

— ხვალ, ან ზეგ... ნუ შეგეშინდებათ... მშვიდობით...— სილოს გული აუჩქროლდა...

ძმები მოახტნენ ცხენებს, შემოჰკრეს მათრახები და საჩ-

ქაროდ მინდვრის მეორე მხარეს შავ-წერტილებად მომჩინარე ამხანაგებში გაერივნენ... გამდელმა ტირილით თვალი გააყოლა ორივეს. რამდენიმე წუთის შემდეგ, ყველა თვალს მიეთვარა, ტყიდგან მხოლოდ გამდელის ბიჭმა, რაღაც შეხვეულით ხელში, გამოაბიჯა და მინდორს დააადგა... შორით მწყობრი სიმღერა მოისმოდა... დღის მნათობი უფრო ზევით და ზევით იწევდა...
ილღანი.

(დასასრული იქნება).

ბ ა ბ უ ა .

ბაბუა, შენი ჭირიმე,
 ომში მიდინარ ხვალაო,
 მოხვალ და სახლში დაკრედე
 საცოლე შავი თვალაო.
 ბედნიერი ხარ, ბაბუა, —
 შენაა მომავალიო,
 გამაგრდი, როგორც სალი კლდე,
 მტერს არ არიდო თვალაო.
 წარსულთა დროთა ცხოვრება
 ნიმუშად გაიხადეო,
 მოკლე ჩაქური ჩაიციეო,
 მაყარა გაიხადეო.
 ილოცე, ღმერთი აღდე,
 გამხსნედი, გაიხარეო,
 ან მტლად დაედე სამშობლას,
 ან მიწა გაითხარეო.
 რისი უფროსი, უმცროსი,
 რისი ჰატარა, დიდო,
 გულში ჩაარქე სანჯალი,
 მოსპე ოხერი, ფლიდიო.
 წადი, ბაბუას ჭირიმე,
 გწყალბდეს ანკელთაზიო,
 შენთვის უკელანი ვილოცავთ,
 ბერი და დეკანოზიო.

პროვიზორის ი. ალხაზიშვილს.

„კუმ ფესა გამოჭეო, მეც ნახინ-ნახინაჲ“.

(ხალხური).

პროვიზორმა ი. ალხაზიშვილმა გაარჩია ჩვენ-მიერ თარგმნილი „საუნჯე ავათყოფისა“ და ქართული ენა დაგვიწუნა, წიგნის კორექტურული შეცდომებიც კი ენის უცოდინარობაში ჩამოგვართვა. კეთილი და პატიოსანი. მაგრამ ქართულად ნათქვამია: „ისეთმა ფურმა დამწიხლოს, რომ ჩემზედ მეტს იწველიდესო“. ახლა თქვენს ენასაც დაჭხედეთ, ბ-ნო ალხაზიშვილო, და ისე დაგვიწუნეთ თარგმანი! ამოვწეროთ რამდენიმე მარგალიტი თქვენის ვითომცდა ქებულის ქართულისა:

1) „ეს სიფრთხილე, მეტადრე საექიმო წიგნში, საჭირო იმიტომა, რომ მდაბიო მწიგნობარი არავითარ ნიშნებს მატაჲ წყრისას არ დავიდევსთ“.—უნდა იყოს: „ეს სიფრთხილე, მეტადრე საექიმო წიგნში, საჭიროა იმიტომ, რომ მდაბიო მკითხველი არავითარ ნიშნებს მართლ-წერისას არ დავიდევს“. 2) „ოტკას ჩვენში იმდენათ ვინა სვამს ხაჯს უძაგოთ და კვასი უჩჩიოთ“,—უნდა იყოს: „არაყს ჩვენში იმდენათ ვინა სვამს, რომ ხალხს ვუძაგოთ და კვასი ვურჩიოთ“. 3) თუმცა ჩვენს თარგმანში, სადაც კი ნათარგმნი გვაქვს სიტყვა „ძონძი“, თან ზედ-შესრული სახელიც „სუფთა“ ახლავს ყველგან, თქვენ მაინც მთელს იერემიადას სწერთ ამ სიტყვის წინააღმდეგ და ბოლოს ამბობთ: „ყველაზედ უკეთესია აფ-

თიაქში იყიდოთ (რატომ არ დაუმატეთ: ჩვენს სააფთიაქო საქონლის მაღაზიაში!) ჭიკრიკიანი ბაზა და მარჯა სტერილიზაცია ნაქმნაჩი“. ღმერთი იწამეთ, ალხაზიშვილო! სადაური ქართულია ეს? რა უყავით თქვენ-მიერ დიდად ქებული ძველი ქართული სამკურნალო ტერმინთაგან?!... ჩვენც მთელი წიგნი შეგვეძლო აგვენუსხა თქვენის ყოყოჩურის ქართულის ასეთის მარგალიტებით, მაგრამ ჩვენ ეს დროს უბრალოდ დაკარგვად მიგვაჩნია და ამიტომ მარტო ამას მოგახსენებთ:

თქვენ არ სჯერდებით თარგმანის მარტოოდენ ნაკლთა განხილვას და თან ჩემს მრავალ-ფეროვან შრომას, ენციკლოპედისტობას, მიკიჟინებთ. არ მეგონა, რომ ასეთი მოკლე და ვიწრო შეხედულობის პატრონი ბრძანებულხართ, არ მეგონა, რომ სააფთიაქო სპეციალობას თქვენთვის ასეთი ვიწრო ხარახული დაღი დაუსვამს!.. ახლა კი მესმის, რატომ ასე დაჟინებით თხოულობს პედაგოგია, რომ სწავლა-აღზრდის უპირველესი ვალი იმაშია, რომ მან თანაბრათ გახსნას ადამიანში ყოველი მისი ნიჭი, რათა მით ააცდინოს მას ვიწრო ხარახული მომაკვდავი შეხედულობა და მიმართულება!..

ერთი ესეც გვიბრძანეთ, სპეციალისტო ალხაზიშვილო: თქვენ ხომ პროვიზორობაში დაბერდით, სააფთიაქო საქმეში და სააფთიაქო საქონლით ვაჭრობაში დამცხოვანდით... როგორ მოხდა, რომ ამდენს ხანს ვაჭრობა ვერ ისწავლეთ და იმდენი უნარიც ვერ გამოიჩინეთ, რომ ათას მანეთობით სულ უმნიშვნელო და უვარგისი საქონლით არ აგვესოთ თქვენ-მიერ დაარსებული, ვითომდა ქართველთა ფარმაცევტთა საამხანაგო, სააფთიაქო მაღაზია? დიახ, იმას მოგახსენებთ, როგორ მოხდა, რომ თქვენს სპეციალს, და მასთან საზოგადო საქმეს, ასე უდროვოდ ყელი გამოსქერით, რისგამოც ახლო აღარავინ გეკარებათ?!. გამოდის, რომ სპეციალობა აქ არაფერს შუაშია და მე თავის დღეში არც გიკიჟინებდით თქვენს ასეთს დამარცხებას, რომ თქვენს უსამართლო გამოლაშქრებას არ გამოვეწვიე; არ გიკიჟინებდით იმიტომ, რომ ყოველი მაგგვა-

პროვიზორის ი. ალხაზიშვილის.

„კუმ ფესა გამოჭყო, მეც ნახიჩ-ნახიჩაო“.

(ხალხური).

პროვიზორმა ი. ალხაზიშვილმა გაარჩია ჩვენ-მიერ თარგმნილი „საუნჯე ავათყოფისა“ და ქართული ენა დაგვიწუნა, წიგნის კორექტურული შეცდომებიც კი ენის უცოდინარობაში ჩამოგვართვა. კეთილი და პატიოსანი. მაგრამ ქართულად ნათქვამია: „ისეთმა ფურმა დამწიხლოს, რომ ჩემზედ მეტს იწველიდესო“. ახლა თქვენს ენასაც დაჰხედეთ, ბ-ნო ალხაზიშვილო, და ისე დაგვიწუნეთ თარგმანი! ამოვწეროთ რამდენიმე მარგალიტი თქვენის ვითომცდა ქებულის ქართულისა:

1) „ეს სიფრთხილე, მეტადრე საექიმო წიგნში, საჭირო იმიტომა, რომ მდაბიო მწიგნობარი არავითარ ნიშნებს მართაჲ წიკისას არ დაგიდევსთ“.—უნდა იყოს: „ეს სიფრთხილე, მეტადრე საექიმო წიგნში, საჭიროა იმიტომ, რომ მდაბიო მკითხველი არავითარ ნიშნებს მართლ-წერისას არ დაგიდევს“. 2) „ოტკას ჩვენში იმდენათ ვინა სვამს ხაჯხს უძაგოთ და კვასი უჩჩიოთ“,—უნდა იყოს: „არაყს ჩვენში იმდენათ ვინა სვამს, რომ ხალხს ვუძაგოთ და კვასი ვურჩიოთ“. 3) თუმცა ჩვენს თარგმანში, სადაც კი ნათარგმნი გვაქვს სიტყვა „ძონძი“, თან ზედ-შესრული სახელიც „სუფთა“ ახლავს ყველგან, თქვენ მაინც მთელს იერემიადას სწერთ ამ სიტყვის წინააღმდეგ და ბოლოს ამბობთ: „ყველაზედ უკეთესია აფ-

თიქში იყიდოთ (რატომ არ დაუმატეთ: ჩვენს სააფთიაქო საქონლის მაღაზიაში!) ჭიკრაცკეზიუფი ბაშბა და მარჯა სტეკრილი-ზაფია ნაქმნაჩი“. ღმერთი იწამეთ, ალხაზიშვილო! სადაური ქართულია ეს? რა უყავით თქვენ-მიერ დიდად ქებული ძველი ქართული სამკურნალო ტერმინოლოგია?!... ჩვენც მთელი წიგნი შეგვეძლო აგვენუსხა თქვენის ყოყოჩურის ქართულის ასეთის მარგალიტებით, მაგრამ ჩვენ ეს დროს უბრალოდ დაკარგვად მიგვაჩნია და ამიტომ მარტო ამას მოგახსენებთ:

თქვენ არ სჯერდებით თარგმანის მარტოოდენ ნაკლთა განხილვას და თან ჩემს მრავალ-ფეროვან შრომას, ენციკლოპედისტობას, მიკიჟინებთ. არ მეგონა, რომ ასეთი მოკლე და ვიწრო შეხედულობის პატრონი ბრძანებულხართ, არ მეგონა, რომ სააფთიაქო სპეციალობას თქვენთვის ასეთი ვიწრო ხარაზული დალი დაუსვამს!.. ახლა კი მესმის, რატომ ასე დაჟინებით თხოულობს პედაგოგია, რომ სწავლა-აღზრდის უპირველესი ვალი იმაშია, რომ მან თანაბრათ გახსნას ადამიანში ყოველი მისი ნიჭი, რათა მითააცდინოს მას ვიწრო ხარაზული მომაკვდავი შეხედულობა და მიმართულება!..

ერთი ესეც გვიბრძანეთ, სპეციალისტო ალხაზიშვილო: თქვენ ხომ პროვიზორობაში დაბერდით, სააფთიაქო საქმეში და სააფთიაქო საქონლით ვაჭრობაში დამცხოვანდით... როგორ მოხდა, რომ ამდენს ხანს ვაჭრობა ვერ ისწავლეთ და იმდენი უნარიც ვერ გამოიჩინეთ, რომ ათას მანეთობით სულ უმნიშვნელო და უვარგისი საქონლით არ აგვესოთ თქვენ-მიერ დაარსებული, ვითომდა ქართველთა ფარმაცევტთა საამხანაგო, სააფთიაქო მაღაზია? დიახ, იმას მოგახსენებთ, როგორ მოხდა, რომ თქვენს სპეციალს, და მასთან საზოგადო საქმეს, ასე უდროვოდ ყელი გამოსჭერით, რისგამოც ახლო აღარავინ გეკარებათ?!. გამოდის, რომ სპეციალობა აქ არაფერს შუაშია და მე თავის დღეში არც გიკიჟინებდით თქვენს ასეთს დამარცხებას, რომ თქვენს უსამართლო გამოლაშქრებას არ გამოვეწვიე; არ გიკიჟინებდით იმიტომ, რომ ყოველი მაგვა-

რი მარცხი ხშირათ სულ უბრალო და უწყალო გარემოების ბრალია და სხვა არაფერი!.. განა, სიმართლე რომ იყოს სადმე, ასეთს უწყალო გარემოებაში, როგორშიაც იმყოფება დღეს ჩვენი ბეჩავი ხალხური მწიგნობრობა, როდესაც ჩვენში უკვე ასობით და ათასობით მოიპოვება ქართველი აქიმები და ჰრფიზორები (!), მაგრამ არც ერთი მათგანი კი არა თუ მთელს რომელიმე სამკურნალო თუ საჰიგიენო შრომას არ თხუზავს ანუ არ სთარგმნის, არამედ სულ უბრალო, ათ და ოც სტრიქონიან, სამკურნალო და საჰიგიენო წერილსაც არ გვაწვდიან თავიანთ ცოდნა-გამოცდილებიდან ჩვენ უბრალო მომაკვდავთა რამოდენათმე მაინც შესამცნებლად ამ დიდათ საჭირო მეცნიერებათა... დიახ, იმას მოგახსენებდით, ასეთს უწყალო გარემოებაში, რატომ თაყვანს კი არ უნდა გვცემდეთ, რომ ჩვენ, მიუხედავთ ათას-გვარ დაბრკოლებათა, კიდევ იმდენს ვახერხებთ, რომ ავით თუ კარგათ, მაგრამ მაინც ვწერთ, ვთარგმნით და ვბეჭდავთ კიდევ სახალხო წიგნებსა... აიხსნება ასეთი უმადურობა თქვენის ველურობით, გაუნათლებლობით, სპეციალისტის გაყინულის გულით...

ჩვენ მაინც კვლავაც არ მოვიშლით ჩვენს შრომას, თუნდაც რომ ათასი სხვა შეცდომათა ჰქონდეს მას, რადგანაც მხოლოდ ასეთის შთომით და შეცდომებით იბადება სისრულე, ხოლო თქვენ?—ბძანდებოდეთ მძიმედ სპეციალ საგნის უნაყოფოდ შემყურე!.. ბძანდებოდეთ ხელ-გაჟნძრევლად დედა-ზარდლის ბუდის სიღრმეში მიმალული ახალი მსხვერპლის უკბილო ლაშებში ჩაგდებამდის...

ავანე რესტომაშვილი.

კიდევ ბ-ნ სიტყვას.

„ცნ. ფ.“-ის წრევანდელი საახალწლო წლიური პატარა ამბების ფელეტონია ბ-ნ სიტყვასა. როგორც მგელი დაერიოს ცხვრის ფარას, ისე დაჰრევია იგი ღვთისმშობლის ხვედრის საქართველოს ქრისტეს სამწყსოს და მუსრი გაუვლია, ვისაც კი მისწდომია თვისი გესლიანის ენით. აქ უნებლიეთ გვაგონდება ღვთის-მეტყველების ერთი წვლილი: „ენა პატარა ასოა, მაგრამ რამდენ ძვირფას ნივთებსა სწომს იგი!“. სწორედ ასე არის „ცნ. ფ.“-ის საახალწლო ფელეტონში ცილის-წამებით დამწვარი ბ-ნი ივ. როსტომაშვილი, ვითომცდა 14-ს იანვარს ყოფილ სამეურნეო საზოგადოების კრებაზედ მის-მიერ სამშობლო ენის წინააღმდეგ ლაპარაკისათვის, — მაშინ როდესაც მხოლოდ ივანე როსტომაშვილის მოძღვრებაა ნამდვილი კაცობრიული და პედაგოგიური სამშობლო და უცხო ენათა სწავლების შესახებ. აბა ვის რა შეუძლიან სთქვას იმის წინააღმდეგ, რომ მთელი სწავლა-განათლება, ყოველი თვისი წვლილით, მხოლოდ და მხოლოდ სამშობლო ენაზედ უნდა სწარმოებდეს და ყოველი უცხო ენა კი მარტო სამშობლო ენაზედ შესწავლილის თვალ-საჩინო ნაწილის შეთვისებით უნდა კმაყოფილდებოდეს! რატომ არ გინდათ შეიგნოთ, რომ მხოლოდ ამ სისტემით შეიძლება ნამდვილად განათლებული ადამიანის გამოზრდა, ერისა და კაცობრიობის უმეტესი ნაწილის ნამდვილის წვერის შექმნა! რატომ არ გინდათ ირწმუნოთ, რომ როსტომაშვილის ამ სისტემით თუნდა ოთხი და ხუთი უცხო ენის წერა-კითხვისა და ლაპარაკის შესწავლა შეიძლება სულ ადვილად ყველგან და მა-

რი მარცხი ხშირათ სულ უბრალო და უწყალო გარემოების ბრალია და სხვა არაფერი!.. განა, სიმართლე რომ იყოს სადმე, ასეთს უწყალო გარემოებაში, როგორშიაც იმყოფება დღეს ჩვენი ბეჩავი ხალხური მწიგნობრობა, როდესაც ჩვენში უკვე ასობით და ათასობით მოიპოვება ქართველი აქიმები და ჰრფიზაჰები (!), მაგრამ არც ერთი მათგანი კი არა თუ მთელს რომელიმე სამკურნალო თუ საჰიგიენო შრომას არ თხუზავს ანუ არ სთარგმნის, არამედ სულ უბრალო, ათ და ოც სტრიქონიან, სამკურნალო და საჰიგიენო წერილსაც არ გვაწვდიან თავიანთ ცოდნა-გამოცდილებიდან ჩვენ უბრალო მომაკვდავთა რამოდენათმე მაინც შესამცნებლად ამ დიდათ საჭირო მეცნიერებათა... დიახ, იმას მოგახსენებდით, ასეთს უწყალო გარემოებაში, რატომ თაყვანს კი არ უნდა გვცემდეთ, რომ ჩვენ, მიუხედავთ ათას-გვარ დაბრკოლებათა, კიდევ იმდენს ვახერხებთ, რომ ავათ თუ კარგათ, მაგრამ მაინც ვწერთ, ვთარგმნით და ვბეჭდავთ კიდევ სახალხო წიგნებსა... აიხსნება ასეთი უმადურობა თქვენის ველურობით, გაუნათლებლობით, სპეციალისტის გაყინულის გულით...

ჩვენ მაინც კვლავაც არ მოვიშლით ჩვენს შრომას, თუნდაც რომ ათასი სხვა შეცდომაც ჰქონდეს მას, რადგანაც მხოლოდ ასეთის შთომით და შეცდომებით იბადება სისრულე, ხოლო თქვენ?—ბძანდებოდეთ მძიმედ სპეციალ საგნის უნაყოფოდ შემყურე!.. ბძანდებოდეთ ხელ-გაუქმდრეველად დედა-ზარდლის ბუდის სიღრმეში მიმალული ახალი მსხვერპლის უკბილო ლაშებში ჩაგდებამდის...

ავანე რესტრმაშვილი.

კიდევ ბ-ნ სიტყვას.

„ცნ. ფ.“-ის წრევანდელი საახალწლო წლიური პატარა ამბების ფელეტონია ბ-ნ სიტყვასა. როგორც მგელი დაერიოს ცხვრის ფარას, ისე დაჰრევია იგი ღვთისმშობლის ხვედრის საქართველოს ქრისტეს სამწყსოს და მუსრი გაუვლია, ვისაც კი მისწდომია თვისი გესლიანის ენით. აქ უნებლიეთ გვაგონდება ღვთის-მეტყველების ერთი წვლილი: „ენა პატარა ასოა, მაგრამ რამდენ ძვირფას ნივთებსა სწომს იგი!“. სწორედ ასე არის „ცნ. ფ.“-ის საახალწლო ფელეტონში ცილის-წამებით დამწვარი ბ-ნი ივ. როსტომაშვილი, ვითომცდა 14 ს იანვარს ყოფილ სამეურნეო საზოგადოების კრებაზედ მის-მიერ სამშობლო ენის წინააღმდეგ ლაპარაკისათვის, — მაშინ როდესაც მხოლოდ ივანე როსტომაშვილის მოძღვრებაა ნამდვილი კაცობრიული და პედაგოგიური სამშობლო და უცხო ენათა სწავლების შესახებ. აბა ვის რა შეუძლიან სიტყვას იმის წინააღმდეგ, რომ მთელი სწავლა-განათლება, ყოველი თვისი წვლილით, მხოლოდ და მხოლოდ სამშობლო ენაზედ უნდა სწარმოებდეს და ყოველი უცხო ენა კი მარტო სამშობლო ენაზედ შესწავლილის თვალ-საჩინო ნაწილის შეთვისებით უნდა კმაყოფილდებოდეს! რატომ არ გინდათ შეიგნოთ, რომ მხოლოდ ამ სისტემით შეიძლება ნამდვილად განათლებული ადამიანის გამოზრდა, ერისა და კაცობრიობის უმეტესი ნაწილის ნამდვილის წევრის შექმნა! რატომ არ გინდათ ირწმუნოთ, რომ როსტომაშვილის ამ სისტემით თუნდა ოთხი და ხუთი უცხო ენის წერა-კითხვისა და ლაპარაკის შესწავლა შეიძლება სულ ადვილად ყველგან და მა-

რად და მეტი არც არის საჭირო მოსწავლისათვის, რადგანაც შემდეგში იგი თვითონაც კარგად შეივსებს დანარჩენს, ცხოვრებისა და საქმის გარემოების მიხედვით. როსტომაშვილის ეს მოძღვრება, მართალია, ჯერ არსად არის სავსებით განხორციელებული, მაგრამ ბრმაც კი დაინახავს, რომ მართო იგია კაცობრიული და პედაგოგიური. თვისი ამ მოძღვრებით როსტომაშვილმა უკვე შეურყვეველი ადგილი დაიჭირა ჩვენს პედაგოგიაში და ამიტომ ვერცარაფერს დააკლებენ თუნდა ასი და ორასი სიტყვასებური ცილის-წამებანი.

ამის შემდეგ სიტყვას საპასუხოდ, ვგონებთ, ესეც უნდა კმაროდეს: „ჩვენ არ მოგვდის ჭკუაში მისი ერთისა და იმავის ათასჯერ გამეორება და ამიტომ ვერც ვუსმენთ, თუმცა კი იმავე დროს არ ვუშლით მას ტყუილების ლაპარაკს და წყვდიადით მოცულ ნეტარ სასუფეველში ყოფნას“.

ვინმე.

